

Televízió és közízlés

Konferencia

A Magyar Művészeti Akadémia konferenciafüzetei

Szerkesztette: Barabás Klára, Buglya Sándor

TELEVÍZIÓ ÉS KÖZÍZLÉS

A művészet esélyei a 21. századi televíziózásban

Konferencia

2017. február 20–21.

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

ISBN 978-615-5464-81-2

ISSN 2063-7942

© Magyar Művészeti Akadémia, 2017

© A kötet szerzői, 2017

TARTALOM

- 7** Bevezető – Dr. Buglya Sándor

- 11** PÉTERFFY ANDRÁS
A képernyők látszatvilága

- 19** JANKOVICS MARCELL
A televízió hatása a „tömegekre”

- 41** FÖLDI RITA
A tévé előtt védtelenül

- 49** DEME TAMÁS
Televízió és közművelődés

- 61** BALÁZS GÉZA
A média nyelvi normája

- 71** MEZEY KATALIN
Televízió és a magyar irodalom

- 83** ROZGONYI ÁDÁM
Harc a nézettségért

- 91 JÓ BALÁZS
A celebgyártás „műhelytitkai”
- 101 DR. FEHÉR ANIKÓ
Hagyományörzés és zene a televízióban
- 111 SZEMADÁM GYÖRGY
Vizuális kultúra a képernyőn
- 119 TÓTH KLÁRA
A művészet közvetítése
- 131 GULYÁS GYULA
A lehetőség lehetetlensége
- 139 DÉR ÁGNES
Egy kulturális csatorna kínálata
- 151 SZEKFÜ ANDRÁS
A tömegkommunikáció új útjai
- 161 Konferenciazáró kerekasztal-beszélgetés

BEVEZETŐ

Tisztelt Konferencia!

Elkezdjük a mai programot, hiszen két hosszú nap áll előttünk. Először is szeretném üdvözölni a megjelenteket a Magyar Művészeti Akadémia Film- és Fotóművészeti Tagozatának nevében. Külön szeretném üdvözölni az egyetemi hallgatókat, akik elsősorban a Károli Egyetemről érkeztek. Végre egy olyan konferencián vagyunk, ahol az életkor nem az idősebbek felé tolódik el, hanem ahol fiatalok is részt vesznek.

Tegnap este úgy gondoltam, hogy ne csak egy embléma legyen mögöttünk a vásznon, és elkezdtem szörfölni a televíziós csatornák között. Nekünk otthon egyszerű előfizetésünk van, tehát nem túl sok, mindössze 120 televíziós csatorna közül válogathatunk. Néhányszor elgondoltam már, hogy mi történik akkor, amikor nem tetszik egy film és átkapcsolok másik adóra. De az sem tetszik, megint továbbugrom. Ha jó ritmusban nyomogatom a gombokat, egy új mozgóképi „valóság” jön létre, amiben semmi nem függ össze semmivel, de elég látványos. Feltűnően sokszor akad bele az ember különböző csatornákon ugyanabba a reklámba, mintha valami piacon rohannánk végig, ahol mindenütt hasonló a kínálat. Most ezt a szörfölést láthatják a hátam mögött, amíg elmondom a bevezető gondolatokat.

„Televízió és közízlés” – ezt a címet adtuk a rendezvénynek. A cím mögött kérdések sorjáznak. Ezek közül kiemelnék párat:

Hogyan lett a távolbalátó készülékből családi oltár? Mik az elvárások a televíziózással szemben? Mi a fontosabb, kiszolgáltatni, vagy alakítani a közízlést? Mi a feladata a közszolgálati médianak? Információközvetítő, vagy rábeszélő? Tájékoztató, ismeret-

terjesztő, vagy távoktató? Kultúráközvetítő, kultúrateremtő? Értékközvetítő, értékőrző? Értékteremtő? Véleményalakító? Társadalmi ellenőrző szerep a nézettségmérés függvényében? Önismeret-erősítő? Személyiségfejlesztő? Korcsoportok, hobbi, kisebbségi, társadalmi rétegek identitását erősítő vagy netán romboló? Normaadó? Nevelő a nyelv, a vallás, a viselkedés, az etika területén? Lokális, kistérségi, regionális, országos és globális szempontok is alakíthatják a műsorfolyamot? Meddig lehet a televízió közösségalkotó erő? Mennyire döntő kérdés a szórakoztatás? Milyen szerephez juthat a televíziózásban a művészet? Lehet a televíziónak szerepe a globális értékviselés kialakulásában?

Ennek a gondolatrohanásnak az alapos áttekintése meghaladja a két nap lehetőségeit. A kereskedelmi csatornák megjelenésével szempont lett a nézettség. Sőt, harc indult a nézettségért. Átéltük a televízió születését Magyarországon az 50-es évek végén. Átéltük a televízió tündöklését, amikor az egész ország hétfőt kivéve a televízió előtt ült.

Gyerekkoromban lógtunk az iskolából szombaton, mert a Fradi a Honvéddal játszott. Nekünk még nem volt televíziónk, de az udvarban egyetlen családnál volt. Poczó néni kitette a készüléket az ablakba, és az egész udvar összegyűlt. Akkor még a televízió közösségalakító erő volt.

A nézettségért folyó harcra pedig rákerestem a Neten, ahol találtam néhány nagyon jellemző szalagcímeket. Az egyik: „Nagy tolongás a középmezőnyben... Visszaszerezte a helyét a Barátok között.” „416 ezren látták itthon a Barcelona kinos vereségét.” És a legszomorúbb, hogy ma ez a hír: „A tragikus baleset hatott a tévés nézettségre is.” Tehát megugrott a nézettség, amikor az olaszországi buszbaleset áldozatairól volt szó.

A következőkben pedig mutatok egy rövidke részletet az „Éjjeli féreg” című amerikai filmből, amely 2014-ben készült, Dan Gilroy a rendezője. Kapott sok jelölést, Oscar-díjra, Globe-díjra. Jake Gyllenhaal és Rene Russo kiváló szereplésével egy fantasztikus első filmet láthatunk az egyik magyar csatornán. Félelmetes képet fest a televíziózás mai világáról. Minden szó fontos ebben a fél perces bejátszásban:

Szerkesztő nő: *Kérem, jelentkezzen, ha van valami anyaga.*

Ambiciózus amatőr videós: *Valami ilyesmi?*

– Pontosan.

– Véres.

– Az csak az egyik része. Lehet büntény, de nem mindegy, milyen. Autólopás... ma már nem számít hírnek. A nézőinket az érdekli, hogy a városi bűnözés elérje-e a kertvárosokat. Különösen, ha az áldozat vagy az áldozatok jómódúak, fehérek és szegények vagy kisebbségiék támadtak rájuk.

– Büntény kell.

– Nemcsak. A baleset is jó, kocsi, busz, vonat, tűz, vagy öngyilkosság.

– Ha véres.

- *Inkább drámai. Nézze, a leginkább úgy tudnám megfogalmazni, hogy mi is az, ami minket érdekel, hogy... vevők vagyunk rá, ha lát egy sikoltozó nőt az utcán rohanni elvágott torokkal.*
- *Világos.*

Tudjuk, hogy ez a fajta szemlélet nemcsak a híradókra válik jellemzővé a század végén, hanem bizonyos műsorok vagy sorozatműsorok is szívesen élnek ezzel a lehetőséggel.

Konferenciánk célja ezúttal nem TV-kritika. Nem arról lesz itt szó két napig, hogy agyba-főbe szapuljuk a televíziós csatornák kínálatát, hanem egy állapot felvázolása elsősorban a Magyar Művészeti Akadémia szempontjai alapján. Tehát alapkérdésnek tekintjük azt, hogy van-e szerepe, vagy egyáltalán helye a művészeteknek a 21. század eleji televíziózásban. Mindkét napon délelőtt 4, délután 3 előadás lesz, közben ebédszünettel. A délutáni kávészünet után egy-egy fórumot tartunk. Remélem, hogy nem csak felkért előadóink és a moderátorok fognak beszélgetni, hanem témáinkhoz a közönség is hozzászól. Az előadásokra 20-25 perc áll rendelkezésre.

Tartalmas konferenciát kívánok!

Dr. Buglya Sándor

Balázs Béla-díjas filmrendező, operatőr, producer,
az MMA Film- és Fotóművészeti Tagozatának vezetője

PÉTERFFY ANDRÁS

Balázs Béla-díjas filmrendező és operatőr, egyetemi tanár, médiapedagógus

A KÉPERNYŐK LÁTSZATVILÁGA

Platón barlangjában, gúzsba kötve, háttal a világnak bámulunk.

Ezt a képet én komponáltam össze, mert ez így nem létezik, de valójában arról a helyzetről szól, hogy mi képeket nézünk tehetetlenül. Gúzsba kötve és valami látszattevékenységet is végzünk. Sőt, néha egészen aktívak vagyunk képnézés közben.

Én a „Televízió és közízlés” címet egy kicsit kitágítom. Ennek az az oka, hogy a televízió mint olyan már nem létezik. A képernyő elszabadult minden irányba, még a szappanos dobozon is, vagy bármin, amit meg lehet fogni van egy display, és azon valamit éppen lehet látni. A karórámon, a cipőmon, bárhol. Vagyis, nem a televízió maga, mint intézmény, mint program, mint struktúra vizsgálata az én bevezető előadásomnak a célja, hanem elsősorban az, hogy milyen a viszonyunk ehhez a képhez. A közízlés kapcsán is szeretném inkább a magam gondolatmenete szerint, nemcsak az ízlés felől, hanem a világlátás felől, a világ megértése felől megközelíteni ezt a témát.

Tehát a képernyő fogalmába monitor, display, screen, laptop, palmtop, okostelefon, tablet és még ki tudja, mi minden tartozik. Ezek méretben, technológiában teljesen különbözők. Funkcióban is. Egyetlen egy közös van bennük, hogy technikai képek. És ezeknek a technikai képeknek a legújabbjai. Peternák Miklós 30 évvel ezelőtt egy látnoki doktori disszertációban írt az új képfajtákról, amik szerte valahol a fotográfia kezdeténél indultak, és rohamosan és exponenciálisan terjednek. (Gondoljunk bele, hogy ezek a gépképek, ame-

lyek gépek segítségével készülnek, 180 évvel ezelőtt nagyon szűk körben, néhány dagerrotípiá vagy ferrotípiá, vagy már akár zselatinos kép formájában léteztek egyedi példányként valahol, valakinek a tulajdonában. Egyvalakinél.) Ezek a gépképek apparátussal készülnek. Ha nem tudok olyan képet csinálni, amit a gép nem tud, akkor új gépet kell kitalálnom. Ez a harc megy tulajdonképpen, hogy az ember újabb és újabb gépeket talál ki, hogy újabb és újabb fajta képeket tudjon megvalósítani. Ez hajtómotorja is egyfelől a mozgóképrögzítésnek. Kipróbálunk valamit, amit akarunk, és megnézzük, hogy a gép tudja-e.

Ez a bizonyos kép – a most 180 éves technikai kép – kettős természetű. Elvont is és konkrét is. Jel is és tárgy is. Értelem is és érzélem is. A kép első megközelítésben: a legfontosabb benne nem az, hogy mit ábrázol, hanem hogy milyen érzelmet, emóciót vált ki belőlem. A kép láttán azt mondom, hogy ez a kép engem elszomorít, és nem azt mondom, hogy rajta van egy fa, vagy ez egy fát ábrázol. Vagyis úgy gondolom, hogy a kép erős emocionális töltettel bír. Ilyen értelemben más, mint a többi nyelvek: jel is és tárgy is. Különösen a korai technikai képek tárgyként működtek, kézbe vettük, dimenzióik voltak. Egy dagerrotípiának pláne. Később lassan kezdték elveszteni azt az anyagi jellegüket, hogy megfoghatóak. A film még megfogható, bár fény. De létezik fizikai dimenziója. És természetesen az elvont és konkrét között is lebeg valahol ez a kép. Egyszerre fejezi ki az általánost és utal a konkrétúra. De, amint megszűnik az, hogy tudjuk, kit ábrázol, ki készítette, mikor, hol, a kép hirtelen elvándorol a valóságtól, és a fikció régiójába, az imagináció, az emlék, az álom világába csúszik át. Jelszerűen elkezd fogalmivá válni. A képeknek van egy ilyen gyönyörű, a felejtéssel és az információhiánnyal összefüggő elemelkedése, elszakadása a földtől. Ha már nem tudjuk, hogy ki csinálta, kiről, mikor, hol, akkor hirtelen elvonatkoztatódik és fogalmivá szelídül.

120 éve van mozgókép, és 60 éve van televízió. Videó 40 éve, és az ICT, vagyis a számítógépes világ is körülbelül 30 éve kezd hirtelen színergiába lépni a videóval, a televízióval, az elektronikus képrögzítéssel. 15 éve léteznek ezek a kütyük, izék, gadgetek, amik majdnem min-

denkinek a zsebében lapulnak. Ha megszólal, azt életjelnek tekintem. Tehát hogyha valakinél például megszólal egy mobil telefon, azt nem veszem sértésnek egyetemi óráimon sem, mert tartja a kapcsolatot a világgal, azaz nem elszigetelten nézi az előadót, hanem „állandó nyitottsággal van a világ felé”.

Úgy jó 3000 éve van egy időérzetünk, ami a linearitás. Halad az idő, megy, és ez a történelem. Ezt az élményt, a linearitás élményét, lényegében a nyelvvel együtt, a logikával együtt növesztette meg magában az emberiség. És ma elsősorban a történelmet, meg a magunk életét is ennek a logikus folytonosságnak és kontinuitásnak az érzetében éljük le. Nyelvelőtti időkben könnyű dolga volt az embernek, mert nem kellett bajlódni fogalmakkal, hanem ott voltak neki a képek. Nem fizikai mivoltukban, hanem belső képként. Ez egy áldott állapot lehetett, amikor a belső képek gondolkodást generáltak. Flusser¹ ezt egy cirkuláris belső gondolkodásnak értelmezi. A „képek kergetik egymást a fejekben” – mondjuk magyarul még képes beszédként ma is. A gondolkodásnak ma is van egy nagyon sajátos, majdnem azt mondom, hogy magasabb rendű változata, amely nem fogalmi, nyelvi, hanem nagyon emocionális, belső és elsősorban képek, asszociációk és egymásra hatások együttes érzete. Vagyis nem fogalmi, hanem érzelmi konklúzióink vannak, amikor a belső világunkban ezt megéljük. Ritka, szép pillanatai az emberi életnek, amikor mondjuk egy katartikus természeti élmény, művészi élmény, egy zenemű, de akár egy nagy csend, vagy akár a halál bennünk ilyen értékes forgást, gondolati-érzelmi keringést hoz létre.

A térrel való kapcsolatban van egy tér-idő kontinuum élményünk. A régi technikai képekkel kapcsolatban van egy olyan érzésünk, hogy a kép múlt idejű. Amikor az elektromágneses jelsugárzás technológiája

¹ Vilém Flusser (1920–1991) cseh születésű filozófus, író, újságíró; a második világháborút követően Braziliában, majd Németországban és Franciaországban élt hosszabban. Kezdetben a fenomenológia, Heidegger és az egzisztencializmus voltak hatással a gondolkodására; idősebb korában érdeklődése a kommunikáció- és művészetfilozófia irányába fordult. (A szerk.)

is belépett a képalkotásba, akkor létrejött az egyidejű kép. És az egyidejű kép, az maga a televíziózás. Vagyis, hogy akkor van a dolog, amikor a képe. Emlékszem, nagyon csodáltuk ezt a dolgot a 60-as években. Az OMÉK kiállításon ezerszer elmentünk a kiállított televízió előtt, hogy lássuk magunkat, És megnéztük, hogy mi egyébként jövünk, az meg megannyira elementáris erejű élmény volt, hogy én akkor vagyok kép, amikor a valóságban is vagyok. Mint a tükör. Persze nem tükör, tudjuk jól. Ez az élmény, hogy akkor van a dolog, amikor a képe, ez a televízióval született meg. Nagyon rövid ideig tartott, amíg nem volt, vagy nagyon bonyolult volt a rögzítés. Az élő közvetítésnek volt egy varázsa, hogy mi valami olyasmit látunk, ami majd nem lesz, nem is volt, hanem pont most van – és persze efemer – és már nincs is. Ez szinte az élethez tette hasonlóvá a képet, amit nagyon lehetett szeretni.

Amint lehetővé vált a rögzítés, akkor egyszer csak létrejött egy apokrif idő. Mert a képidő ugyan látszatra még mindig ugyanúgy működött, de a viszonyunk hozzá már ambivalens lett, mert felvető-

dött a gyanú, hogy ez nem most van. És a digitális rögzítés, aztán a tárolás, az újrajátzás okán az idő relatívvá vált. Megszületett és meghalt a televízióval ez az idővel való furcsa együtt lélegzés.

A tárgy-kép viszonyban, ugye, volt mindig egy olyan érzetünk, hogy csak annak van képe, aminek tárgya van. Ez a lételméleti bizonyosság, hogy amiről kép készült, az létezett, ez jó sokáig élt bennünk. És akkor egyszer csak hirtelen elkezdődött a kép manipulálhatóságának a korszaka. Amikor is már nem tudhatjuk, hogy az a dolog úgy létezett, vagy egyáltalán létezett-e. A virtuális valóság megjelenésével, de akárcsak a legegyszerűbb trükkök, wipe-ok, képkezelés megjelenésével ezt a bizonyosságot is elvesztettük. Mert most már van olyannak is képe, ami nem létezik a valóságban – hozzáteszem, hála Istennek, mert más tekintetben ez óriási eredmény. Létrejöttek a virtuális terek. A tér, a fizikai valóság lényegében elvesztette a maga hitelét.

Vagyis úgy állunk itt, mint *bÁbel* a képrenetegben. Rengeteg mindenünk van: képeink, terünk, időnk is, csak bizonyosságunk nincs. Merthogy túltermelési válság van. Az a cunami, ami elér bennünket naponta szörfözés közben, gyakorlatilag betemet bennünket. És mivel a kép egyedi jellege a sokszorosítással és a sugárással együtt megszűnt, a kép devalválódásának tanúi vagyunk, és ilyen ma a viszonyunk a képernyőhöz. A képfogyasztás régen szakrális volt – profán és triviális lett mára. Sámli-ra ültünk egykor az egyetlen tévé előtt, és együtt néztünk valamit. Ma magányos képfogyasztók vagyunk.

Az elveszett valóság élménye okoz értékválságot, szerintem. Hogy a kép ilyen értelemben illúzió, hogy a kép nem biztos, hogy valami, hanem csak annak „égi mása”. A kép elindult azon az úton, hogy minden illusztrálás, minden interpretálás. Sőt, értelmezés, kiemelés, csúsztatás, hazugság. És a képet már nem is nézzük, csak az értelmezést olvassuk, a félreértelmezést, és kételkedünk benne, vagy esetleg nem. A csúsztatást vagy megértjük, vagy nem, vagy megnézzük még három televíziót, és akkor hirtelen rájövünk, hogy van az egésznek egy hazugsága, finomabban szólva egy illúzióval van dolgunk. Nagyon erősen bele kell tenni magunkat ebbe a történetbe, hogy a *lényeg*, az

igazság és a látszat háromszögében valahogy eligazodjunk. Merthogy mi dolga a televíziós képnek? Hát, hogy sűrítse és lényegyet emeljen ki. És ezáltal megerősítse bennünk az igazságot, holott tulajdonképpen nagyon sokszor csak a látszatát hozza ennek létre.

Az intenzív képfalás közben egyszer csak észrevesszük, hogy öngerjesztő a folyamat. Gerjeszti magát, hogy egyre attraktívabb legyen, nehogy elveszítsen bennünket. Öngerjesztés, mert agyon akarja szórakoztatni a nézőt, mert azt gondolja, hogy a szórakozás a minőségi részvétel a kommunikációban. Gyakorta idézzük Frank Lloyd Wright építést, (aki John Mason Brown kritikust és Henry Peyre professzort idézi), a világ legismertebb bonmot-ját: *a televízió a szem rágógumija*. És bejöhet a képnarkózis is. Most még tovább romlik a helyzet a számítógéppel való házasságban. Ettől már függőségek, betegségek, pszichológiai problémák is előjöhetnek. Láttunk már ifjakat és véneket bambulni a képernyőt órákon keresztül. Merthogy ez őket „kikapcsolja”, ahelyett, hogy bekapcsolna valamit. Vagyis nekünk nem a kikapcsolódás, hanem a bekapcsolódás lenne a jó. A tömegméreteinél fogva sok van ebből a képből, amit nekem most adnak. Ezáltal megroggyan a hitem is abban, hogy ez fontos, értékes és nekem ez kell, hogy ez nekem szól. Ilyen értelemben ez a szolgáltatás nem egyéb, mint egy mesterséges színezéssel dúsított pótvilág. Vagyis egy olyan illúzió, látszatvilág, ami a létező, kvázi tapintható térrel, a másik valósággal együtt alkot új teret. Tehát nem az a baj, hogy van televízió és van kvázi még az általunk létezőnek vélt valós fizikai valóság, hanem hogy ez összekeveredik. *Valamit láttam, vagy tévén láttam, vagy valóban?* És elkezdek bizonytalankodni, hogy én azt hol láttam. Nem azt, hogy melyik csatornán, hanem, hogy én láttam-e, vagy helyettem látták-e. Tehát, valaki látta és azt nekem mutatta. És én azt elhittem. Gyakorlatilag elbizonytalanodik az ember és akkor jön be a manipuláció. A manipuláció természetrajza külön előadás lenne, ahol üzleti, vagy politikai, vagy bármilyen más érdek folytán létrejön először egy érdekválság, és az érdekválságból létrejön egy értékválság. És megéljük azt, hogy a képernyővilág csak háttere valaminek. Valaminek a

hordozója, mégpedig reklámfelület. Ő maga a reklámfelület. A televízió, a monitor, a számítógépem, nem csinál mást, mint reklámfelületként működik, mellesleg ad egy kis filmet is háttérben.

Háttér az egész világ: emberi játszmák, szerepek. A médiaarisztokrácia hatalmi ágának képzeletét, de lehet, hogy már az is. És szerepeket oszt. Ugye, van a katonaszerep, a tanítószerep, a paparazzo, ezeket szereti a televízió eljátszani. Nekünk meg, marad egy pár szerep még azért: a kíváncsi, a naiva, esetleg a hisztérika, vagy a kukkoló. A kukkolóból van a legtöbb, nyilván.

Van egy új (riasztó?) jelenség: a befogadóból lassan közlő válik. Igen, itt a gadget a kezében. És akkor azt mondjuk, hogy tartalmat közvetíthet bárki. Mindenki tartalmat közvetít. Jó esetben jó tartalmat. El tudom képzelni, hogy valaki tehetség nélkül is, vagy képzettség nélkül is jó tartalmat talál, és azt közvetíti. Merthogy neki a demokrácia, a média demokratizálódása jegyében megadatik a közlés lehetősége. Megéli, hogy alattvalóból tartalomszolgáltató lesz. (Egyébként bődületes, hogy az egészet tartalomiparnak hívjuk.) Itt tartunk, hogy tartalmat és többnyire szemetet szolgáltathat a fogyasztó. A Twitteren, a Facebookon, a blogjában és a szelfijével fertőz. A többiek nem szórakoztatja, hanem bosszantja és fertőzi. Vagyis megoszt. Továbbküld, terjeszt, terjeszti a látszatvilágot. Hogy a világ az olyan, mint amilyennek látszik. *Most küldtem át neked Facebookon.*

Rége ez volt a mondatunk: *Oszd meg és uralkodj!*

Most azt mondom: *Uralkodj magadon és csak ami érték, azt oszd meg!*

Számomra nincs más dichotómia a közlésben, minthogy valami konstruktív-e, vagy destruktív. Tudjuk, nehéz a határt megvonni. De valójában erkölcsi szinten tudjuk jól, hogy mi érték, és mi erkölcsileg elfogadható. A mi ítéletünk szerint. Annak ellenére, hogy erre nem mindig vagyunk képesek és képesek.

A képzőnre – véleményem szerint erről fog ez a konferencia szólni – fel lehet készülni. Tanulni lehet. Tanulni magát a nyelvet és a véde-

kezést. Maga a képernyő lehetne a legjobb önmaga kártételeinek korrekciójára, tudniillik szélesen elér mindenkit. Észrevétlenül és nagyon finom eszközökkel lehetne mintákat, jó példákat szolgáltatni, van is rá példa egyébként. És ki kell nőnünk abból az állapotból, amelyet manapság az „infotainment” és „edutainment” kifejezésekkel szokás jellemezni: hogy az entertainment, a szórakoztatás már lényegi eleme a tanításnak, illetve az informálásnak, a híreknek. Legyen az a híradó akármilyen, lehet jobbos, balos, gyors, felszínes, de a lényege egy: szórakoztasson. Merthogy a ma televíziója legfőbb feladatának ezt tekinti. Úgy gondolom, hogy az a szakrális szerep, amit a televízió valaha, a kép valaha játszott, nagyon ritka pillanatokban fog vissza-jönni. De, nem reménytelen. A mai, meg a holnapi napunk a szakralitás, a konstruktív dolgok keresése. És természetesen a képről szerep-tel és tisztelettel beszélünk, nem gondoljuk a technikát megszelídíthetetlennek. A technika egy eszköz, és mi vagyunk azok, akik azt megszelídítik.

JANKOVICS MARCELL

a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth- és Balázs Béla-díjas magyar rajzfilmrendező, grafikusművész, a Magyar Művészeti Akadémia alelnöke

A TELEVÍZIÓ HATÁSA A „TÖMEGEKRE”

„Nem dicsérni jöttem Caesart, de nem is temetni.”
(Shakespeare: Julius Caesar)

A 2005. április 20-i *Nemzeti Stratégia Alappillérei II. Média – Reguláció* című konferencián elhangzott hozzászólás 2017-es helyzetre igazított változata.

Célja: új tévéstratégia kialakítása.

Előre is elnézést kérek, de szakmabeliek nem sok újat fognak hallani/olvasni ebben az előadásban. Közhelyekről beszélek/írok. Csak abban reménykedem, hogy talán a megközelítésem módja új irányokat nyit a tennivalók terén gondolkodásunkban.

ALAPHÉLYZET

A TeleVízió mint a Távolság Vágyódás szülte találmány anyagelvű TúlVilágvallás, a „tömegek ópiuma”. Nem a népé, mert nép már nincs, csak tömeg. Magyarán szólva, a televízió valláspótlék. Legalábbis az volt abban a korban, amikor egy párt uralkodott, és annak egy televíziója terjesztette az ígét. A nép ennek (az elvárásnak) megfelelően használta a televíziót. A készüléket a lakásban a szentsarokba állította, úgy

díszítette föl, mint egy házi oltárt, csipketerítővel takarta le, (mű)virág és – gyertya helyett – lámpa is került rá. A kapcsolata úgy alakult az ismert tévészemélyiségekkel, mint egykor a közbenjáró szentekkel. A tévé ugyanis egyfajta szelep volt, olykor a nép hangját is közvetítette, ezt-azt kijárta. Wiesinger István, az MTV hajdani munkatársa mesélte, hogy egy falusi öregasszonnyal készült interjú során, az interjúalany megvallotta, hogy ő bizony nemcsak a Szűz Máriához, hanem a Takács Marikához is szokott imádkozni.

A tévé másvilága a második valóság.¹ Ezt a kifejezést a szocializmust már nem ismerőknek röviden meg kell magyaráznom. Az „átkosban” a kapitalizmusra emlékeztető és megengedett pénzkereső tevékenységet „második gazdaságnak” nevezték. E nevet azért kapta, mert az ember az e körbe tartozó munkáját az állami munkahelyen végzett kötelező munkája mellett szabadidejében végezhetette. Második való-

¹ A tévévallás természetéről I. *Másvilág – Massworld* című írásomat a *Mély a múltnak kútja – Gondolatok a kultúráról* című könyvemben (Csokonai Kiadó, Debrecen 1998).

ságnak az akkori tévé műsorkínálatát neveztem el, tekintettel arra, hogy nem sok köze volt az „első” vagyis az igazi valósághoz. Nem voltam meglepve, mikor megtapasztaltam, hogy a szocializmus bukásával a televíziós műsorok továbbra is csak úgy fedik a valóságot, mint fővő fazekat az elcsúszott fedele. Ez ui. nem rendszerfüggő probléma volt. Láttam akkor is nyugati tévéműsorokat.

A szabadság, vagyis inkább a szabadosság eljövételével úgy tűnt, e téren megváltozik a helyzet. Ma közel ötven csatornát tudok fogni a készülékemen, a legtöbbjét magyar nyelven,² az internetezők még többet. A metaforámnál maradva mondhatjuk, hogy a tévévallás „ezernyi” szektává esett szét.

A tévévallás ugyanarra ítéltetik, mint minden „divatvallás”. Ennek a „gyorsuló idő” az oka, a technikai forradalom egyre gyorsuló változása. A hagyományos tévézést lekörözik az újabb és újabb függőségek: az internetezés, a közösségi média (Facebook, Twitter),³ az általam nem ismert vagy nem használt interaktív technikák, információs módszerek. Nevükkel ellentétben ezek nem közösségi, hanem *individuális televíziózást* jelentenek. A magányos tömeg egyedül szörfölget, jelentsen ez bármit is. Látszólag a néző dönti el, mit nézzen, mibe szálljon be,⁴ de ez önáltatás.

Tény, hogy belép a képbe – és a hangba, hangnembe – az interaktivitás. A néző, hallgató véleményt mond, betelefonál, kommenttel, blogol, lájkol, megoszt, és ami a legnagyobb baj, dilettáns létére „alkot” is posztolás formájában. Igazi tömegdemokrácia, ami más művészeti ágakban elképzelhetetlen. De hogy befolyásolni tudná a tévémozgolókat,

² Emiatt nem csökkent a gond, miért nem beszélnek a magyarok idegen nyelveket. Talán ismert, talán nem, a kiváló magyar filmszinkron politikai érdeket szolgált. Egyrészt lehetővé tette, hogy nyugati filmeket is láthasson a mozi-, majd a tévé közönsége, másrészt a párt irányelveinek nem tetsző üzenet is kiszűrhető lett.

³ Ma már közzsájon kering, hogy a Facebookon, Twitteren gyorsabban terjed az információ, mint más csatornákon. Mondják, Trump is a „közöségi médiában” nyerte meg az elnökválasztást.

⁴ Van ennek egy, a tehetősebbek között elterjedt „hagyományos” formája is. Minden családtag saját tévéjén azt nézi, amit akar. Nem kell közösködni.

azt kétlem. Saját kislemezeik sem tudják. Ezzel együtt az interaktivitás sok pénzt hoz viszont a „Nagy Testvéreknek”. Nézettség mindenekelőtt!

A *Washington Post* tudósítása szerint a Facebook 98 féle adatot gyűjt rendszeresen közel kétmilliárd használatjától. Ennek köszönhetően 2016 utolsó három hónapjában 2.3 milliárd dollárt keresett, ami két és félszerese az előző év hasonló időszakában besöpört 900 milliójának. Minden a nézettségről szól. A magamutogatók a legszélesebb tömegből kerülnek ki, és a begyűjtött adatok szolgálnak alapul a hatalmas reklámpiachoz, annak ellenére, hogy az adatok nagy része téves.⁵ Ilyen nagy számok esetében a tévedések láthatóan nem befolyásolják számottevően a bevételt. *Ez a szemlélet a tévéműsorokra nézve is kiható. Azt látjuk, amit a reklámpiac akar.*

A választék szinte végtelen, az előállítóknak, terjesztőknek ezért szinte semmi befolyásuk nincs arra, ki mit néz. Ez sem rontja a statisztikájukat, mivel a néző nem tud értelmesen választani. ELŐBB, UTÓBB BEKÖVETKEZIK, AMITŐL FÉLHETÜNK: AZ EMBERISÉG ELBUTUL ÉS NEVELHETETLENNÉ VÁLIK.

A „legszélesebb hazai tömegek” még nem az individualizálódás miatt „neveletlenek”, eleve azok, és jól választani is emiatt képtelenek, a kereskedelmi televíziók egyre lejjebb süllyedő erkölcsi, szellemi, érzelmi színvonala hozzájuk igazodik. A tévénézők túlnyomó, rendszerint idősebb része a mindenki számára elérhető két kereskedelmi csatornát, a TV2-t, RTL Klubot nézi. Még a hírekért is főleg odakapcsol, hiába van már több, kormánypárti és ellenzéki hírcsatorna.⁶

A televíziózás, kiegészülve újszerű, elsősorban a fiatalok által művelt formáival az *információszerzés degradálódott kulturálódás* legelterjedtebb, sokak számára egyetlen formája. Anyagi vonatkozásban is: ma már nem vagyok tájékozott a kultúra egészére fordított állami és

⁵ Sue HALPERN, *They have, Right Now, Another You*, in: *The New York Review of Books*, December 22, 2016 – January 18, 2017.

⁶ Lásd a *Heti Válasz* 2017. január 19. számában olvasható fölmérést. ABLONCZY Bálint, *A hiba nem az ön készülékében van. Politikai átrendeződés a tévés piacon.*

magánpénzek nagyságával, sem a televíziók összköltségével, de aligha tévedek, ha azt állítom – a tanulmányom 2005-ös változatában írtak alapján⁷ –, hogy az elektronikus információk terjesztésére fordított összegek sokszorosan meghaladják a hagyományos művelődés formáira fordított pénzeket. Jóval nagyobb üzlet is. Naponta hallani televíziós szakemberek szájából, hogy ezt a terjesztési formát kizárólag üzleti és/vagy politikai szempontok vezérik. De nem kell ehhez szakemberhez fordulni. Látni is.

Befogadói oldalról nézve is a televízió és társai a legfontosabb „kultúra”-közvetítők. (Kénytelen vagyok a „kultúra” szót ez esetben idézőjelbe tenni. Gondolom, nem kell magyaráznom, miért.) A televíziózás minőségével kultúránk színvonalát mérhetjük. Minden hasonló alkalommal elmondom, hogy hazánk lakosságának több mint 90 %-a szinte kizárólag televízióból és társaiból „kulturálódik”. Nem olvas újságot, vagy ha igen, elsősorban az ingyen osztogatott nyomdatermeket. Könyvet még kevésbé; moziba, színházba, múzeumba nem jár, a helyi közösségi művelődésből is többnyire kimarad. Az internet-használat folyamatosan nő, bár még mindig elmarad a szomszédos, „fejlettebb” országokhoz képest. 2013-ban a lakosság 72,6 %-a internetezett⁸. A Facebook használok száma 2016 márciusában 5,26 millió volt. Frissebb adatokért – na, kihez? – forduljon az érdeklődő az internethez.

⁷ Pálkás József akkor a média egészére fordított éves pénzeket 800 milliárd forinttra tette. Ha ehhez az összeghez hozzáadjuk a tágabb értelemben vett kultúra összes költségét (kormányzati és magántámogatását), ami nem igen lehet több 200 milliárdnál évente, akkor a televíziók részesedése ebből az 1000 milliárdból jóval több lehet, mint a fele. A tágabb kultúrába a közösség, anyanyelv, tudomány, művészet, oktatás-nevelés, vallás-erkölcs, hagyomány, informatika, sport, egészség, környezet ápolását és művelését sorolom, mindazt tehát, ami a test, lélek, szellem, környezet harmóniáját szolgálja,

⁸ 2004-ben a lakosság 68 %-ának még nem volt otthon számítógépe. Akinek volt, az sem mind rendelkezett internet elérhetőséggel, és aki igen, az sem mind művelődési célból veszi igénybe. Épp ellenkezőleg.

A magyarázat évtizedek óta változatlan. Az aktív korú felnőtt lakosság túlhajtja magát, igénytelen,⁹ a magas kultúra drága, és csak nagyobb városokban érhető el. (A sajtó óriási lelkesedéssel számolt be annak idején arról, hogy a *Monet és barátai* kiállítást 150 ezren látták. Ez a lakosságnak mindössze 1,5 %-a – lenne, de a kiállítást nemcsak magyarok látogatták. Büszkéek vagyunk rá, jogosan, hogy a Múcsarnok látogatóinak a száma 2016-ban meghaladta a 100 ezer főt.)

Az igénytelenséghez kapcsolódik egy másfajta igény is. 2004-ben, amikor internetkapcsolatra tettem szert, tettem egy próbát. Beütöttem a Google keresőjébe Bartók Béla nevét, 800 ezer találatot jelzett. Aztán beütöttem a p-vel kezdődő négy betűs szót is: kereken 8 millió találat jött ki. A kísérletet megismételtem 2017. január 21-én. Bartókra immár csak 478 ezren kíváncsiak. A p...-ra viszont 59 400 000 nőtt az érdeklődők száma.

A 2005-ös felmérések szerint a felnőtt lakosság napi átlagban több mint 5 órát töltött a képernyő előtt (a számokat mindkét esetben lefelé kerekítettem).¹⁰ Összehasonlításképp: naponta átlagosan 11 percet „sportolt”, amibe a séta, vagyis, ha kiment sörért a boltba, szintén beletartozott. Mivel az aktív korosztály – a munkanélkülieket és munkakerülőket leszámítva (valószínűleg ők rontanak a legtöbbet a statisztikán) – jóval több időt töltött a pénz utáni hajszával az európai átlagnál, a tévénézés mellett nem sok ideje maradt más hasznos, értelmes, testet, lelket, szellemet, környezetet építő tevékenységre. Ehhez jön a nyilvánosságban mindenki által megélt új tapasztalat. Közüzemű járműve-

⁹ Szekfű András konferencián elmondott előadásában (*A tömegkommunikáció*) mutatott statisztikákból láthattuk, hogy a tévézés időtartama felnőttkorba érkezéssel majdnem eléri az országos átlagot, ami azt jelenti a számomra, hogy a már megállapodott, tehát aktív kereső, családfenntartó nem igazán ér rá, másképp „kikapcsolódni”.

¹⁰ A konferencián kiderül, ma is így van. Szekfű András adatai szerint átlagosan majdnem 5 órát ülnek a tévé előtt azok a 40 évnél idősebb nézők, akik közé a tévé nem nézőket is beszámítottam a főmérés, viszont több mint 5 és fél órát, ha csak azokat vesszi figyelembe, akik néznek.

ken, éttermekben, pályaudvarokon, általában nyilvános térben¹¹ jellegzetes szereplő az okos telefonját, tabletjét babráló figura, legyen az magányos utas, párjával ebédelő, várakozását mulató, másképp egyszerűen *unatkozó ember*. Életkorát tekintve jellemzően fiatal. Statisztikai adatokat lásd az interneten.

A televízió és társai *kikapcsolják* a nézőt. A közszolgáltatóság (sic!) lassan feledésbe menő hármasszabálya szerint: a közszolgálati televíziók feladata tájékoztatni, ismereteket terjesztetni és szórakoztatni a nézőt, a megfelelő színvonalon és egyenlő arányban. A tájékoztatásnak és ismeretterjesztésnek az lenne a célja, hogy „bekapcsolja” a nézőt abba a szűkebb-tágabb közösségbe és műveltségbe, amelyhez tartozik.¹² A három feladat időközben megoszlott a csatornák között.

Ami a tájékoztatást illeti, azok a pártérdekek szerint oszlanak. Úgy érzékelem, hogy a teljes lakosság számára elérhető hírcsatornák szolgáltatása külön-külön nem felel meg a kívánalmaknak. Ha az ember képben akar lenni, legalább három csatorna híreit meg kell néznie. Akár a hírek kiválasztását, akár a fontossági sorrendjét, akár a tényközlést színező hírbeolvasói kommentárokat tekintem, érdekes különbségeket figyelhetünk meg. Az amúgy színvonalas ismeretterjesztő tematikus csatornák műsorválasztéka rendszerint egyveleg. Az egymást követő műsoroknak ritkán van közük egymáshoz. Emiatt az egy csatornán ragadt néző ugyanolyan helyzetbe kerül, mint az összevisszkapcsolgató. A nézetek összekeverednek az agyában, hatásuk kioltja egymást. Reggelre elfelejti, mit látott este.

Az ismeretterjesztés (oktatás) sokáig eltűnt a „magyar” képernyőről. A rá szomszoros tematikus csatornák műsorából iddoggált, de a magyar tárgyú, magyar gyártású műsor arafelé ritka (volt), mint a fehér holló. Ma már ismét van, főleg a körülményekhez képest kiváló

¹¹ Szekfű András megfigyelése szerint az előadások alatt a hallgatóságban is többen meredtek az ölkében tartott mobiltelefonjukra.

¹² Játsszunk el e két szóval: a néző ki akar kapcsolódni, ezért bekapcsolja a televíziót, a számítógépet. A bekapcsolás kilépést jelent a valóságból. A készülék kikapcsolása pedig belépést. A nyelv érzékeli a nagy ellentmondást. Az emberek többsége nem.

M5-ön és hébe-hóba a Dunán, de nemegyszer olyan lehetetlen időpontokban találkozunk vele (a Dunán), mint vasárnap ebéd közben vagy után, vagy pedig a „nemes szórakoztatás” (művészfilm) kategóriában késő este, éjjel, amikor csak a szabadúszó értelmiségi, a munkanélküli (dologtalan) és az álmatlanságban szenvedő nyugdíjas néz jobb híján televíziót. Erre kaptunk választ Dér Ágnestől, az M5 programigazgatójától a konferencián: a művészfilm rendszerint a karikás 16-os kategóriába tartozik, ilyen filmet pedig 10 óra előtt nem kezdhet el vetíteni (közzolgálati?) csatorna. A kereskedelmi tévéket láthatólag nem köti ilyen előírás.

A szórakoztatás, a bulvár közönséges, olcsó formáira nem pazarolok szót. Ezen a téren a közszolgálat nem süllyedt le *teljesen* a kereskedelmi adók színvonalára. A giccs terén azonban megengedő. Ezért válogatni vagyok kénytelen, hadd ne írjam le, mely műsorokra gondolkodom. A kereskedelmi adókra viszont rá se kattintok. Ez vélemény, nem? A bulváros hír- és véleményműsorok is ide sorolhatók, inkább a szórakoztatást szolgálják. A szórakozás, ahogy az elnevezés is mutatja, maga a kikapcsolódás. A néző szétszórja magát (v.ö. mulat = mulatja az időt, semmit tesz).¹³

A nemes szórakoztatás elnevezés korlátozott jelentésű. Azt, ami bekapcsolja a nézőt, a fentiek értelmében már nem nevezném szórakoztatónak. Nem nevezhető szórakozásnak, kikapcsolódásnak, hogyha egy remek film megtekintése után az ember napokig visszaemlékszik a látottakra, ha egy másik gondolatot ébreszt benne, vagy egy remekül koreografált, fényképezett, öltöztetett táncfilmet újból meg akar nézni. Mi ez, ha nem bekapcsolás? Sajnos, ez is egyre ritkább öröm manapság. Tapasztalatom szerint egyre kevesebb a jó film (vagy az én ízlésem „nem tart lépést a korrall”). Rendszerint régebbi, már látott nagy filmek viszontlátása szerez örömet.

¹³ L. az amerikai Niel POSTMAN televíziózásról szóló szemnyitogató könyvecskéjét, a címe: *We are Amusing Ourselves to Death*.

Amennyiben a fenti látélet megállja a helyét, akkor a magyar lakosság rohamosan butul le a nemzetközi tévébamba színvonalára, ami meg is felel az uniós elvárásoknak. (A szabad világban járva már a hetvenes években megtapasztalhattuk egyik-másik külföldi tévéadó szánalmas színvonalatlanságát.) Ezért persze a televízió csak részben felelős, mindazzal, mindazokkal együtt, ami, aki a *múlt eltörlésében*, a *család szétesésében* és az *oktatás lezüllesztésében* közreműködött. Trianonnal fölérő szakadások ezek a kultúra láncolatában. „Kedvenc” bosszankodhatnék a mindenkori aktuális kvízzjáték. Cudar képet fest annak a még csak nem is alsó társadalmi rétegnek az általános műveltségéről, amelyik legalább a beléptető kérdésekre tud válaszolni.

A mondottakból adódik a következtetés: a televízió és társai negatív értelemben igen hatékonyak. Rabolja az időnket, rontja testi-lelki egészségünket, elbutít. Ráadásul, a tapasztalat szerint sokakat függővé tesz. De vajon hatékony-e pozitív értelemben is? Talán a tematikus csatornák egynémelyike az. A többségük azonban kárt okoz. Ha igazam van, ez önmagában véve ugyan pozitívumnak is tekinthető – mint tünet, ahogy az orvos használja a pozitív jelzőt –, mert azt jelenti, hogy a televízió által sugallt, ajánlott, sulykolt kép és szöveg nem tud tartós befolyást gyakorolni a nézőre. Nem válhat a hatalom hipnotikus eszközévé, amilyennek Orwell rémálmodta meg (olyan viszont lehet, amilyennek Huxley és Bradbury képzelte el). Ennek oka pedig az, hogy a televíziós hatás önmagát oltja ki. Más szavakkal, miközben minket szórakozottá, figyelmetlenné tesz, önmagát is szerteszét szórja.

KIOLTÓ EFFEKTUSOK, AMELYEK MÉG ÖSSZE IS ZAVARJÁK A NÉZŐT.

Egyszerű belátni, hogy mennél több és mennél változatosabb tévéműsor között válogathat a néző, annál kisebb hatásfokkal számolhatnak az egyes műsorok készítői. Ez az oka a néző kegyeiért folyó (szó sze-

rint) egyre öldöklőbb versengésnek, ami folytonos egymás alá licitálást jelent a minőség tekintetében. A televíziók nagyközönségét a legnagyobb számú és legsós társadalmi osztályok jelentik, őket lehet a pornó-, szuperbuli-, valóságshow- műsorokkal, akciófilmekkel, zafos, véres híradókkal, botránybeszámolókkal megnyerni. Túlzással élve, a legsikeresebb műsортípus ma is a nyilvános kivégzés (ideillő képzelettel szólva: élő közvetítése) lenne. Mint Szaúd-Arábiában és a középkorban. Lenne? Hiszen az Isis ezt csinálta, nagy „sikerrel”!

A válogatni tudó nézői körben – mely nem feltétlenül válogató is – elterjedt szokás a csatornáról csatornára kapcsolgatás. A csatornánkon, ha nem „ütős” a látott kép, szinte meg sem állnak, az érdekesebbnek tűnő műsorba belenéznek, de ritkaság számba megy, hogy ott ragadjanak. Kevesebben vannak azok, akik a műsorújságból kinézett programra a kezdési időpontban kapcsolnak, és végig is nézik azt. (A sportrajongók és a szappanopera-függők kivételek.) A kioltó effektusok térben és időben minden szinten érvényesülnek.

Előszőr. A valóság és a „második” valóság, vagyis a valóság médiaverziója kioltja egymást a néző fejében. Amit ugyanis a néző a valóságban tapasztal, az – említettem már – nincs fedésben sok híradóban látottakkal, hallottakkal. Megint csak szó szerint értve: a hírek, vélemények első helyen nem a nézőket *közelről érintő* témákról szólnak; a saját környezetének fontos eseményeit kiszorítják a világ távoli sarkaiban bekövetkezett „érdekes” történések; a történéseket a bulvár- és revolver-újságírás jól ismert eszközeivel kozmetikázzák vagy éppen ellenkezőleg, eltorzítják, vagy azért, hogy eladhatóbbak legyenek, vagy azért, mert valakiknek ez áll az érdekében. Ha a pártcsatorna abban érdekelt, hogy egy fontos esemény periférikus bírálatát a nagy nyilvánosságba emelje, habozás nélkül megteszi. Így eshet meg például, hogy Donald Trump beiktatása mellett azonos súlyt kap néhány száz fős ellentüntető vandalizmusa.

¹⁴ A katasztrófaturizmus divatja tanulságos igazolása ennek a kortárs emberi gondolkodásnak és viselkedésnek.

Amit a néző lát, hall, legtöbbször másutt, nem az ő világában történik. Az is, amitől fél, és az is, ami a félelmét elaltatja. Ezt célozhatja a másutt zajló háborúkról, katasztrófákról szóló tudósítások unalomig történő ismétlése. Lássa a nyavalyás, milyen szerencséje van, örökre panaszkodik, ahelyett, hogy hálát adna a sorsnak, a koránynak, amiért olyan helyen él, ahol nincs cunami (földrengés, vulkánkitörés, vasúti baleset, lavina, ámokfutás, utcai zavargás, terrorizmus, ne adj isten, háború). Ezt célozzák azok a fantasztikus katasztrófa- és rémfilmek, amelyek más térben és időben játszódnak, arra építve, hogy még a legbutább néző is tudja, hogy amit lát, az pusztán kitaláció. Örülj, te szerencsefia, hogy veled ez nem történhet meg! Az irracionális félelmek oldására talán jó szerek, de a valódiakra? Az ember azt gondolná, hogy valódi félelmeitől a televízió nem szabadíthatja meg. Némelyikünket igen. A gyász- vagy katasztrófa sújtotta emberek egy részének már az is némi elégtétel, hogy híranyag lehet, hogy foglalkoznak vele.

Fontos tudnivalókról nem feltétlenül lehet egyszerűen tájékoztatást nyújtani. A televízió nem alkalmas bonyolult dolgok közlésére.¹⁵
Másodszor. Csatorna és csatorna (médiium és médiium, műsor és műsor) kioltja egymást a nézők fejében. A „kattintós” néző reggel alig tudja felidézni, mit látott a tévében előző este. De lássunk egy konkrét példát is. Ha egyik híradóról a másikra kattint a néző, és ugyanazt látja, hallja még egyszer, az unalom ellen védekezve válik figyelmetlenebbé. Hasonló a helyzet, mint az ismétlésekkel. Ha a két hír különbözik egymástól, a kettőből együtt kellene következtetnie a ténylegesen megtörténtekre, erre azonban nagyon sok ember nem képes. A különbségek miatt a két hír kioltja egymást a fejükben.

¹⁵ Ennek egyik fő oka, hogy a televíziózás közben megoszlik a figyelem a tévé körüli valóság és a képernyő között. Másik fő oka, hogy a műsorvezetők, bemondók időhíján és a sűrű témaváltás miatt képtelenek felkészülni aktuális tárgyukból, a meghívott szakértőknél pedig nem szakmai kritérium, hogy érthetően beszéljenek arról, amiről beszélgetik őket. És nincs is idejük arra, hogy „kibontsák a valóság minél több szeletét.”

Harmadszor. Az egymást követő műsorok is kioltják egymást. A 'statistikai átlag' felnőtt férfi a több mint 5 óra alatt – amibe immár az okostelefonozást, Facebookolást is be kell számítanom – legjobb esetben is tarka egyveleget lát (reklámok nélkül).¹⁶ A tipikus reggeli műsorokban más és más tárgyról beszélget a műsorvezető gyors egymásutánban cserélődő vendégeivel. Szerencse, ha fontos, aktuális napi hír „tartja lázban” a műsor szerkesztőit, ekkor a sorra érkező vendégek közül néhány egymást erősítheti, mert az a dolguk, hogy ugyanazt a témát más-más oldalról világítsák meg. A gyakorlatban azonban nem ez a jellemző. Rendszerint a nézőben az marad meg, ami miatt eleve bekapcsolta a tévét, mondjuk, az időjárás-jelentés. Arra kíváncsi, arra figyel, a többi kilúgozódik az emlékezetéből. Szegény, merev arcú műsorvezető! Neki végig észnél, képen kell lennie, amit nehezít, hogy „könnyítésképpen” nem az esztét használja, hanem a súgó gépet, és még súgnak a fülébe újabb és újabb tématerelő utasításokat. Szegény vendégek! Hogyan is remélheti bármelyikük is, hogy a néző (szegény!) emlékezni fog arra, ami az ő számára esetleg „halálosan” fontos?

Negyedszer. Maga a tévékép is szétzilálhatja a figyelmünket. Nem a technikai hibákra gondolok, hanem a szándékos „szellemképekre”, amelyek zavarják a befogadást. A kép felső, alsó sarkaiba elhelyezett logókra, infókra (részvények állása, hőmérséklet a Kárpát-medence különböző pontjain, mennyi az idő stb.), megosztott képre, az alul folyamatosan futó aktuális hírek, hirdetések szövegére, amelyeknek azonban nincs köze a „fő kép” tartalmához.¹⁷ Egy-egy kép néha úgy

¹⁶ Az 5 óra a munkaként, munkaköri kötelességként végzett „informatikai tevékenységen” felül értendő. Ugyanakkor az össztévézés napi átlaga nem nő. Legalábbis a fiatalok, akik a legkiszolgáltatottabbak az új információk technikáknak, sokkal kevesebbet tévéznek.

¹⁷ Mondjuk, „egy helyben” végignézz egy futballmeccset, egy híradót, egy show-műsort és egy játékfilmet.

¹⁸ Úgy emlékszem Földi Rita pszichológus mondta előadásában (*A tévé előtt védtelenül*), hogy a fiatalok már képesek párhuzamos információk befogadására. Milyen szintű befogadása?

néz ki, mint a sportoló, aki a trikóján viselő a klubja, országa nevét, címerét, a számát, összes támogatója emblémáját, a dresszének márkajelét. Minden adó él a feliratozás adta többlet (?) információ lehetőségével. Filmek feliratozásával például, ami a hangzó nyelven értőt nem zavarja, a nagyothallót segíti, a többieknek viszont elvonja a figyelmét a képről. A nézői sms-ek futtatása más megértési problémákat is fölvet. Olykor a hírszalag fölött fut másodikként, már ettől is meg kell zavarodni. A helyesírási hibákról, a beírók zavart gondolkodásáról nem is beszélve. Normális világban ilyen szövegek nem kerülhetnének képernyőre. Ezeknek a zavaró képeknek az internetportálokon a nézett, olvasott, hallgatott anyagot körülrongó figyelemelterelők, főleg reklámok, más műsorok címei, képei felelnek meg.

Ötödször. Nem megfelelő tálalásban a kép és hang, kép és szöveg is kiolthatja, de legalábbis gyengítheti egymás hatását. Filmesként az a véleményem, hogy a tévékép hatása erősebb a hangnál, s ez mind a szövegértés, mind a zenei műélvezet rovására mehet.

Hatodszor. Figyelemreméltó tapasztalat, hogy a jámborabb néző a játékfilmet és a dokumentumfelvételt nem tudja megkülönböztetni, a kettőt összekeveri. Ebben a dokumentumműsorokba olykor bekevert játékfilmes elemek is ludasak.¹⁹ A tévé néző valóságérzékének bomlottságát jelzi az a hajdan országos gaudiumot kiváltó eset, amikor egy néző Isaurának, a brazil szappanopera hősnőjének gyűjtést rendezett, hogy kiválthassa magát 19. századi rabszolgaságából. Óriási lehetőség ez a manipulációra, rendre élnek is vele.²⁰

Hetedszer. A műsorokba iktatott reklámok újból és újból kirángatják a nézőt a „bekapcsolódásból”. A reklám nem egyszerűen szünet, erősz-

¹⁹ Magam is átéltem hasonlót. Pedagógusoknak vetítettem a *János vitéz* című rajzfilmet. (Hangsúlyozom, nem kombinált technikájú a film, minden kockája rajzolt.) A vetítést követő anketon egy nyugdíjas tanító néni mindazonáltal megkérdezte: – Tessék mondani, az egész filmet rajzolták, vagy voltak élő szereplőkkel fölvetett jelenetei is?

²⁰ Immár „klasszikus” példája ennek EISENSTEIN *Október* című filmjének a Téli Palota ostromát bemutató jelenete, amire a szovjet propaganda utóbb mint helyszínen készült dokumentumfelvételre hivatkozott.

kossága folytán kioltó és zavaró effektusként működik. Másképp nem is lenne hatékony.

SUMMA

A televízió és társai térhódításával az idő és tér fogalma, nézés közben a tapasztalása is megváltozik. Számptalan csatornájának „végtelenül változatos” műsorfolyamával zűrzavart és nem rendet teremt a fejekben, másrészt a többcsatornás televízió műsorrendjének összevisszasága, a reklámok, amelyek szétszabdallják a műsorokat, de maguk a műsorok is, kiemelik a nézőt a valóságos téridőből, és a maguk műsoronként változó téridejébe ültetik át. Ezzel a televíziózás új téridő fogalmat erőltet ránk: *virtuális térben örökös (ál)jelen időt, aminek naptára a műsorújság*. A néző mindig csak a nézett műsor terében és idejében van jelen, mivel minden műsor, a reklámokat is beleértve, kioltja az előbb nézettet. Napi 5 órástév előtti bambulással (internetezéssel, facebookozással) számolva ez pusztító hatással ér föl. A műsorfolyamban – akár egy adón belül – csak a legkritikább esetben, s akkor is többnyire véletlenül érezhető valamilyen folyamatosság, hagyományos múlt – jelen – jövő kapcsolódás és térbeli viszonyulási lehetőség a néző tartózkodási helye és a műsor helyszíne között. Ennek a téridő strukturálási formátlanságnak az a veszélye, hogy végletes esetben, amikor kialakul a függés, teljes káoszt idéz elő az emberi lélekben és agyban: a tömegember konzumidiotává válik, aki azért robotol, hogy robotként fogyassza, amit a tévéisten előír neki.

Közismert álságos érv, hogy a készüléket ki lehet kapcsolni. Könnyű ezt mondani. Tapasztalati tény, hogy ha a készülék elromlik, vagy a közvetítés megszakad, a legtöbb néző úgy érzi, hogy vége a világnak.

MIT LEHET TENNI?

Mert kell tenni valamit. Ha eredményt akarunk elérni, az nem lesz sem egyszerű, sem olcsó, nem fog gyorsan menni, és bizonyosan nem lesz tökéletes. Tekintsünk el most a legnagyobb akadálytól, a közmeg-

egyezés hiányától. Mert ha a többség be is látja a változtatás szükségességét, a módjával korántsem biztos, hogy egyetért. A médiát a politika lövészárk-háború terepévé tette. Nem mi, Lenin tekintette a filmet a legfontosabb művészetnek, legjobb tanítványa, Hitler, élt is vele, az USA-ban elnökjelöltek nyertek, buktak a médiának köszönhetően. A médiaháború elnyújtása (kultúr)politikusoknak, megmondó embereknek a megélhetést jelenti, bizonyos köröknek a zavarkeltés a fejekben pedig kifejezetten érdekében áll.²¹ Tétélezzük fel tehát, hogy lesz közmegegyezés.

Ha elfogadjuk, hogy a televíziózás, okostelefonozás, facebookozás okozta legnagyobb baj az általa keltett szellemi, lelki zűrzavar, akkor a megoldás a rendteremtés (ha a „rend” szó valakiben riadalmat kelt, gondoljon helyette a madáchi „összhangzó értelemre”). Nem hiszem, hogy a kereskedelmi csatornákkal szemben jelentős sikert lehetne elérni, ezért megelégszem azzal, hogy a változtatásokra vonatkozó javaslataimat közszolgálati csatornákra korlátozom. Amennyiben persze magunkban, nézőkben is találunk hibát, akkor persze mindenféle televízióra gondolhatunk. Ugyanis a rendbetétel a gyerekkorban, a neveléssel kezdődik, amelynek során fölébresztjük a gyereket az érdeklődést az értékek iránt, és segítjük őket abban, hogy megtanuljanak helyesen választani.

Ami a tévéket illeti, a praktikus, nem (kultúr)politikai érdekeket sértő tanácsok mind a hír-, mind a tematikus csatornákra, mind pedig a szórakoztató és kulturális csatornákra alkalmazhatók.

STRATÉGIAI RÁCS

E tévésnek hangzó szakkifejezés alatt itt szempontrendszer értendő.²² Közszolgálati adó ne legyen nyereségérdekelt, az adóbevételeből az ál-

²¹ Vö. a szólással: „zavarosban halászni”.

²² A műsorrács mintájára használom, azért, mert – szerintem – kifejezi azt a szándékot, hogy minden szabályozandó és ellenőrizendő dologra az ember mintegy rácsként vetíti rá stratégiai szempontrendszerét. NKA elnökként hasonlót alkalmaztam.

lam finanszírozza (amelybe az eltörölt, de visszahozott készülék utáni adó, és a bevezetni szándékozott, de a népharag hatására visszavont internetadó is beleérthető). *Tekintse az állam hazafias kötelességnek, hosszú távon hasznát, nyereséget hozó befektetésnek.* Egy olyan korban, amikor Széchenyi jelmondatának: „KIMŰVELT EMBERFÖT!” tömegmérétekből érvényt csak nemzeti televízió tud érvényt szerezni. Ennek megfelelően közszolgálati adó reklámot ne, csak társadalmi célú hirdetést sugározzon. De azt se tömegmérétekből, már csak azért se, mert az ellenhatást vált ki. Az állam által fenntartott nemzeti csatornákon érvényesüljön a közszolgálati hármas szabálya, megengedem, immár nem együtt, hanem külön-külön: a korrekt, befolyásolástól menten tájékoztatás, a közhasznú és műveltség központi ismeretterjesztés, valamint a katarzisteremtő, örömszerző művészetek bemutatása alkalmas műsoridőben, különös figyelemmel a leginkább kiszolgáltatottakra, a vidéken élőkre, gyermekekre és határon túliakra, továbbá a test, lélek, szellem és a (természeti illetve épített) környezet közti harmóniára.

Összhangteremtés.²³ A konferencián kritikaként is elhangzott – Földi Rita előadásában – a képek elburjánzása minden szinten, ami megnehezíti a gyerekek, fiatalok szövegértését. Kétségtelen, hogy a televízió, a film, az internet, a színesedő nyomtatott média, a reklámpia „jóvótából” világunkban egyre jelentősebb szerepet kap a vizualitás. Ez az irány egyelőre aligha fog megváltozni. Éppen ezért a képi kultúra értő, érző befogadását az oktatás részévé kell tenni. Egyrészt azért, mert így tanulja meg a gyerek elválasztani az ocsút a búzától a rázúduló képáradatban. Másrészt pedig éppen azért, hogy javítson a gyerekek gyenge szövegértésén. Egy könyvet szenteltem e tárgynak *A vizuális nevelésről* címmel. Az a nyelv, amellyel az iskolában tanítanak, azért nehezen érthető, mert „képtelen”. A bürokraták nyelvére emlékeztet, hiányzik belőle az, ami pedig a szép magyar nyelv sajátja, nevezetesen, hogy a

²³ V.ö. komplex tanítási modell.

szavak, mondatok hallatán, olvastán az ember látja is, amit hallott, olvasott. Minden anyanyelv általában láttat, képeket fogalmaz meg szövegben a beszélői számára. A magyar is ilyen – kivéve, ha túl elvont fogalmakat közvetít, de ez az iskolában amúgy is nehézséget jelent –, ezért van annyi csodálatos költőnk. A sok beáramló idegen szó egyfelől, a nyögvenyelős meghatározások másfelől azonban nehezen megoldható feladat elé állítja az iskolásokat. Mit mondjunk egy olyan nevelő programról, olyan Nemzeti Alaptantervről, amelynek a kulcsszavai a kompetencia, attitűd, motiváció? Magyarul: alkalmasság, hozzáállás, indíték.

Beszélünk a holisztikus nevelésről, de az is – is helyett, itt is a vagy – vagy uralkodik. Holott nem nehéz belátni, hogy az oktatásban a kép és szöveg együtt lenne hatékony.

Tematikus televíziózás. Ezt a kifejezést a Duna TV elnöki pályázatomban (1996) vázolt elképzelésemre alkalmaztam. Nem azonos a tematikus csatorna fogalmával. A tematikus csatornák később terjedtek el, és a kíváncsi összhangot téma- illetve műfajválasztásukban próbálják megteremteni. Szerintem nem megfelelően. A *Spektrum* csak ismeretterjesztő filmeket mutat be, az *Eurosport* csak sportot közvetít, a *Mezzo* csak komolyzenei és dzsesszműsorokat sugároz, a *Travel* az utazáshoz csinál kedvet, az *HBO* csak filmeket, a *Cartoon Network* csak rajzfilmeket ad. Az adott témán, műfajon belül azonban a tematikus csatornákon is a legnagyobb összevisszaság uralkodik. Ez nem olyan nagy baj, mert a tematikus csatornák nézői már a válogatós közönségből kerülnek ki, de könnyen lehetne rajta segíteni, ha a csatorna urai nem akarnának mindenféle érdeklődést maguk felé fordítani.

Az általam elképzelt tematikus televíziózás elvi alapja, hogy a műsorszolgáltató megpróbál a potenciális néző szűkebb, tágabb valóságával térben és időben összhangot teremteni, ugyanígy más ismeretközvetítővel, a többi (közszolgálati) és regionális, helyi televízióval, saját műsorfolyamán belül szintén harmóniára törekszik. Hogy vilá-

gos legyen, mire gondolok, mind a négy szintre vonatkozó teendőkre mondok példát.

Összhang a valósággal. Feltételezem, hogy térben a néző érdeklődése a saját szűk világától távolodva nem föltétlenül csökken, sőt, nőhet is, de tőle mennél távolabb történik valami, annál kisebb a jelentősége a számára. (Kivéve személyes érintettség esetén. Lásd veronai buszbaleset.) Tájékoztató műsorok szerkesztőinek erre tekintettel kell lenniük. Még inkább ezt gondolom a történés idejéről. Mennél távolabbi idejű egy esemény, annál halványabb iránta az érdeklődés. (Lásd Csernobil.) Ellenérvként fölhozható a néző elvágódása megszokott környezetéből. Ennek kielégítésére ott van a külföldi csatornák kínálata. De ha már a magyar csatornáktól is elvárjuk a nézők virtuális álmotuztatását, akkor magyar gyártású műsorokat sugározzanak. Vannak jó példák rá szép számmal a múltból, kevés, de lassan növekvő számban a jelenből.

A napi hírek súlyozásában a néző lakta térség és a naphoz társítható történesek szolgáljanak kiindulásul. „Az én kis városom”, „a haza minden előtt”, aztán a magyar lakta területek, Közép-Európa, Európa, nagyvilág legyen a „stratégiai rács” adta térbeli rangsor. Időben a napi aktualitások mellett, amelyek körébe a friss híreken, az élő sportközvetítéseken kívül beletartozik az is, ha kinyílt az első bánáti bazsaróza a Mecsekben, a nap hagyományainak is szenteljenek teret (névünepnek, évfordulónak, szokásnak), a nap ismeretterjesztő műsorait, játék- és dokumentumfilmjeit, tévéjátékait, kvízműsorait, a gyermekprogramokat is eszerint válogassák meg. Értelemszerűen ne sugározzon közszolgálati adó idegen mintákkal szolgáló szappanoperákat. (Nem általában a sorozatok ellen van kifogásom.)

A televíziók ismeretterjesztő műsorai harmonikusan illeszkedjenek a tudományok, művészetek, közoktatás, köznevelés, közösségi művelés más csatornáiban, így az iskolákban, közgyűjteményekben, természetvédelmi parkokban, történelmi emlékhelyeken folyó tevékenységhez, és viszont. Vegyék figyelembe a műsor aktualitását. Ha a Szent Erzsébetről szóló filmemet nem Erzsébet-napkor vetítik, akkor mikor?

A közszolgálati adók hangolják egymáshoz műsoraikat. A helyi televíziók a regionális adók műsorát igazítsák helyhez, a regionális televíziók az országos adóké a régiókhoz, az országos adók a magyar lakta területeken mindenütt fogható tévék műsorához, és viszont.

A közszolgálati adók saját műsorfolyamukon belül a lehetőségek szerint teremtsenek összhangot a műsorok egymásutánjában. Példám 2005-ből: ha nemzetközi íjászversenyt vagy hagyományörző íjásztalálkozót közvetít élőben, hozzá illő játékfilmeket, ismeretterjesztő műsort sugározzon a környezetében. Laurence Olivier *V. Henrikjét*, egy *Robin Hood* feldolgozást, rövidfilmet nyíllal vadászó természeti népről, Kassai Lajos lovas íjászlól (és ne a szlovák íjászlól, mint azt egy-két éve valamelyik magyar nyelvű tematikus csatorna tette!), a visszacsapó íj készítéséről, a számszeríjlól, nyelvművelő műsort a nyíllal kapcsolatos szólásainkról, verset, amiben elhangzik a nap „főtemája” („Itt a nyíllam, mibe lőjem ...”), esti meseként rajz- vagy bábfilmet a kalandozó magyarokról (a *Szentgalleni kaland* mindkét változatban elkészült). Persze túlzásokba sem kell esni, a lényeg, hogy legyenek kapcsolódási pontok a műsorfolyamban, hogy ha a néző egyik vagy másik műsorra másnap emlékezik, ugorjon be róla a többi közül még néhány. Ennek műveltségképző hatása van.²⁴

Helyi hagyományok tisztelete. A tájnyelvek eltűnő félben, a tájszólást használó székelylik idegenek előtt beszélni. A televíziók egyenbeszéde is ebbe az irányba hat. A helyi, körzeti, regionális televíziók alkalmazzanak tájnyelven beszélő bemondókat, riportereket. Egy negatív példa. Első NKA elnöki ciklusom idején (1999–2002)

²⁴ Saját példám. Ha olyan filmet látok, amely tetszik, az egyúttal fölkelte érdeklődésemet a témája iránt. Igényem támad utána olvasni. Lehet, hogy ebben egyedülálló vagyok, de szerintem ez hasznos és eredményes túl a műélvezeten is. RUNCINMAN könyvét a kereszteshadjáratozról a *Mennyei királyság* című Ridley Scott-film első látása után kezdtem el olvasni. Eleinte csak azért, mert kíváncsi voltam, mennyiben hű a film a történelmi valósághoz. (Csak nagy vonalakban.) Később magáért. Viszszatért az az érzés, ami kislú koromban ült rajtam: keresztesvitéz szerettem volna lenni.

Hódmezővásárhelyen volt dolgom. A helyi tévé riporternője kért riportra. Az előzetes beszélgetés során megható élmény volt hallani páratlan ö-ző beszédét. (Vásárhelyen a szögedinél szebben beszélnek, vagy beszéltek.) mikor a felvétel kezdődött, pestiesre váltott. Mivel nem egyenes adás volt, leállítottam, és kértem, kezdje ismét helyi dialektusban. Azt mondta nem teheti, elveszítené a munkáját.

Ne változtassunk, újítsunk folyton. A stabilitás, az állandóság bizalmat kelt, az örökös változtatás gyengít. Ez vonatkozik mind a vezetők, mind a munkatársak kiválasztására, mind a csatornák számára, profiljára, az arculatukra, mind a filozófiájukra, mind a műsorszerkezetre. A zászlót, címert, himnuszt, vezetőket, szakembereket lecserélni, oktatást, ideológiát, tudományt, művészetet „megreformálni” kik szoktak?

Az állandó változtatás fölöslegesen viszi a pénzt, Praktikusan példákkal: az én tematikus televíziómban a költségek nagyobb része egy szeri befektetés, az archívum feltöltését jelentette volna. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a róka gomba megjelenéséről nem úgy kell hírt adni, hogy egyik nap kiszalad a szakértő és az operatőr az erdőbe, és a másik nap leadják. Aztán a rákövetkező évben megismétlődik az egész procedura. (Kivéve, ha száraz nyarunk van. Ha elviseljük, hogy a televíziók arculata sok éven át nem változik, ugyanazok a logók, wischek, főcímek ismétlődnek nap, nap után (ha jók, idegesít is bennünket a változtatás), akkor miért zavarna, hogy az első hóvirágról szóló képes reggeli tudósítás évente egyszer ismétlődik? Jó néhány évvel ezelőtt ilyen szándékkal készítettem a TV2 számára egy több, mint 366, 5–5 perces darabokból²⁵ álló sorozatot *Jelképkalendárium* címmel, ami a nap jeles hagyományát ismertette a nézőkkel. Jellemző, hogy a sorozat

tot nem egészen kétszer adták le, holott évekig mehetett volna. „Kilógott” az adó *Jó reggelt, Magyarország!* című műsorából (a napi asztrológiai információ bezzeg nem).

A tematikus televíziózás sikere attól is függ, mekkora valószínűsége van annak, amit egyre gyakrabban hallani, hogy a hagyományos televíziózás kora is hamarosan véget ér, és a számítógépes, internetes, digitális, széles sávú és más néven emlegetett televíziózás teljesen kiszorítja, s átveszi a helyét. Liberális vélemény szerint ez a jövő, s ez lesz a panacea minden televízióval kapcsolatos keservünkre. Ez az individuális, interaktív televíziózás azonban egyúttal a nemzethalál előjele és kísérőjelensége is lesz. Jó lesz vigyázni! Az biztos, hogy egy-két évtizeden belül számottevő változás még Nyugat-Európában sem várható, és ha az új csoda be is váltja a hozzá fűzött reményeket, sokáig nem lesz nálunk mindenki számára elérhető. Azt pedig erősen kétlem, hogy a választani képtelen, alapvetően „alsó csakrás” érdeklődésű „széles tömegek” az internetes televíziót értelmesebben fogja használni, mint a jelenleg rászabadított lehetőségeket.

²⁵ A mozgóünnepnek miatt. Farsang, húsvét, áldozócsütörtök, pünkösd, úrnapja helyén lévő vásár- és hétköznapi is hagynak jelet a számunkra. Névnapként, állandó ünnepként, jelentősebb történelmi emléknapként, nemzeti ünnepként. Évfordulók, születésnapok nem voltak tárgyai. Terveztem egy másik hasonló terjedelmű sorozatot e témakörben is (l. a *Magyar Nemzet* Ezen a napon történt, Ezen a napon született, Ezen a napon halt meg rovatát a Krónika oldalon), de abból semmi sem lett.

FÖLDI RITA

A Károli Gáspár Egyetem Pszichológia Intézetének docense

Fejlesztéslélektan Tanszék vezetője

A TÉVÉ ELŐTT VÉDTELENÜL

Én itt egy kicsit kívülállónak érzem magam. Nyilvánvalóan egy sajátos szempontból foglalkozom a televíziózással, a média világával. Ebben családi érintettségem is van. Egy alkalommal, amikor a *Család-barát* műsorban szerepeltem, a 4 éves Anna nevű unokám rám nézett és azt kérdezte: „hogyan mentél be oda?” És nézi a láptévét, hogy hogyan sikerült oda beférnem? Ennyire virtuális ez a világ, és hat a fiatalokra. Valóban védtelenek ezek a gyerekek. Nemcsak a televízió, hanem különösen az internethasználat miatt.

Egy viszonylag friss hír: Amerikában az internetező fiatalok körében terjed a Slender Man fiktív figurája. Ködös, rémisztő alak, és ráadásul megöli az áldozatait. Ámbár néha előfordul, hogy megvédi őket. A kamaszok, a gyerekek nézik ezeket a tartalmakat. Hogyan hat ez a virtuális valóság a fiatalokra? 2014-ben két 14 éves lány 19 késszúrással majdnem megölte a barátnőjét, állításuk szerint azért, mert Slender Man erre utasította őket. Nagy szerencséje volt a kislánynak, hogy élve megúsza a támadást. A tettesek azt vallják, hogyha ők nem tennék ezt meg, akkor őket fogja meggyilkolni a rém. Paranoid-skizofrén eszme, vagy gondolkör, amikor arra utasítanak, hogy öljek meg valakit. Ez igen veszélyes, pontosan azért, mert a fiatalokat támadja, akik számára a valóság és a virtuális világ elkülönítése sokkal nehezebb. A gyerekek sokszor elfogadják, hogy ez a virtuális valóság maga a lényeg. A pszichológiában sokszor beszélünk arról, hogy egy *netgeneráció* jelent meg, amelynek a jellemzőit már összesítették a kutatók. Teljesen ókonzervatívnak tünnék, ha azt mondanám, hogy

ez a fogalom csak negatív töltéssel bír. A változásnak nyilván vannak pozitív hozadécai is, csak valahogy le kellene nyesegetni a negatív következményeket.

A digitális műveltség a fiatalok körében erősebb. Sokkal magabiztosabban, természetesebben kezelik ezeket a ketyeréket, amelyeket nap mint nap mi is használunk. A felnőtt generáció pedig nehezen tud korlátokat állítani ebben a fiataloknak. Gyakran hallok, hogy éjjel 2-3 óráig – középiskolás diákokról beszélek – megy a chatelés, a filmnézés, a megosztások. Másnap legkésőbb 7-kor kel a gyerek, és iskolába megy, tehát 3-4 órát aludt mindössze. Ezek után miért gondoljuk, hogy hiperaktív az a gyerek, aki a 3-4 óra alvás után túlpörögve érkezik meg az iskolába, mert az éberséget valahogy fönt kellene tartani. Sokszor találkozunk figyelemzavarral, hiperaktivitással, viselkedészavarral, miközben egy ilyen viszonylag egyszerű ok áll a háttérben.

A fiatal generáció adottságai közé tartozik a magas fokú vizualitás is. A vizuális észlelés döntő fontosságú az alapvető kultúrtechnikák, az írás, az olvasás, a matematika elsajátításában. Egész kicsi kortól

nézik a televíziót a gyerekek, ahol a pozitív és fejlesztő hatású műsorok mellett sajnos félelemkeltő és agressziót sugárzó tartalmak is jelen vannak. Ezek döntően mozgóképek. És ahogy Péterffy tanár úrtól hallottuk, bizony, ha egy macskát odaültetnek a készülék elé, az is ott fog ragadni. A gyerek is. És ezzel viszont a éppen a vizuális feldolgozás készsége nem fog fejlődni, amire pedig szüksége lenne a gyerekeknek. Például az alak-háttér elkülönítés, a formaazonosítás: hogy végig tudjon tapogatni a szemfixációs mozgásaival egy-egy alakzatot, azt elraktározni valahol a látókéreg másodlagos területein, és a következő ingert azzal összevetve tudjon különbségeket, sajátosságokat megállapítani. Ez már hiányzik ebből a folyamatból; így a gyerekek vizualitása csak egyoldalúan, a látványigényesség irányában fog fejlődni. Ezért ők maguk is megpróbálnak időnként látvány lenni. Ráadásul a térlátás a térben való tényleges mozgás révén, és nem annak a belső reprezentációján keresztül fejlődik igazán, az idegrendszeri fejlődés korai stádiumában.

Az valóban igaz, hogy a kisgyerekekben a képernyő intenzív figyelem korán kifejleszt egyfajta képességet a figyelem megosztására, például a fókusz felszínes változtatása révén. De vajon ez valódi *figyelem*-e, vajon valóban a figyelmüket tanulják-e meg megosztani? Vagy, tudunk-e egyáltalán a másakra figyelni? Heinz Kohut¹ mondja még az 50-es, 60-as években, hogy a személyiség egyre szélesebb körben megfigyelhető fragmentálódásáért a *másikra* irányuló figyelem hiánya a felelős. Egy gyereknek elsődlegesen az az érdeke, hogy a környezete figyelmét magára irányítsa. Ám ha nem tudunk figyelmet adni, akkor hogyan várhatjuk el, hogy kapjunk? A gyerekevelés szereplői között elsődlegesen a szülők, a pedagógusok és a médiumok feladata lenne, hogy kísérje, irányítsa a gyermeket. A televíziót nem szabadna elektronikus babysitterként használni, ahogy az ma nagyon gyakran történik.

¹ Heinz Kohut (1913–1981), osztrák származású amerikai pszichoanalitikus, leginkább az én-pszichológia pszichoanalitikai elméletének megteremtőjeként vált ismertté. (A szerk.)

A tévén nevelkedő gyerekekre a reakcióidő csökkenése is jellemző, ami első ránézésre szintén pozitívumnak tűnik. A fiatalok nagyon gyorsan tudnak reagálni mindenre és nagyon impulzívak. Gyors a kapcsolatteremtés. De, kérdezem, milyen minőségű „kapcsolatteremtés” az, ami csak az interneten történik? Amikor csak chatelünk és sokszor még csak nem is látjuk, halljuk a másikat? Az interneten a beszélgetőpartnerünkkel sokszor csak egy fotó vagy grafika formájában szembesülünk, pedig minél kisebb a fiatal, annál inkább a metakommunikáció szolgáltatja számára az elsődleges információt.

Hogy mennyit jelentenek a metakommunikatív eszközök a gyerekek számára, azt csak akkor tudjuk meg, ha ezek az eszközök hiányoznak. Ha a gyerekeknél hiányzik a társas viszonyulás megfelelő szintje. Íme egy tanulságos példa. Azok az amerikai fiatalok, akik az utóbbi évtizedek véres iskolai mészárlásait elkövették, az utólagos vizsgálatok tanúbizonysága szerint szinte mind nyilvános és folytatódó megaláztatásnak voltak kitéve társaik részéről az internet virtuális terében. Ettől ők maguk váltak agresszorra. Én nagyon szeretném, ha minden középiskolában levetítenék *Az osztály* című ész-t filmet. Nagyon durva történetről, az iskolai agresszióról szól. Én magam háromszor láttam egy-egy csoporttal az egyetemen, és minden alkalommal olyan érzelmeket éltem át, hogy a film végére a megaláztatások miatt kiváltott agressziót már jogosnak éreztem. Ez hátborzongató érzés volt: hiszen ha még én is, akiben amúgy nincs hajlam az agresszióra, pusztán szemtanúként végignévezve az eseményeket odáig jutok, hogy vonzónak és jogosnak érzem a bosszú és elégtétel gondolatát, akkor itt valami borzasztóan veszedelmes jelenségről van szó. Rettenetesen fontos lenne, hogy maguk a gyerekek is átérezzék és megértsék, hogy a másikban milyen gondolatok-játszódnak le, hova juthat el ezeknek a gyötrő élményeknek a hatására.

Amit most lényeges mozzanatként szeretnék kiemelni, az az, hogy ezek a bántalmazások jellemzően az internet sajátosan személytelen közegén keresztül következtek be. Az internet nélkül talán be sem következtek volna, vagy nem fajultak volna idáig. Azt, hogy külön-

böző helyzetek milyen érzelmi reakciókat váltanak ki belőlünk, döntő módon a metakommunikáció közvetíti, és a metakommunikáció kikapcsolása nélkül a bántalmazások elkövetői talán maguk is könnyebben érzékelték volna a tetteik következményeit.

Ennek kapcsán érdemes azt is számításba venni, hogy még a való életben – azaz nem az internetes kommunikáció során – bekövetkező bántalmazásokat vizsgáló kutatások is azt találták, hogy a viktimizációt átélő személyek nagyon sokszor nem küldenek üzenetet, nem tükröznek érzelmet. Hiányzik az érzelmek expresszív megjelenítése arckifejezésben, gesztusokkal, és akár verbálisan is, ami máskor az „állj meg, ne tovább, elég volt, most már aztán elég” felismerést kiváltja. Az áldozat sokszor visszahúzóódik, csendben tűr, mintha nem történne semmi. A jelenség magyarázata még vitatott: lehetséges, hogy egyfajta civilizációs hatásról van szó, amely felülírja az ösztönök diktálta természetes viselkedést. (Az állatvilágban mindenestre az jellemző, hogy a rivalizálási harcok során a legyőzött fél által felmutatott megfelelő jelzések hatására a másik fél azonnal beszünteti a támadást.) Ami azonban nyilvánvaló: az a bántalmazás által kiváltott érzelmi hatás kifejezésére való képtelenség és a bántalmazottá válás közötti statisztikai összefüggés. Logikusnak tűnik arra következtetni, hogy számos bántalmazás, illetve a bántalmazás elfajulása, elkerülhető lenne, ha a bántalmazott képes lenne kifejezni, amit átél. És éppen ez az, aminek a lehetőségét az internetes kommunikáció lényegesen korlátozza.

A mai fiatalság internetes világában a „baráti” kapcsolatok nagyrészt egyáltalán nem valódi, személyes kapcsolatok. Az internetes „barátok” nagyrészt virtuális ismerősök, akikkel együtt lehet kigúnyolni, bántani, kinevetni egy harmadik, negyedik személyt, aki szintén nincsen a saját tényleges valójában jelen. – A netvilágban egyébként azt tartom az egyik legfélelmetesebb jelenségnek, amikor az agressziót humorba akarják átfordítani. Ez nem humor, ez akkor is agresszió.

A televízióban, mint már említettem, rengeteg erőszakos tartalommal szembesülnek a gyerekek. És még sokkal rosszabb, hogy nem

találkoznak a konfliktuskezelés, a konfliktusmegoldás megfelelő módjaival. Persze igaza van annak, aki azt mondja, hogy ezeket a mintákat elsősorban nem a médiának, hanem a szülőknek, a családi szocializációnak kellene közvetítenie. És ezen a téren az utóbbi időben látok pozitív hatásokat is. Kifejezetten fejlesztő hatásúnak látok jó néhány olyan gyermekfilmet, rajzfilmet, amelyek segítik a vizuális információkat feldolgozó rendszer fejlődését. Nem pörögnek annyira a képek, hogy ne lehessen fixálni, letapogatni őket, olyan sémákat készíteni belőlük, amiket elraktároz az agy. Ez segíti a vizuális észlelés, a vizuális figyelem fejlődését. Ezek fontosak az összes olyan alpművelet elsajátításához, ami majd az iskolába lépésnél lényeges lesz a gyermek számára. Ezen túlmenően azonban találkozom olyan gyermekfilmekkel is, amelyek kifejezetten a szociális készségek fejlesztését célozzák: például előtérbe helyezik a kooperáció lehetőségét és fontosságát, megmutatva a gyerekeknek, hogy miképpen lehet különféle felmerülő nehézségeket és konfliktusokat közösen, együttműködve megoldani. Ezt azért tartom különösképpen fontosnak, mert mai világunkban a közvetlen családi környezet gyakran nem képes a társas viselkedés világos és egyértelmű szabályait kellő következetességgel közvetíteni a cseperedő gyerekek felé. A problémát sokszor azzal bagatellizálják, hogy „szabályok nélkül is fölne az a gyerek”; vagy kevésbé sommásan: „ha én jó mintákat közvetíték felé, akkor majd ő is átveszi ezeket.” Ez azonban sajnos nem ennyire egyszerű. Például elfelejtettük, hogy a jutalmazás az egyik legfontosabb eszköz a nevelésben. Ez persze nem jelenti azt, hogy lehet gyereket nevelni csak jutalmazással, miközben a családon belül nincsenek korlátok, vagy ha vannak is, mivel a szülő maga is hol betartja azokat, hol nem, a gyerek nem hiszi el, hogy tényleg komolyan kell vennie őket. Ilyenkor a gyerek el fog bizonytalanodni. Nagyon sokszor tapasztalom mostanában, hogy egészen patológiás formákig megy el az ebből fakadó viselkedészavar. Gyakran pedig még ennél komolyabb problémákkal is találkozunk: amikor a gyerek a családon belül jószerével csak az erőszak útján történő akaratervényesítés mintáival találkozott.

Még felnőtt korban is nehézséget jelenthet a látszat és a valóság elkülönítése, például annak tudatosítása, hogy valamit csak láttunk vagy hallottunk (mondjuk a tévében), vagy velünk magunkkal történt meg. A gyerek normális kognitív fejlődésének során elég sokáig jellemző a látszat és a valóság összekeverése: ez még óvodás, de sokszor kisiskolás korban is gyakran megfigyelhető. A gyerekek a mesét és a saját álmaikat is sokáig valóságként élheti meg. Egy anyuka feldúltan jött hozzám, hogy a hatéves kislánya hisztizve ébredt és nem akart iskolába menni. Kérdezem tőle, hogy mit csinál ilyenkor? Elmondta neki, hogy „milyen fontos iskolába menni. Ha majd tovább akar tanulni, akkor bizony el kell menni iskolába és ott teljesíteni kell.” Pedig egy gyermeknek, aki esetleg éppen előző éjszakai rémisztő álma miatt van feldúlva, nem akadémiai székfoglalóra van szüksége, hanem konkrétan arra, hogy az anyuka megnyugtassa és átölelje.

Napjaink egyik komoly veszélyforrása a mozgásszegény életmód. Virtuálisan az egészséges életmód kialakítása eléggé nehéz. Minél fiatalabb a gyerek, annál inkább szüksége lenne azokra a konkrét mozgásokra, amelyek a testséma, a saját test, a relációs fogalmak, a térbeli közelség, a térbeli távolság megismerésében elengedhetetlenek, és az alap kultúrtechnikák elsajátításában is nélkülözhetetlenek. De ezen a téren (is) nagy szerepe volna a fiatal szülők felvilágosításának arra vonatkozóan, hogy hogyan képesek megfelelő támogatást nyújtani gyermeküknek a fizikai környezetével való megismerkedésben. Ahogy a társas viselkedés szabályainak esetében, úgy itt is igaz, hogy a szülő nyújtotta kiszámítható, biztonságos háttér érzetének hiánya ugyanúgy agressziót válthat ki, mint egy nagyon komoly autoriter nevelés, ahol a gyerekeknek semmi lehetősége arra, hogy kipróbálja saját magát. A bizonytalanság szorongást szül.

A pedagógus bekapcsolódása a nevelésbe a szocializáció második színtere. Az internetet ma már egyre inkább használják az iskolában is, a világháló szolgáltatja oktatási célú tartalmak tehát az oktatás tartalmára és minőségére is hatással vannak. Nagyon jó órákat lehet a

segítségükkel tartani, információs forrásként felhasználva őket vagy feladatokat építve rájuk. Ám amikor a tanító néni Facebookon tartja a kapcsolatot a szülővel, akkor engem kiráz a hideg.

A média hat a szülőre, alakítja az értékrendjét, befolyásolja a gyerekekkel való foglalkozás módját. Ebből a körből nehéz kilépni. Nehéz szabályozni a folyamatot, és ez még felnőttként sem mindig sikerül. A gyerekek sokszor olyan mintákat vesznek át, amelyekkel a televízióban vagy az interneten találkoztak először, aminek során bizonyos tartalmakat alapvetően félreértelmezhetnek. A média egyre nagyobb súlya a szocializációban a családdal és az oktatással szemben rádásul bizonyos alapérékek teljes háttérbeszorulásával fenyeget. Az értékrend elbizonytalanodása pedig a társadalmi kohézió fellazulásához, a társadalmi élet diszfunkciójához vezet.

Véleményem szerint a pedagógus-szakmának, de a mi szakmánknak, a pszichológiának is alapvető felelőssége van abban, hogy elősegítsük a szülők megfelelő felvilágosítását, felkészítését a gyerekek sikeres felnevelésére ebben a gyorsan változó, átmediatizált környezetben. A legfontosabb szerintem, hogy a felnőtt társadalomban erősítsük a megújuló világban való önálló tájékozódás, tudatos és felelős döntéshozatal képességét; mert ez az egyik legfontosabb készség, amelyet a gyerekeiknek is át kellene adniuk.

DEME TAMÁS

művészetpedagógus, valláskutató, PPKE, KRE

TELEVÍZIÓ ÉS KÖZMŰVELŐDÉS

A közművelődés a kultúra része. Korábbi nevein: társas időzés, időmúlás, szabadművelődés, népművelés, közösségi művelődés. Egy-egy esetben: iskolákon kívüli nevelés, szórakozás, társasélet. Tudományos affektálással: non-formális, informális társas információcsere. A hangsúly a *közösségen*, az *életet szolgáló eszmecserén* van.

A televízió a kultúráközvetítés egyik technikája, eszköze. Doboz. Véleményszabályozás. Tudatformálás és/vagy -deformálás. A kérdés: *mi köze az egyiknek a másikhoz?* Mi a hangsúlyos ebben a viszonyban – szolgálat, szolgáltatás, kiszolgáltatottság, közvetítés, felfedezés, felfedeztetés, egyéni, vagy közösségi eszközhasználat?

Feladatunk a fenti két tényező, a televízió és a közművelődés viszonyának vizsgálata. Közelebbről: a *közösségi művelődés tartalmi és formái, hatásai*.

Nem témánk sem politikai pszichológiai elemzés (pedig milyen érdekes lenne), sem a tévéműsorok számlálása, sem az önmagáért való televízió-szidás. A tévé olyan, amilyen. Van ereje a pusztításra és lenne ereje az építésre. Van módunk be- s kikapcsolódni, de szabad a gépet kikapcsolni is. A képi közvetítés lehet a hatalom része, avagy a nevelés erős segítője.

Ha egy mellényt félregomboltak, odáig kell visszagombolni, ahol jól volt begombolva – tanultuk meg Deák Ferenctől. A közösségi művelődésben (közművelődésben) ezért érdemes visszatekinteni a múlt századi olvasókörekre, a „szabadművelődés” mozgalmára, a táncház-mozgalomra, a beat-korszakra, az olvasó- és művészeti tábo-

rokra, a népművészeti kézművesség reneszánszára, a rendszerváltozást előkészítő lélek-szántásokra, közösségi lélegzetvételekre. A fontos kulcsszemélyek közül kiemelem *Karácsony Sándor*, *Beke Pál* és *Makovecz Imre* nevét és műveit.

A SZABADMŰVELŐDÉS – MINT A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS ELŐKÉPE.

A világháborút követő rövid életű koalíciós időszakban a kultúra megújítására reményteljes kezdeményezések születtek, és nem volt előre látható, hogy a kommunista hatalomátvétel betiltja ezeket.

1945 után az Országos Köznevelési Tanács elnöke Szent-Györgyi Albert, ügyvezető alelnöke Sík Sándor, a Művészeti Tanács elnöke Kodály Zoltán, egyik alelnöke Kassák Lajos volt, de elnökségi tagja volt Karácsony Sándor is, a 20. század egyik legjelentősebb magyar pedagógus-tudósa. Karácsony nemcsak a nevelés tudományának a jelese volt, hanem az intézményen kívüli művelődés meghatározó

alakja is. A Köznevelési Tanácsban betöltött szerepe mellett többek között tiszteletbeli elnöke volt a Magyar Cserkészszövetségnek, majd elnöke lett az újonnan létrehozott Országos Szabadművelődési Tanácsnak is.

A szabadművelődés alapelvei közé tartozott az autonómia és a közösségi élet egyenrangú értékeinek elismerése, a „másik ember” tekintetbe vétele, a helyi kultúra megbecsülése, az önszerveződés lehetővé tétele. A szabadművelődést azonban alig pár éves aktív működés után 1948-ban betiltották (Rajk László). Karácsony, akit már a Horty rendszer rendőrsége is gyanús elemként tartott számon, majd a német megszállás idején a Gestaponak is látókörébe került, a kommunista hatalomátvétel után ismét politikai üldözés tárgya lett: lemondatták, kényszernyugdíjazták, 1952-ben pedig meghalt. A rákövetkező tervutasításos „népművelés” évtizedekre megbénította a nemzet öntudatát és önművelését.

KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS – ÉS A KULTÚRAKÖZVETÍTÉS ESÉLYEI

S itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol.
Miért is, miért is, miért is?

(Ady Endre)

Beke Pál (1943–2009) ismert beceneve a „közösségépítész” volt. A 70-es években az akkori Népművelési Intézet munkatársaként új közművelődési koncepciót dolgozott ki. Gyakorlatba ültette át a vidéki Magyarország „kis autonómiáinak” (Karácsony Sándor), népi társaséletének (Bálint Sándor, Lükő Gábor, Illyés Gyula), valamint a polgári egyesületeknek (Márai Sándor, Kovalcsik József) a modern fejlődésbe illeszthető eszmei és művészeti törekvéseit.

A népművelőkkel, művészekkel és építészekkel való együttműködésének egyik találó jelszava lett a „tetőt az együttlét fölé” gondo-

lata. A „nyitott házak” szép elgondolása megtestesült a civil közegben. Közösségfejlesztő munkájának eredményeként falusi és városi egyesületek jöttek létre, a közművelődés papír-leirat helyett élő gyakorlat lett.

Makovecz Imre (1935–2011) szerepe is megkerülhetetlen a közművelődés újjászületésében. Beke Pál barátjaként és munkatársaként feladatául tűzte ki, hogy a „sztálinista kultúristállók” helyett (Makovecz szavai) társas összejövetelekre alkalmas, „faluházakat” tervezzenek, valósítsanak meg fiatal építészek, népművelők, és mindenekelőtt a helyi lakosok segítségével, azok érdekei szerint. Az épületek tere, formája mind ezt szolgálta. Méltósággal megélhető életet és helyi művelődést hoztak létre Zalaszentlászlótól Kakasdig és tovább. Makovecz neve hamar kritikák és lelkesedések keresztüzébe került, így ritkán, de mégis lehetővé vált, hogy a közösségi művelődés terei és az ott zajló tevékenységek a tévé képernyőjére kerüljenek. Beke és Makovecz működése voltaképpen a szabadművelődés rehabilitációja és megújítása volt, anélkül persze, hogy ezeket az eszmei gyökereket a média is megismertette volna.

A televízió a szabadművelődés születésének koráról nem tudósíthatott. A szabadművelődés eszméjét feltámasztó Beke–Varga–Makovecz–Pósfay–Balázs–Lakatosné–Monostori (és társaik) által képviselt közösségfejlesztő munkákról nem közvetített érdemben. Pedig közvetíthetett volna. A tévének a 70-es, 80-as, 90-es évekbeli kulturális műsorai azonban a nagy eseményekre koncentráltak, a lokalitás és a regionalitás ügyei észrevétlenek maradtak. Ebben a mellőztetésben kezdetben az is szerepet játszhatott, hogy a mozgalom alapjául szolgáló korábbi szakmai-baráti eszmecserék politikai okokból többnyire rejtőzködni voltak kénytelenek. A későbbiekben azonban, némi leegyszerűsítéssel mondván, a televízió vezetését egyszerűen csak nem érdekelte a lenézett művelődési otthonok, amatőrök világa.

A civil közösségi házak, a faluházak, amatőr művészeti szövetségek köznapi tevékenysége így a helyi szervezetek és résztvevők, meg a néhány megszállott életében volt csak jelen. Csekély a dokumentált

megbeszélések száma. A Fiatalok Népművészeti Stúdiójának, vagy a vidéki, kistelepülési (tokaji, visegrádi, túristavándi, hajdúnánási, törökszentmiklósi és lakiteleki) közösségfejlesztés eredményeiről nem közvetített a korabeli magyar televízió. S akik mégis rögzítettek több eseményt (a „dokumentaristák”: Dárday, Szalay, Vitézy, Paulus, Gulyásék, stb.), azok filmjeitől a korabeli televíziós szerkesztők betegeken „tartózkodtak”.

Lezsák Sándor „Bekepali” korszakáról az életmű értékelésekor egyszer ezt mondta: – Bekepali Magyarországa a Kádár korszak hazug mocsarában dagonyázott. Csoóri Sándor kifejezésével a „*nomád nemzedék*” kiválóságai a valóság olyan mélységeibe jutottak el, ahonnan a drámai valóságélmény új felismeréseket hozott felszínre.

Beke Pál saját maga a következőképpen jellemezte ezt a helyzetet:

„Nem pusztán egy szakma mulasztásáról van tehát szó, hanem a közösségi művelődés egészének lebecsüléséről; »mirevalóságának«, hivatásának, fontosságának és funkcióinak lekezeléséről. Eközben persze napvilágot látnak helyzetelemzések és kutatások a társadalmi méretű kiütlalanságról, pótcselekvésekről, devianciákról, leszakadó csoportokról, rétegekről, régiókról; megfogalmazódnak kívánalmak »kreatív« Magyarországról, »tudásalapú« társadalomról – mintha mindez magától létrejönne! És eközben persze birtokában vagyunk eljárásoknak, módszereknek, kívánatos struktúrák leírásának, amelyek, úgy tűnik, nem kellene senkinek. Már úgy értem: senki olyanak, aki alkalmazásáért, bevezetéséért felelős. Az embereknek vélhetően nagy szüksége lenne minderre. Ők azonban honnan tudnának róla?»¹

¹ *A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig* (szerk. Beke Pál és Deme Tamás), Bp., 2003, Széphalom Könyvműhely, 299. p.

AMIKOR A TÉVÉ A MŰVELŐDÉS SZOLGÁLATÁBAN A SZENZÁCIÓ HELYETT AZ ÉLETRE FIGYEL

Nem célunk a tévé hibagyűjteményének listázása. A hiányokról még ejtünk szót, de először azt említjük meg, ami *pozitív*, ahol a tévé a köz-művelődés elé ment, s tette a dolgát: szolgált. Az aktualitásokra fordítva figyelmünket, örömmel említhetjük az újonnan megszületett M5 kulturális csatornát. Ennek műsorában már számos értéket, alulról jövő kezdeményezést ismertető kulturális program található. A közel-múlt időszakában a közszolgálati csatornákon több olyan műsor is futott, amelyek a közösségi művelődés „kincseit” tárták fel, s kínálták a nézőknek. A falvak jeles napjait, ünnepeit, a tájak természeti szépségeit (bár sokszor marketing céllal) bemutató műsorok mellett művészeti fesztiválokat és egyéb, különleges közművelődési értékeket közvetítő programok is akadnak.

Ezek közül néhány számomra különösen kedves példát kiragadva:

Borbás Marcsi műsora, a *Gasztroangyal* keretében került sor arra a felfedezés számba menő „kulturális expedícióra”, amelynek során a stáb ellátogatott a legkeletibb moldvai magyar csángó településre. A csángó konyha ízeivel való ismerkedés apropóján értékes bepillantást nyerhettünk a kevesek számára látható szobák, szöttek, szokások, a kegyetlen életkörülmények és a legősibb élő anyanyelvhasználat világába.

A *Főlszállott a páva* tehetségkutató sorozata felragyogtatta a tánc-házak és a magyar táncfolklór eredeti s finomított értékeit, a mozdulatok tanult és tanítható formavilágát, a sorozatban résztvevő fiatalok otthonát, képességeit. Sebő Ferenc, Sebestyén Márta és a zsűri többi értéke, segítője bizonyítható – él és újratanítható a sokszor elcsúszott magyar folklór.

Hollós László *Szerelmes földrajz* műsorsorozata az előzőkhöz hasonló „trouvaille”, igazi csemege a közművelődés felfedezőinek. Egyszerre kultúramentés és hátország-bemutató. A táj és az ember, a nevesek és jelesek fölnevelő környezete, eredete erősíti az

érték-identitást. A műsor nemcsak „nagy emberek” környezetét mutatta meg, hanem a műveltség forrásait, alakulását is nyomon követte.

Említést érdemelnek még a *Mindenki Akadémiája*, a természetfilm sorozatok, a lexikon és a mesterség-bemutató, valamint a rendszeres színházi közvetítések. A Duna tévé (legalábbis annak korábbi, kultúrára érzékeny műsorpolitikája) több határon inneni és határon túli dokumentumfilm bemutatásával jelezte a közművelődés iránti elkötelezettségét.

AMIKOR A KÖZVETÍTŐ NEM KÖZVETÍT

A televízió általános hiányairól a közművelődés szolgálatának terén hosszú listát lehetne sorolni. Igény lenne az alábbi területek megmutatására, felfedezésére, de sajnos ezek még váratnak magukra:

– A *civil egyesületek*, természetvédő-, falu- és városzépítő csoportok mindennapi életének feltárása állami és társadalmi érdek. A szemétszedési, faültetési akciók dokumentálást kérnek.

– A *nem hivatásos szakkörök*, alkotókörök, szabadidős találkozások s szervezetek bemutatása közművelődési feladat. Ide tartozik az amatőr képzőművészek, színjátszók, fotósok, a népi kézművesség műhelyeinek munkáiról, műveiről való híradás, az alkotások népszerűsítése. A dalárdáktól a pinceszínházakig, a kezdő festőiskoláktól a bélyeggyűjtők és galambtenyésztők csoportjaiig széles lenne az a paletta, amely fölmutathatná a szabadidejüket értelmesen eltöltők színességét, változatos érdeklődését.

– A *kultúra rejtett kincseit* bemutató adásokra is nagy szükség lenne. Ide tartoznának azok a kis önművelő „körök”, ahol népfőiskolai-, vagy művelődési házi keretben jönnek össze egy-egy életmű, történelmi korszak, vagy stílus elkötelezettjei, hívei. (Példa: Csökmei Kör, Sándor Kör, Háló, népfőiskolai- és tehetséggondozó önképző csoportok, életmód-klubok.)

– A világnézeti alapon szerveződő kisközösségek tapasztalatai is sokakat érdekelnének, ha megkapnák a televíziók figyelmét. Vallás-szociológiai kutatások bizonyították: az elmúlt fél-, vagy háromnegyed évszázadban a vallási kultúra legerősebb helyei a keresztény „bázisközösségek” és az értékelvű kiscsoportok voltak. Ezeknél megtalálhatók az ünnepi rendezvények és a köznapi vallásgyakorlatok. A tapasztalat azt mutatja, hogy a többféle gyülekezeti élet, gyakorlat megismerése erősíti a vallási türelmet, elfogadást, toleranciát.

– A történelmi felekezetek segítő és karitatív munkája nemcsak a megismertetés szintjén lehet fontos, hanem a társadalmi önszolgák formáit is népszerűsítheti. Az Ökumenikus-, a Katolikus-, Református- és Baptista Szeretetszolgálat rendszeres, jelentős munkát végez, amellyel hozzájárul a társadalom anyagi és szellemi kultúrájához – méltó az ajánlásra.

– A híressé vált református drog rehabilitációs műhely (Ráckeresztúr), vagy az önkéntesek által működtetett terápiás alkoholmentő-, és lelki-elsősegély szolgálatok szintén méltók az országos megismertetésre.

– A testgyakorlások divatossá váló alkalmai (Nordic walking, kínai torna stb.) voltaképpen az egészségkultúra kiterjesztésében, terjesztésében segíthetnének, ha a tévé figyelne rájuk.

– Közösségteremtő filmműhelyek, tehetséggondozó irodalmi és anyanyelv-gondozó táborok tévés bemutatása nagy segítség lenne az intézményes képzéseknek is, de ma még nincsen.

– Az idősebbekre nemcsak az „Öregek hete” bemutatásával lehetne gondolni. Az idősebbek igényeire fokozottabban kellene figyelni egy előregerdő társadalomban, az egyedül lévők gondjainak közreadásával, műveltségük és érdeklődésük feltárásával. Ez is hiányterület.

– A Házasság hete és a családbarát beszélgetések közvetítése sikeresen válthatja fel a társkeresés és szerelem tematikáinak az idétlen külföldi Valentin-napozás sorozatokkal letudott bemutatását. A párválasztás, együttjárás, együttélés, gyerekvállalás nemiséggel összefüggő kérdéseiről mélyebb, bölcsőbb, közérthetőbb és felkészítőbb jellegű adásokra volna szükség.

– Építészeti tanácsadásra rendkívüli szükség lenne a magyar falukép tönkretett állapotában, a szocializmus sátoztetős dobozainak és lakótelepi ketreceinek lepusztult korszakában. A bárki-bárhol-bármit fölépíthet nihilizmusát követően a faluépítésszek, városi főépítésszek felelős segítsége hiányzik. A közművelődés „tereit” igénylik a közmeghallgatásokat és a közízlés formálását az épített környezet terepén.

MÁR LÉTEZŐ, POZITÍV PÉLDÁK

– A Párbeszéd Háza évek óta szervez rangos hazai vallásközi és etnikumközi előadásokat, bemutatókat, csoportos elmélkedéseket. Példáértékű rendezvényeik közül kiemelek két különböző rendezvényt. Az egyik a nemzetközi színvonalú magyar cigány festőnő, Boba kiállítása és az azt követő „interaktív” elemzés, beszélgetés a hazai roma kultúráról - a Ház saját online adásával kiegészítve. (Nem volt véletlen a téma, a házigazdák fenntartásában van az általuk működtetett kiváló roma kollégium is.) Ugyanők rendezték meg egy indiai katolikus (jeszuita) pap mozgásművészeti estjét is, ahol pater Szadzsú bemutatta a hagyományos hindu néptánc motívumaiból felépülő tánc-imák szinte a mozdulatelemzések jelentéselméletéig elvezető liturgikus gondolatmenetét, majd a hallgatósággal közösen vállalkoztak ennek a „hatás-elemzésére”. A magyar tévé nem volt jelen ezen az alkalmon, ám a Párbeszéd Háza azonnali online közvetítése, majd a youtube-ra feltett videó révén sokan ismerkedhettek ezekkel a szakrális művészeti élményekkel.

– Helyi tévé. Egy kistelepülés, az észak-magyarországi Egyházaskötele az szabadművelődés (azaz az öngazgatáson alapuló autonóm közösség önművelése) terén nemcsak társadalmi, hanem média-kísérlet példája is lett. Úgy indult, hogy évtizedeken át a faluba leköltöző (korábban városi, nagyvárosi) értelmiségiek élő közösséget alapítottak. S mivel rühellték a folyton változó politikai viszonyoknak kiszolgáltatott

oktatási és ízlésük ellenére való kulturális kínálatot – világra hozták a saját iskolát, saját templomot, s leváltva az országos televíziót, létrehozták saját helyi tévécsatornájukat. Ez lett a Bokor Tévé. Műsora (kis ismétlésekkel) naponta változó film-kínálattal, tudományos, művészeti és gyerek-filmekkel örvendezteti meg nézőit. Kétségkívül markáns világnézeti, közösségi elkötelezettsége van, de semmiféle elzártság nem jellemző erre a tévére. Azaz: autonóm média, hasonlóan sok más (természetvédő, környezetvédő) helyi médiához, amelyek rendszeresen összegzik saját életüket (mint a Magyar Élőfalu Hálózat Visnyeszéplakon szerkesztett rendszeres hírlevele, amely ugyan nem tévé, de rendszeresen közli az ökofalvak életével foglalkozó internetes videók, előadások elérhetőségét).

– *Palferi.hu*. Ez a tévét pótló internetes közművelődés egyik legizgalmasabb formája, jelenleg több tízezres nézőközönséggel, párkereső és biblio-drámás csoportokkal, mentálhigiénés tanácsadással, nyári táborokkal, szegények gondozását vállaló karitászmunkákkal működik. Alapítója, vagy inkább „okozója” az a mentálhigiénés szakember – továbbá egy személyben atléta és katolikus pap, pártérápiás segítő, valamint szórakoztató előadó –, akinek az előadásai köré nagy érdeklődő közönség-közösség szerveződött. Ez a közönség hozta létre a gazdag honlapot, az internetes online adásokat, valamint az immár mozgalomnak nevezhető nyitott hálózatot. Különleges érdekessége a mozgalomnak, hogy jóllehet világnézeti elkötelezettségű háttérrel indult, de közönségének nagy része nemhívó, vallási nevelésben sosem részesült fiatalokból került ki. Az összejövetelek (és a prédikációk) közvetítése, visszakereshetősége példát mutat a valódi közművelődési formaváltozásra és a valódi közösségfejlesztési lehetőségekre.

SUMMÁZVA

A média akkor tudja valóban közvetítőleg segíteni a közművelődést, ha tiszteletben tartja annak autonómiáját s hitelesen mutatja be társas viszonyait – azaz a közösségi életet. A televízió, ha nem kullog az események után, hanem hitelesen dokumentál és a modern, mai eszközök használatával RÉSZTVEVŐJÉVÉ válik az eseményeknek, igazi közvetítővé válik. Működése jellegéből fakadóan kulturális, tudományos, művészeti, vallási, életmódbeli közművelődési szolgálatot végez. Szolgálatot s nem szolgáltatást. Igényteremtést, nem kiszolgálást. Ahogy József Attila mondta: „Fel kéne szabadulni már.” Szabadművelődésben is.

BALÁZS GÉZA

nyelvész, néprajzkutató; tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK

A MÉDIA NYELVI NORMÁJA

Azt a felkérést kaptam, hogy beszéljek a médianyelvről, a rádió és a televízió nyelvhasználatáról, ennek elméleti és gyakorlati megközelítéséről. Húszéves kutatómunka, elemzőmunka van amögött, amit most röviden elmondok. A médiakutatás nem a nyelv kérdésével kezdődött, hanem inkább a médiának a közönségre gyakorolt hatásával, társadalmi, kereskedelmi, politikai jelenségekkel, a hatalom kérdésével. Meglepetés volt, hogy mennyire tud pánikkeltő lenni egy bizonyos médium. Elsősorban a rádió: ezt ismerjük az 1930-as évek első igazi nagy médiakutatásából. A médianyelv iránti tudományos érdeklődés később jelent meg. Először arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen a sajtónyelv, és hogy hol foglal helyet a nyelvváltozatok, nyelvi rétegek között. A sajtónyelv leginkább stilisztikailag írható le, és így a publicisztikai stílusba tartozik. Ennek a megfigyelése, kutatása az 1930-as évekig megy vissza. Akkor kezdték – retorikai előzmények alapján – az írott nyelvi stílusokat, a beszélt nyelvi stílusokat meghatározni. A magyar stilisztika vázlata című tankönyv 1958-ban jelent meg: generációk tanultak Fábián Pál, Szathmári István és Terestyéni Ferenc tankönyvéből. Ebben már szerepel a publicisztikai stílus. Az elektronikus média nyelvi hatása a rádió kapcsán került előtérbe. Miért? Mert úgy tűnik, hogy a rádió fantáziakeltő ereje, direkt hatása elevenebb. Az élő szónak van valami plusz varázsa, ami több, mint az írott szövegé. Tehát a rádió nyelvhasználatát felkeltette a kutatók érdeklődését. A rádiós (és televíziós) nyelvhasználatot pedig jobb híján az ún. szónoki stílusba sorolták be.

A Magyar Rádió történetében szinte minden korabeli írónak van valami szerepe. Hadd idézzem Németh Lászlót. Ezt írja 1934-ben: „A rádió ma a magyar szó legbővebben buzgó forrása. Ezerszer annyian meríthetnek belőle, mint mondjuk a Nemzeti Színházból, amelyet Széchenyi és Vörösmarty a magyar beszéd kútfejének szántak,”¹ Ez a gondolat fontos kiindulópont. Arról van szó, hogy a rádió beszéde minta. Előadásomnak a fő kérdése az, hogy a hangzó és a hangos-képes média (vagyis a rádió és a televízió) minta-e vagy tükör. Ugye érzik a kérdésben rejlő feszültséget? Hogyha azt mondom, hogy minta, akkor valami emelkedettebb kulturális teljesítményről, presztízsről van szó. Ha úgy tartom, hogy tükör, akkor nincs is kérdés – csak vissza kell tükröznie a tagolt társadalom (mindenféle) nyelvhasználatát. Érezzük a feszültséget. Hogyha eltolódunk a minta irányába, akkor esetleg elszakadnak tőlünk az emberek. Azt mondják, ez nagyon-nagyon távol van tőlem. Ha viszont tükör, az élőnyelv tükré,

¹ Németh László, 1934/2002: 164.

akkor az értelmiség, a nyelvi igényességet fontosnak tartó réteg fog elfordulni, és megkérdezi: ez a magyar rádió, ez a magyar televízió? Én ezt kikapcsolom, mert rossz hallgatni, szégyellem a gyerek előtt. Az tehát a nagy kérdés: a média nyelve minta-e vagy tükör. Amin most nekünk itt együtt töprengeni kellene. Persze én majd mondok valami megoldást erre, de nem azt fogom mondani, hogy minta, és nem azt, hogy tükör, hanem hogy valahol a kettő között kell helyet foglalnia.

Tudományos, nyelvészeti szempontból ugorjunk most az 1990-es évekre, amikor én is elkezdtem ezzel a kérdéssel foglalkozni. Akkor a magyar nyelvtudományban óriási viták zajlottak. Az egyik ilyen sarokpont az volt, hogy van-e nyelvi norma? Megmondhatja-e egy nyelvész, hogy mi a magyar nyelvi norma? A nyelvművelés az elmúlt 100-150 évben mivel foglalkozott? A kritikusok szerint tanácsokat adott a nyelvész saját normája alapján, és ezzel lenézte és diszkriminálta a lakosságot, amelynek ugyanúgy megvan a normája, csak az nem olyan, mint a nyelvészé. Milyen alapon mondhatja egy nyelvész, hogy nem helyes a nákolás vagy suksükölés? Hiszen ezek a jelenségek léteznek a nyelvben, a nyelvjárásokban. Sőt, bele is illik a magyar nyelv fejlődésébe. Mi alapján mondhatja a nyelvész, hogy az „olvasnák” forma helytelen? A válasz persze az: nyelvjárásban az „olvasnák” és „írnák” forma is helyes, a suksük is, ott nem javítjuk ki az embereket. De a köznyelvben, az igényes nyelvhasználatban, így a Magyar Rádióban, a Magyar Televízióban és még a Magyar Tudományos Akadémián is az „olvasnék”, „írnék” és a nem suksükölő formákat használjuk. Sőt még azok is azt használják, akik kritizálják a nyelvművelők álláspontját. Ugyanis az ezen változatok közötti csata a köznyelvben a 19. században eldőlt: a nákolás és a suksükölés tájnyelvi, rétegnyelvi, a köznyelv nem fogadta be ezeket az alakokat. Befogadhatta volna, de nem fogadta be. Petőfi, Arany, Vörösmarty, Jókai, s az őket követők így döntöttek. Van tehát ún. használati norma, a mindennapi nyelv, a nyelvjárás, a tájnyelv, és nincs is ezzel semmi baj. És a magyarban – érdekes, csak néhány jelenségben eltérő módon – létezik az a bizonyos, „normatívnak” is

mondható köznyelv. Elválnak a használati norma és az emelkedett norma.

Térjünk vissza a tudományhoz, a 90-es évekhez. Megpróbáltuk ezt a normát többszintűvé tenni. Elmondtuk, hogy norma nélkül nincs viselkedés, nincs nyelvhasználat, nincs társadalmi együttműködés. A norma annyit jelent, hogy mi bizonyos dolgokban hasonló módon cselekszünk. Hasonló módon szólítjuk meg egymást, hasonló módon kerülgatjuk egymást, hasonló módon állunk hozzá a dolgokhoz. Nem ugyanúgy, de hasonló módon. Ez a norma spontán, ösztönös módon alakul. Azért döntünk így, mert ezt édesanyám így mondta, a tanító néni így használta, ezt látom a tévében, megpróbálom én is ezt követni. Tehát van egy spontán alakuló norma. És természetesen van egy nem spontán norma, amelyet a nyelvben kodifikált normának nevezünk. Ez az irodalom, ez a szótárirodalom, a nyelvtankönyvekben, nyelvkönyvekben foglalt szabályok együttese. És a kettő között széles határ, nagyon sokféle átmenet van. Átmenet a használati és a kodifikált norma között. Elfogadtuk azt is, hogy ez a norma nem egyszeri s mindenkorra örökkévaló, hanem változhat, módosulhat, hiszen a világ is változik. A legnagyobb hatású magyar nyelv művelők mindig ezt vallották. Lőrincze Lajosra és Grétsy tanár úrra gondolok, őket ismeri mindenki. De másokat is mondhatnék. Természetesen voltak olyanok is, akik mereven ragaszkodtak valamihez, és intoleráns módon verték az asztalt, hogy már pedig, aki ezt használja, az nem túl értelmes ember. De nem őket tartjuk követendő mintának, hanem a nyelvtudományi alapon álló empatikus, toleráns nyelv művelőket.

Több tanulmányban igyekeztem megfogalmazni, hogy milyen legyen a médiának a nyelvhasználat. 1976-ban a Magyar Rádió akkori elnöksége megalakította a nyelvi és mikrofonbizottságot. A nyelvi bizottság a mai napig létezik, én vagyok a kinevezett elnöke, csak nem hívtak össze minket 2011 óta. Van egy papírom a rádió utolsó elnökétől, hogy kinevezésem visszavonásig érvényes. És mind a nyolc tag kinevezése: egyetemi tanárokról, nyelvészekről, rádiós szerkesztők-

ról, a rádió főbemondójáról van szó. Valószínűleg elfelejtették visszavonni, tehát folyamatosan elnöknek kell magamat tekintenem, higgyék el, nagyon nehéz. Mindeközben alakult egy másik bizottság is, Montágh-bizottság, amelybe nem hívtak meg bennünket. Ez a rádiós nyelvi bizottság havonta összeült a műsorkészítőkkel, elemezte a műsorokat. Nem kioktató, hanem együttműködő módon megbeszélték a kiválasztott műsor nyelvi minőségét. Olykor kiderült, hogy a külső megfigyelők, a nyelvészek egy kicsit másként látják a műsort. A műsorkészítők védtek az álláspontjukat. És kialakítottak egy közös álláspontot. A műsorkészítők pedig figyelembe vették ezeket a meglátásokat. Rengeteg konferenciát (anyanyelvi konferencia) rendeztek, és rengeteg kiadványt jelentettek meg. Kettőt fölmutatok, hátha a kezükbe került már egyik-másik. Kis zöld színű elemző-tanácsadó könyvek, sorozatban jelentek meg. Hogyan kell híreket mondani? Mi a tudósítás, mi a riport? A riporteri megszólalás, a műsorvezetés... Nyelvi műsorelemzések. Az anyanyelvi konferenciák anyagai. Ma már ilyenek – tudtommal – nincsenek. Úgy érzem, hogy alapos és tisztességes munka volt. Végül is egy igényes műsorkészítőnek jól jön az, ha valaki véleményt mond a műsoráról. Sőt, veszi a fáradságot, és le is írja.

A rádiós nyelvi bizottság első elnöke Bozó László volt (1976). 1986-tól pedig Kiss Kálmán, a Rádió korábbi alelnöke, 2002-től pedig jómagam. Évtizedeken át Deme László professzor volt a társelnök. Még 1977-ben az első tettük az volt, hogy megalkották a megszólalás nyelvi követelményeinek kiskátéját (Deme László és Wacha Imre munkája). Tudományos alapon leírták, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie a Magyar Rádióban megszólalóknak. A bemondó a legmagasabb szint. A műsorvezető, egy kicsit alacsonyabb szint. A riportert még egy kicsit alacsonyabban foglal helyet. És volt a szakriporter, szaknyilatkozó: oda csaknem mindenki befért. Már akkor megvolt a többszintűség. Bemondónál nem lehet beszédhiba. Tehát aki élethivatásul választja azt, hogy a Magyar Rádióban híreket mond, annak nem lehet beszédhibája. Ő a rádió hangja. A műsorvezetőknél már kisebb

hiba tolerálható, mert ott az egyéniség a lényeg. És az is nyilvánvaló, hogy másként kell beszélni egy ifjúsági vagy egy családi műsorban. Másként a beatzenéről és másként az operáról. A riporternél is enyhébbek a nyelvi követelmények, végül is csak kérdez. A szakriporter pedig az, aki ért valamihez, szükség van rá a rádióban, beszéljen, hiszen így hitelesebb. Elnökségem kezdetén az ELTE Fonetikai Tanszék munkatársaival korszerűsítettük ezt a nyelvi kritériumrendszert – a rádió elnöksége valamennyit megtárgyalta, elfogadta és elnöki rendeletben kiadta. A 2000-es változatba belevettük azt is, hogy enyhe nyelvjárásiasság is elfogadható. Korábban ugyanis kritizálták a rádiót, hogy miért nincs nyelvjárás a Magyar Rádióban. Azért tessék elképzelni, hogy – mondjuk – palóc nyelvjárásban halljuk a híreket és szegediben az időjárásjelentést... Nyelvészként semmi bajom a nyelvjárással, de azért azt hiszem, hogy ez egy kicsit furcsa lenne. Viszont azt belevettük, hogy bizonyos műsorokban, tudósításokban miért ne lehetnének nyelvjárási jelenségek is. (Ahogy például teljesen elfogadták, sőt megszerették a losonci palóc nyelvjárásban beszélő meteorológust.) Tehát a nyelvjárást kitiltani semmi esetre sem szabad a rádióból. Hát körülbelül itt álltunk, amikor a bizottság munkáját megakasztották. (A bizottság munkáját tényszerűen összefoglaltam „Dokumentumok a Magyar Rádió nyelvi bizottságáról 1975–2011” című írásomban, amely *Rádió és nyelv* című kötetemben jelent meg (DUE, Budapest, 2014).

A Televízióban is volt egy nyelvi bizottság, valamikor a 80-as években. Én ennek csak rövid ideig voltam tagja, a történetét nem ismerem pontosan. De azt tudom, hogy együttműködött a rádiós nyelvi bizottsággal. Mintha Grétsy László lett volna az elnöke. Ma pedig van egy Montágh-testület, erről viszont sokat nem tudok.

Térjünk vissza kiindulóponthoz, az alapkérdéshez. Szerintem tehát a mindennapi nyelvhasználat mellett van a köznyelv és van a köznyelvi alapon médiánorma (médianyelvi norma) is. De vajon ez minta-e,

vagy tükör? A feszültség továbbra is fennáll. Azt, hogy van valamilyen nyelvi norma, elfogadja minden nyelvész. Ha nem lenne, soha nem értenénk meg egymást. Megpróbálunk azonos nyelvi kódot, regisztrert használni. Az egyik tanulmányomban azt írtam, hogy a normátlanság öl. Ha mi tudományos emberként azt hangoztatnánk, hogy nincs norma, mert nem lehet leírni, abból elég nagy káosz lenne. Viszont többféle norma van. Használati és emelkedettebb mindenképp. Tükör és minta. Az irodalmi nyelv sokáig a mintához tartozott. Én ezt művészi normának is neveztem. Az előadás elején idézett Németh László erre utalt. Széchenyi és Vörösmarty törekvéseire. Ma ezzel nem szoktunk érvelni, bár azt kell mondanom, hogy Petőfi és Arany nyelvhasználata nagyon mai és mindenképpen meghatározó. A nyelvújításnak a legjobb eredményeit fölhasználva úgy írtak, hogy az könnyen érthető ma is. De mai írókra és költőkre nem szoktunk hivatkozni. Amikor a 20. század egyéniségkultusza, avantgárd művészeti ágai, és posztműfajai, posztművészeti stílusai megjelentek, akkor az irodalomnak és az irodalmi nyelvnek ez a fajta mintaadó szerepe megszűnt. A színház nyelvi mintaadó szerepe is megszűnt. Nyilván egyetértünk abban, hogy az a jó, hogy sokféle színház és sokféle rádió, televízió van. Nyelvi szempontból egyetlenegy ponton szoktam egy kicsit szigorúbb lenni: a közszolgálati rádió és televízió esetében. Nincs ma a magyar nyelvnek (és kultúrának) olyan mintalehetősége sehol másutt, mint a közszolgálati rádióban és televízióban. Én ezt nevezem médiánormának. És legalább a közszolgálati rádióknak és televízióknak kellene, hogy legyen mintanormája: az a választékos, igényes, szép és persze többszintű magyar nyelv, amely mintaként szolgálhat. Ez lenne a magyar nyelv eszményi, igényes mintája. Nincs más. Ma mindent elurálni látszik a közösségi média: annak nincs és nem is lesz soha a társadalmat összefogó nyelvi normája.

Tehát a magyar nyelv eszményi, igényes mintájára továbbra is szükség van. És erre nem tudok alkalmasabb közeget, mint a közszolgálati Magyar Rádió, és a közszolgálati Magyar Televízió, illetve

a Duna Televízió. Ha ezt feladjuk, és hogyha itt nem fog össze az értelmiség, akkor a magyar nyelvnek ez a mintaként szolgáló média-normája megszűnik. Visszaszorul bizonyos kis rezervátumokba. Vannak szépen beszélő színészek, és őket fogjuk kedvelni továbbra is, és vágyunk az ő beszédükre. A nyelvművelők évente még egy-egy Kazinczy-díjat is kiosztanak. Ám a színházak többsége valószínűleg nem ezt a beszédmódot követi. Megértem, hogy a világot a nyelvi sokszínűségében kell láttatni. De a közszolgálati médianormát minden bizonnyal meg lehetne valósítani, meg kellene védeni, már csak azért is, mert megvan a maga története, hagyománya és még a szakembergárdája is.

A téma továbbvezetése kapcsán az előadást követően született egy cikkem (amely egy hasonló jellegű konferencia tapasztalatait is összefoglalja). Megjelent a Magyar Idők 2017. április 29-ei számában:

Minta vagy tükör?

Van-e egyáltalán értelme annak, hogy bármiféle módon szabályozzák a sajtó, a média nyelvét? Elsőre nyilván tiltakoznánk: nehogy már valaki megmondja, hogy mit hogyan kell megírni, elmondani! Ez kész cenzúra! De talán azoknak is van némi igazságuk, akik levelekkel ostromolják a szerkesztőségeket: miért nincs nyelvi ellenőrzés, miért terjed a szleng (zsaru, átver, kirúg), miért hadar a műsorvezető, miért vágnak egymás szavába a beszélgetőpartnerek? Miért nincs nyelvi szabályozás, miért nincs mikrofonengedély? Miért kell minden médiumnak bulvárosodni?

A nyelvész két dolgot mondhat általában: 1. A sajtónyelv (média-nyelv) nyilván tükrözi a társadalmat, egyfajta nyelvi tájkép a világunkról; 2. Tükrözi, de tömeges hatásánál fogva egy kicsit mintaként is kell szolgálnia. Egyszerűen: a sajtó, rádió, a televízió és az internet tükör vagy minta? Ha tükör, akkor nincsenek további feladatok: amerre megy a nyelvhasználat, arra megy a média (vagy fordítva). Ha minta, akkor nem egyszerű válasz. Egységes minta? Valamiféle előírt,

szabályozott norma? Ki fogalmazhat meg ezzel kapcsolatban véleményt, ki mondhat ki szabályt?

Mielőtt bárki diktatúrát kiáltana, hadd nyugtassam meg: csak egy szakmai közösség! Hiszek a szakmák önszabályozásában. Az újságírók önszabályozása pedig az itt-ott meglévő, olykor hivatkozott, olykor elfelejtett etikai kódex, amely többnyire nyelvi kérdéseket is szabályoz. Vagyis a legelismertebb szakembereknek kell kimondani, hogy hol, milyen szintű szabályozásra lehet szükség. Ebbe beleértendő az is: nincs szükség semmiféle szabályozásra. És az is: a hagyományos és internetes újságírásban, rádiózásban, televíziózásban kell lennie valamiféle szakmai minimumnak. Szakmai nyelvi minimumnak is. Például: jó fogalmazási készség, megfelelő beszédkultúra.

Ilyen kérdések is szóba kerültek a hetedik (!) sajtónyelvi-média-nyelvi konferencián Egerben. Csak néhány megállapítás: „A Facebook átalakította a médiát. A robot szerkeszt. Nincs szerkesztői kontroll.” (K. I.) „10 dolog... kezdetű írás kell. Nem éri meg hosszú cikket írni. A kamu több emberhez jut el, akár választást is befolyásol. A forráskritikai érzékenység gyenge.” (K. D.) „Megjelent az „igazság utáni” (post truth) média. Folyamatosak az álhírek, átverések.” (GY. G.) „A professzionális média átvette a közösségi oldalak tartalmát és nyelvezetét.” (Gy. G.) „Az újmédia (internetes média) anonimizál, virtualizál, szimulál, eltüntet.” (T. T.) „A címnek ma már nem kell utalnia a tartalomra. A becsapós, nyitott cím csalódást okoz a befogadónak, de újra és újra rákattint, vagyis igényli.” (K. R. R.) „Jól informált tudatlanság korában élünk.” (K. L.) „Tudják-e a sajtómunkások, hogy míg őket jó, ha ezer-ötezer ember követi, egy 16 éves tini blogja egyetlen nap alatt 100 ezer kattintást mondhat magáénak? És ez az újmédia!” (K. R. R.) Mindezek csak gondolatfoszlányok egy tudományos konferenciáról. De van egy kötet is: *Sajtónyelv – médianyelv*. Alcíme: Kutatás, elemzés, dokumentumok. S vajon kit érdekelnek, kihez érnek el ezek a gondolatok? Korábban a sajtó, média alapelveit, technikáját évek alatt sajátí-

tották el tekintélyes újságíróktól a fiatalok. Fokról fokra belenőttek a szakmába. Kiépültek a szakma önszabályozó testületei is. A Magyar Televíziónak és a Magyar Rádiónak volt nyelvi bizottsága, utóbbinak külön mikrofonbizottsága is. A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (2000 óta) igyekszik tudományos alapon megközelíteni a kérdést. Ma azonban minden szakmai ismeret nélkül begyűjthet valaki százezer kattintást, mikrofon és képernyő elé állhat, hiszen nem zavarja meg semmilyen tudás és gátlás. Egyet bizonyosan tud: középpontba kerülni. És ez elég. És ez kell.

Ma nincs minta. Tükör van, torz tükör.

MEZEY KATALIN

Kossuth-díjas és József Attila-díjas prózaíró, költő, műfordító,
a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője

TELEVÍZIÓ ÉS A MAGYAR IRODALOM

A „Televízió és közízlés” és a „Televízió és irodalom” elég nagy terjedelmű téma. Arra gondoltam, hogy első lépésben a „Televízió és közízlés” viszonyáról gondolkodnék. És aztán térnék rá az irodalom és a televízió viszonyára.

Mi a televízió? Az adott értelmezésben nyilvánvalóan a televízió az a tartalom, amelyet a tévé, a képernyő azoknak sugároz, akik bekapcsolják a készüléket, akik kíváncsiak a műsorkínálatra. Mindannyian tudjuk, hogy hatalmas a választék, a készülék bekapcsolása után a csatornák sokasága áll a néző rendelkezésére. És ez a hatalmas választék valami módon annak a közösségnek, annak az időnek és helynek, annak a kulturális és politikai közösségnek a lenyomata is, amely a televízió műsorokhoz hozzáfér. A csatornák sokasága nem egyetlen ország közvetíthető műsortartalmát sugározza, hanem nagyon sok külföldi és – úgymond – globális televíziós társaság kínálatát. Mondhatni minden egyes csomag, amit egy-egy készülékhez megvált a használója, egy speciális hazai és nemzetközi válogatás ebből. Az a tartalom, amit egy-egy televíziós csomaggal megváltottunk, egyrészt a jövedelmünkkel arányosan szerény vagy éppen magas árfekvésű, másrészt az érdeklődési körünk függvénye, amit többnyire a választást eldöntő családtag ízlése következtében megkap az egész család, kicsik és nagyok, aki csak bekapcsolja azt a tévékészüléket. Egy ilyen csomag – amit többnyire előre összeállít a műsorokat árusító cég –, a kínálat valamilyen keresztmetszetét adja. Nyilvánvaló, hogy ki-ki még

tovább szelektál, válogat, nem azonos mértékben használjuk a csomagban található összes lehetőséget. Tehát a műsorcsomagok közül választva nem a teljességhez jutunk hozzá, ez lehetetlen is lenne, akkora az elérhető kínálat, hanem – többnyire társadalmi, szociológiai, politikai, ideológia elvárások, feltételezések alapján összeállított – keresztmetszetéhez.

És ha az ember végignézi a kb. 70-100 csatornát, amennyit egy közepes árfekvésű, átlagos csomag kínál, akkor arra a következtetésre jut, hogy ha az emberiség feltálná is az örök élet vizét, akkor is meghalnánk. Rendelkezésünkre áll egy nagy lehetőség, amelynek segítségével minden nap tudással, igaz ismeretekkel, gyönyörködtető látványokkal gazdagodhatnánk, az élethosszon át tanulás jegyében mindannak a szépnek, jónak, igaznak a birtokába juthatnánk, amit az emberiség eddigi története során fölhalmozott. Nap mint nap a nemes szórakozás révén, az életünket segítő tanítások, gondolatok, tapasztalatok segítségével szélesedhetne látókörünk, a művészetek ismerete és

élvezete differenciálhatná képzeletünket és fejlesztené érzelmi intelligenciánkat.

És azt kell tapasztalnunk, hogy hihetetlen kevés az, ami ezekből a valódi értékekből a rendelkezésre álló műsorszóró csatornákon keresztül a nézők felé áramlik, ami az „egyszerű néző” számára mindennaposan elérhető. Tehát, az az eredmény, amit a televízió kigondolói, feltalálói ettől az eszköztől vártak, valami okból menet közben elveszni látszik, illetve más célok érdekében háttérbe szorul. Másfelől nézve azért „valami van”, ahogy ezt a régi kabarében hallhattuk. Valami van. Tehát, ha jó érzékkel, jó ízléssel válogatunk a csatornák kínálatából, akkor azt is elérhetjük, hogy akár a nap 24 órájában csak értékeket kapjunk ettől a készüléktől. Egyrészt tehát van egy hatalmas, televízió által sugárzott tartalom-mennyiség, ami tőlünk függetlenül, folyamatosan elérhető lehet számunkra is, másrészt van az ember, aki válogat a tartalmak közül. A válogatás alapja mindenképp az egyéni ember ízlése. Ezért állíthatjuk, hogy bizonyos előzetes felkészültség szükséges ahhoz, hogy valaki a televíziót bekapcsolja. Mert, ha nem rendelkezik ilyen előzetes ismerettel, képzettséggel, ízléssel, akkor bizony nagyon-nagyon sok romboló, káros élményhez és információhoz juthat a televízión keresztül – és ilyenkor rögtön a gyerekekre kell gondolnunk. Ebben az esetben nem áldást és hasznot jelent a televízió, hanem ennek épp az ellenkezőjét szolgáltatja, rombol és kárt okoz.

Ugye tudjuk, hogy már az anyaméhben is mindenki médiahallgatóvá kell, hogy váljék. Hiszen az a kicsinyke kis réteg élő szövet, ami az édesanya hasában lévő magzatot elválasztja a világtól, az a hangoktól semmiképp sem szigeteli őt el. Tehát egész magzati karrierje során, a teljes kilenc hónap folyamán mindannak a hallgatójává válik, ami körülötte történik. Mivel közülünk, sajnos, nagyon sokan naponta több órán át a média bűvöletében élnek, és vannak családok, ahol folyamatosan bekapcsolva tartják a televíziót vagy a rádiót, már úgy jön világra a mi babánk, hogy tapasztalt médiahallgató, és mindazt, amit a szülő, az édesanya a médiából hallgat és élvez, hallgatta és

„élvezte” ő is. Tehát ezért is van, hogy az ízlés velünk születik. Abból a hangkörnyezetből táplálkozik, amelyet édesanyánk hasában megszo-kunk. Ez is felelősséget ró ránk, szülőkre természetesen, és ezért igaz manapság fokozottan is, amit Kodály Zoltán mondott: a gyermek zenei nevelése az édesanya fogantatásakor kezdődik. Hogyha az édesanyát behelyettesítjük azzal a kulturális környezettel, amelybe beleszületünk, megállapíthatjuk, hogy a 20. és 21. század emberének személyiség-fejlődésében nagyon nagy szerepe van az ún. tömegkommunikációs tartalom-szolgáltatásnak. Természetesen nem gondolom, hogy végzetes az, amit a magzat az édesanyja ölében hall, vagy végzetes az, amit gyermekkorban hallgatunk, látunk a televízióban. Tudnivaló, hogy a legigénytelenebb, legsilányabb környezetből is zseniális intellektusok, rendkívüli tehetségek származhatnak. De az is biztos, hogy elsősorban a gyermek számára hátrányt jelent, hogyha a média olyan tartalmakkal halmozza el, amelyek nem fejlesztik, nem javítják az ízlését, nem segítik a mértékadó minőség megismerésében, hanem az igénytelenséget vagy éppen a rossz ízlést teszik otthonossá, megszokottá számára.

Mi az tehát, ami az ízlést és az úgy nevezett közízlést formálja? Egyrészt a családi környezetből magunkkal hozott ízlés, a minket körülvevő kisvilág ízlése. De utána jön az óvoda, jön az iskola, jön a középiskola, esetleg jön az egyetem. Ez mind. És aki nem tudja az iskolákat kijárni, vagy elakad valamelyik alacsonyabb oktatási szinten, annak is van módja, ha a szerencséje engedi és az intellektusából telik, hogy képezze magát: bizonyított tény, hogy az önképzés nem egyszer ugyanolyan zseniket produkál, mint az iskolarendszer. Hadd utaljak csak arra, hogy például egy született abszolút hallású kisgyerekből nagy valószínűséggel akkor is kiváló zenész lesz, hogyha nagyon sokáig nem találkozik minőségi zenével. Éppen a zenei tehetségek esetében nagyon sok kitűnő zenész, komolyzenész is az adottsága, a képessége megnyilatkozása folytán a maga – vargabetűkkel teli – külön útján is eljuthat művészeti ága legmagasabb szintjére. Valami ilyesmit mutat például Cziffra György életútja is.

A törvényszerűen kor- és környezetfüggő egyéni ízlések valamiféle összeadódását nevezhetjük közízlésnek. És hogy ez mit tartalmaz és milyen színvonalú, abban a 20. és 21. században nagy szerepet játszanak a tömeg-kommunikációs eszközök is, amelyek a mindennapi környezetünkhöz hozzátartoznak. Hangbeli, de a televízió révén képi környezetünkhöz is. Az ízlés megragadható dolog. Az egyes emberről meg tudom állapítani, el tudom mondani, hogy az ízlése ilyen vagy olyan, jó-e vagy rossz. A közízlés nehezebben megragadható valami. A közízlés meghatározásához mindenféle méréseket alkalmaznak, felméréseket, pl. hogy a rádiós- vagy televíziós csatornák esetében ezt vagy azt a műsort hányan hallgatták, nézték. De minden felmérés manipulálható. Például azzal, hogy kiket kérdezek meg egy adott műsorról? Idős hölgyektől kérdezem-e, hogy mennyire szeretik a sportműsorokat? Vagy a szakmunkásképzőben érdeklődöm a népzene esetleg a klasszikus zenei műsorok népszerűségéről. Ha azt akarom kihozni, hogy senki nem hallgat valamit, akkor azt a közönséget kell megkérdeznem, aki tudvalevőleg nem hallgatja, nem nézi. Mindez a felméréskészítők számára sem titok. Tehát, könnyen manipulálható az, amit éppen a közízlésről tudunk, de azért mindannyiunknak van közvetlen tapasztalatunk is arról, hogy a mi ízlésünkhöz képest hol áll a közízlés? Vagy hol áll az, amit közízlésnek mondanak, vélnek, hirdetnek, például a televízió és a rádió tartalom-szolgáltatását befolyásoló személyek, csoportok, emberek. Ezért bátran állítom, hogy a televízió és a rádió tartalomkínálata nem a közízlés egyenes leképeződése, hanem azoknak a közízlésre vonatkozó elvárásait szolgálja ki, akiknek hatalmuk illetve pénzük van a tömeg-kommunikációs eszközök tartalom-szolgáltatását befolyásolni. Tehát egyrészt az, amit közízlésnek tartunk, az annak a közmegegyezésnek, megállapodásnak függvénye, hogy mi az, amit a társadalom hatalmi tényezőnek nevezethető rétege – és ebben benne van a mindenkori értelmiség is –, elérendőnek, kívánatosnak tart, amivé szeretné az emberek ízlését formálni. De sajnos arra is van példa, hogy nem elérni akarja a befolyásos réteg (szándékosan nem nevezem társadalmi elit-

nek) a közízlés magasabb színvonalát, hanem éppen ellenkezőleg, le kívánja zülleszteni az átlagember ízlését és értékítéletét, a legszélesebb körben divatosá kívánja tenni pl. az agressziót, az alantas gondolkodás- és beszédmódot, az igénytelenséget, az ízléstelenséget. Ez a felnövekvő ifjúság számára lehet kifejezetten kártékony, mert ők a legvédtelenebbek a tömegbefolyásolás eszközeivel szemben. Tehát van egy, az emberi értékekre alapozott elképzelésünk a jó ízlésről, és van a mindenkorai politikai és gazdasági vezetőrétegnek, a befolyásolásra képes rétegnek az elképzelése a közízlésről, a saját politikai, gazdasági céljainak megfelelő közízlésről. A média ebben az ellentmondásokkal teli környezetben hozza létre a maga kínálatát. Alapoz arra, ami van, a nézők, hallgatók jó vagy rossz ízlésére, ízlésbeli elvárásaira, másrészt pedig az őt finanszírozó és őt vezető politikai és gazdasági döntéshozóknak az elvárásaira, feltételeire.

Az egyetlen, amit az ember mindezek ellenére, mai globális világunk ismeretében is meg kell, hogy fogalmazzon, az nem más, mint ami ideálisan elvárható lenne a médiumok elterjedtsége és a bennük rejlő lehetőségek következtében. Abban az esetben, hogyha az a szándékunk a közszolgálati műsorokkal, hogy azok segítsék az egyes ember boldogulását, emeljék intellektuális színvonalát, képzettségét, tájékozottságát, segítsék erkölcsi személyisége fejlődését, bővítsék a művészeti ismereteit, egy szóval az ízlésszínvonalát, a társadalmi felelősségvállaló képességét. Vagyis, ha csupa olyan célt tűzünk ki, amely abban a bizonyos, legjobb esetben valósulhat meg, amikor a televíziók, rádiók minden csatornáján csak értékes tartalmat szolgáltatnak.

A magyar irodalom és a televízió viszonya – és itt természetesen a magyar televíziós csatornákról, elsősorban a közszolgálati csatornákról van szó – sokkal áttekinthetőbb, kevésbé parttalan téma.

Amikor a rendszerváltozás során a magyar művészeti élet egésze a piacgazdaság feltételei közé került, kérdésessé váltak a kulturális értékek sorsát addig befolyásoló, az irántuk vállalt társadalmi felelősséget gyakorló politikai, közigazgatási és gazdasági intézmények, mert ezek nem a piacgazdaság intézményei voltak. Tudjuk, hogy nem működtek

jól, ideálisan semmiképpen, a legdöntőbb ismervük a politikai befolyásoltság volt. Az új körülmények között újra kellett fogalmazni és létrehozni a sajátos, magyar hagyományokban gyökerező kulturális, művészeti élet fennmaradásának és fejlődésének garanciáit is. Nyilvánvaló, hogy ekkoriban a döntő szerepet a folyamat átgondoltságának hiánya játszotta. Az a tény, hogy a politikai vezetők a tervgazdaságról a piacgazdaságra való áttérést minden területen szükségszerű és progresszív lépésként értékelték, és a társadalom egészének ennek megfelelő, aktuális átalakítását tekintették a legfőbb célnak. Kezdetben valószínűleg nem is látták át, hogy ennek a folyamatnak milyen nem kívánatos következményei lehetnek a nem piacképes vagy éppen piacidegen értékek esetében. Mik a nem piacképes vagy piacidegen értékek? Például az emberi élet, például a kulturális örökség. Ha ezeket az értékeket sorsukra – vagy védtelenül és kiszolgáltatottan – a piacra hagyjuk, abból váratlan gyorsasággal, de törvényszerűen nagy társadalmi bajok, erkölcsi és anyagi károk keletkeznek.

Az irodalmi élet területén elősegítette ezek bekövetkezését az, hogy 1948-tól, a fordulat évétől államosították a két háború közötti piacgazdaságban az irodalmi élet működését segítő alapítványok, egyesületek, így a „Baumgarten Alapítvány”, az „Írók Gazdasági Egyesülete” jelentős vagyont, és a korábbi nagy, magyar tulajdonú irodalmi lap- és könyvkiadókat. És hogy a politikacsinálók ezeket a jelentős veszteségeket a rendszerváltozás idején nem ismerték vagy nem ismerték el, ezért nem is kompenzálták, nem kárpótolták értük a magyar irodalmi élet szereplőit és intézményeit. Így az 1990-es években a magyar irodalom teljesen nincstelenül és védtelenül lépett át a piacgazdaság terepére. Ezért nem tudja segíteni ma sem a pályakezdő, az idős vagy beteg író társakat, tehát az állami gondoskodás megszűntével az író társadalom öngondoskodó, önszegélyező képessége nem jöhetett létre. Ezért halljuk gyakran, hogy a magyar irodalom a rendszerváltozást követően elvesztette társadalmi pozícióját, jelentőségét. És tényleg: nem tud fellépni a kortárs magyar irodalom súlyos tévesztései esetén sem. Nem tudott semmit tenni például azért, hogy a több-

ségükben külföldi kézbe került napilapokból ne maradjanak ki a korábban rendszeresen megjelenő – nyilvánosságot és jövedelmet biztosító – irodalmi mellékletek, vagy hogy a közszolgálati televíziók képernyőjéről, a rádiócsatornákból ne tűnjenek el a magyar irodalmi művekből készülő vagy azokat bemutató műsorok, az új irodalmi alkotások adaptációi stb.

A rendszerváltozás idején tehát az egész irodalmi élet, a magyar irodalmi könyv- és folyóirat-kiadás is minden átmenet nélkül a piac törvényeinek a hatálya alá került. Hosszú- vagy akár csak rövidtávú nemzeti kulturális koncepció, valamiféle nemzetstratégiai elképzelésbe beleépülő irodalompolitikai elgondolás sem akkor, sem azóta nem vált ismertté. Így ma – az irodalmi alkotók jelenével és jövőjével együtt – a magyar kultúrának és identitásnak ez a meghatározó része, a magyarságról kialakuló történelmi képet, de a mai országimázst is jelentősen befolyásolni képes irodalmi művek sorsa a mindenkor politikai és gazdasági élet ambícióinak és esetlegességeinek függvényében létezik. Mintha léte csupán az alkotóknak és az intézményeket úgy ahogy életben tartó szakembereknek a magánügye lenne. A közszolgálati tévécsatornák programjaiból kikoptak a rendszeres irodalmi magazinok, irodalmi műsorok. Az öt közszolgálati tévécsatorna csak nagy ritkán sugároz kortárs irodalmi művekből készült új tévéjátékokat, a rendszeres magyar tévéjáték-gyártás megszűnt. A mai viszonyokat vettem alapul. Amíg létezett a Duna Televízió, amely nemzetközileg is elismert kulturális csatorna volt, jobbakk voltak a magyar irodalom esélyei is. Lehet, hogy a nemrég elindult új kulturális csatorna idővel felnő majd a feladatához, és pótolni tudja a hajdani Dunát.

Manapság legtöbbször nem irodalmi alkotásokból születnek az új magyar filmek és tévéfilmek: többnyire a filmrendezők vagy dramaturgok írják a forgatókönyveiket. A magyar szerzői joggyakorlatban pedig teret kapnak az úgynevezett amerikai típusú szerződések, amelyek kedvezményezette egyértelműen a gyártó, a felhasználó. A médiumokban a szerzői jogi szerződések szinte csak azért kötöttek, hogy bennük az író, a szerző a gyártó javára minden jogáról írásban lemond-

jon a hagyományosan rendkívül alacsony tiszteletdíj ellenében. Miből indulnak ki a média oldaláról a szerződések megfogalmazói, a jogászok? Abból, hogy a szerzőnek sok választása nincs. Ő behelyettesíthető. Nem írod alá? Hát ott vár más ezer szerző, aki majd boldogan aláír. Nagy hiba pedig eltávolodnunk az európai szerzői jogi szabályozástól, amely minden esetben a gyengébb fél, azaz a szerző érdekeit védi mind az egyéni szerződések, mind a kollektív jogdíjkezelő szervezetek tevékenysége révén.

Mit kellene tennünk a helyzet javítására? Egyrészt a közszolgálati média (tévécsatornából jelenleg öt is van) műsorpolitikájában kellene bizonyos változásoknak bekövetkezniük. A közszolgálati média csatornáin legyenek rendszeres, nézőbarát időpontban leadott, magas színvonalú és a közönség figyelmét is megragadni képes fórumai a magyar irodalmi életnek. Nem akarom föltalálni a hidegvizet, volt, van más országok közszolgálati csatornáin is, nálunk is kellene, hogy legyen: ha nem is napi, de legalább heti irodalmi magazin. A minőségi új könyveket folyamatosan bemutató televíziós műsor. Bestsellereket bemutató műsorok ma is vannak. Direkt vagy bújtatott reklám-befizetésekkel megvalósuló műsorok, amikor okos, szép, fiatal vagy idősebb emberek nagy kedvet csinálva csevegnek azokról a bestsellerekről, amiket most mindjárt meg kell venni, mert holnap már kijön a nyomdából. Ha lemaradsz róluk, nem is tudom, mi lesz. A minőségi irodalom esetében (mivel nincs, aki megfizetné, hogy legyen) semmiféle ilyen „késztető eszköz” – azaz műsor nincs. Arról nyugodtan tessenek lemaradni, mert az nem is lemaradás tulajdonképpen!

A kortárs magyar irodalom és a filmgyártás (ill. tévéfilmgyártás) korábban évtizedeken át sikeresen együttműködött. Tervezetten és folyamatosan kellene ösztönözni a rendezőket, a dramaturgokat ennek felújítására. Ahogy más társadalmi rétegek sincsenek képből, ugyanúgy a filmalkotók sem tudják, hogy milyen új magyar irodalmi művek születnek, és van-e azoknak egyáltalán értékük? Maximum a saját baráti körükhöz tartozó írókkal van kapcsolatuk. Meg kellene találni a módját, formáját annak, hogy a filmművész-társadalom rend-

szeresen értesüljön a megjelenő új magyar irodalmi művekről, sőt az érdeklődését is felkeltsék a kortárs irodalom alkotásai. Fontos feladat, hogy létrejöjjön az irodalom, film, tévé között a belső munkakapcsolat, mely az együttműködésre ösztönzően hatna. Persze, tudjuk, hogy e tekintetben anyagilag ellenérdekeltek a rendezők és dramaturgok, mert sokkal jobban fizet, hogyha ők maguk írják a forgatókönyvet is. Természetesen mindennek van anyagi vonzata. De sokszor elhangzik ma is a szakemberek részéről, hogy a magyar filmművészet föllendülése érdekében nagyon kellenének megfelelő színvonalú irodalmi forgatókönyvek. Van persze más megoldás is: például az olyan filmek, amelyekben meg sem szólalnak a szereplők, tehát úgymond nem is kell hozzájuk forgatókönyv. Pedig minden kockához, amit a televíziók lejátszanak, ami a moziban leperreg, minden kockához írnak forgatókönyvet. Legfeljebb nem irodalmi forgatókönyvet.

Ha eljön az idő, hogy az új magyar irodalmi művekből tévéjátékok, hangjátékok, filmek készülnek, legyenek róluk szóló beszélgető műsorok is. És irodalmi, művészeti vetélkedők. Játékok. És kerüljenek folyamatosan bemutatásra a közszolgálati csatornákon, főműsoridőben olyan műsorok, mint volt például a „Lyukasóra”, amely folyamatosan propagálta az irodalmi műveltséget. (Nemrég – ki tudja miért - azt is sikerült megszüntetni.)

Örvendetes jel, hogy néha mégis csak készülnek magyar tévéjátéksorozatok, például a „Csak színház és más semmi”. De, érdemes lenne, ahogy más országok gyártói is megteszik, a klasszikus magyar próza-irodalom legjobb darabjaiból is tévéorozatokat készíteni. Ez ráadásul eladható produkció lehet, ha jól sikerül. A dél-amerikai szappanoperák például többnyire klasszikus regényfeldolgozások, hogy milyen színvonalúak, erről most nem beszélünk. De miért kell a magyar nézőknek idegen kultúrák, népek történelmi önreklám-sorozatain élniük? A magyar közönség történelem-ismeretének mindenképpen jót tenne néhány klasszikus magyar történelmi tévéorozat. Alapanyag van bőven, elég Jósika Miklós, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, Füst Milán, Márai

Sándor, Örkény István, Bánffy Miklós, Babits Mihály stb. nevét megemlíteni. De érdemes volna a közelmúlt nagyformátumú alkotóinak (pl. Tamási Áron, Tatay Sándor, Cseres Tibor stb.) életművében is körülnézni, hogy a legnagyobbak közül csak néhányat említsek. Ez ráadásul módot adna a négy és fél szocialista évtized történelemhamisításának felszámolására is, ami eddig az oktatás területén például nem sikerült.

Idehaza is minden politikai gondolkodónak tudnia kellene, hogy a magyar irodalom jelenének és jövőjének biztosítása nem választható, nem fakultatív feladat, ami hogyha sikerül jó, ha nem, hát nem. Történelmi, nyelvi és kulturális örökségünk – más népekéhez hasonló, de azokkal nem helyettesíthető – különleges érték. Életben tartása közös, megkerülhetetlen felelősségünk. Közismert tény, hogy egy politikai közösség, egy ország, egy nép megtartója a népesség belső kohéziója. Minél kevesebbet tudunk saját, közös értékeinkről, minél kevesebb gondot fordítunk saját közös szellemi kincseinkre, nyelvünkre, műveltségünkre, tehetségeink munkájának megbecsülésére, ismertté tételére, annál kiszolgáltatottabbak, annál esendőbbek vagyunk és leszünk az elkövetkező évtizedekben és évszázadokban. És nemcsak közösségként, hanem egyéni emberként is.

ROZGONYI ÁDÁM

forgatókönyvíró, rendező

HARC A NÉZETTSÉGÉRT

Arról kell beszélnem, hogy ki harcol, hogyan és miért a nézőkért? Egyáltalán lehet-e vagy kell-e? Vagy ha lehet, akkor hogyan lehet harcolni a nézőkért? Azt gondolom, hogy az igazi harcot a nézőért a különböző televíziókban, legyen az közszolgálati vagy kereskedelmi, valójában a programigazgató, vagy a programigazgató és munkatársai végzik el. Én viszont, hála istennek, nem vagyok programigazgató. Más egyéb fontos sarzsím sincs ilyen értelemben. Én csak az alkotói oldal nézőpontjából, mint sorozat-kreátor beszélek, és alkotóként tudok talán válaszolni erre a kérdésre.

Szívesen kezdem onnan, amit mi annak idején, a főiskolán tanultunk, hogy a híradó mennyire volt meghatározó egy televízió életében. Mindig azt a példát hozták elő, hogy például az Egyesült Államokban a három nagy országos csatorna örületes háborút folytatott különböző, a híradót vezető televíziós személyiségek elcsábításáért. Mert ahol egy Walter Cronkite mondja az esti híreket, vagy kommentálja azokat, a néző ott is fog maradni. Nyilván ez a békeidők boldog szele, vagy talán már áporodottnak is nevezhető illata: amikor a néző nem szörfözött, nem kapcsolgatott, hanem ott maradt annál, amit kiválasztott. De azért még ma is van annak jelentősége, hogy melyik televíziónál ragadnak le a nézők, sőt, ma már az is látnivaló, hogy a híradók előtti műsorsáv is milyen nagyon fölértékelődik – nem csak Magyarországon, hanem, azt hiszem, Európában mindenütt. Egyes műsorsávok műsorkínálatának kifejezetten célja, hogy vonzzák és ott tartsák a nézőt. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a televíziózásban megkerülhetetlen a sorozatok léte.

Mert a sorozat, amit hosszan néz az ember, tulajdonképpen mint műfaj horgonyozza le a nézőt az adott csatornához. Tehát, hogyha az a sorozat kicsit is ügyes, vagy bizonyos paramétereknek meg tud felelni, akkor vélhetően ott marad a néző. Csakhogy iszonyú háború folyik a nézőért, és a sorozatok, amint egyéb műsortípusok is, egymástól csalják el, próbálják ellopni a nézőt.

Elhangzott, hogy a fiatalok kevesebbet néznek, sőt alig néznek televíziót. Nagy kérdés egyébként, hogy áhítozik-e valójában a néző a tévé, a varázsdoboz által nyújtott mindennapi betevőre. Induljunk ki egyelőre abból, hogy igen, áhítozik – és én alkotói oldalról nem teszek különbséget aközött, hogy valaki adást néz-e, vagy letölt, és utána a letöltött állapotában nézi-e, hogy napról-napra néz, vagy pedig összegűjti és úgy nézi. Mind a kettőre van példa, és nyilván mind a kettőnek van előnye is, meg hátránya is. Mind a kettő befogadói szokásoktól függ, amiket csak egyénileg lehet kialakítani.

Tehát, harc a nézőért? Mit lehet erre válaszolni egy olyan világban, ahol – és ezt nagyon fontosnak tartom még az elején leszögezni –, ahol

a sorozatok, és nem is elsősorban a napi sorozatokra, hanem a heti sorozatokra gondolok, tulajdonképpen több szempontból megelőzik – félve mondom, de hittel: legalábbis írói minőség tekintetében egyre inkább megelőzik Hollywoodot. Tehát számomra úgy tűnik, és ezzel a véleményemmel aligha vagyok egyedül, hogy történetmesélés tekintetében a forgatókönyvíró, a kreátor igazi otthona a sorozat kezd lenni. Főleg azért, mert általában a sorozatgyártás a világ legnagyobb filmes műhelye – Hollywoodon kívül. Hollywood relatíve biztonsági játékot játszik, tehát ott sokkal kevésbé lehet tömegében izgalmas, egyedi és jól kifejtett, bonyolultan ábrázolt, írói értelemben és pszichológiai értelemben hitelesen megalapozott anyagokat letenni az asztalra. Akár képernyőre, akár vászonra. Fölértékelődik tehát a minőség... javul és felértékelődik az írói munka minősége. Hiszen ez vonzza a nézőt, és több pénz költethető Európában is, a tengerentúlon is olyan napi vagy heti sorozatokra, amelyekről lehet remélni, hogy globális érdeklődésre tarthatnak számot. Nyilván nem csak művészi alkotásokról, sorozatokról (s persze filmekről), de mindenképpen kiemelkedő, évtizedeken keresztül újra és újra sugározható, nézhető alkotásokról beszéllek.

Meggyőződésem, hogy egészen mást fogok mondani a „harc a nézőért” című kérdés kapcsán, mint amit egy programigazgató mondana. Egészen más is a filozófiám ebben a tekintetben, és egészen más a kiindulópontom. Egy programigazgató nyilván úgy sakkozik, hogy a legnagyobb közös nevező mentén kell televíziót csinálni. Nyilván kevés olyan kereskedelmi televízió létezhet a világban, amelyek azt a luxust megengedheti magának, hogy ne így tegyen. Ezek legfeljebb azok a tematikus csatornák, amelyek elég gazdagok, vagy eléggé kitaróak, vagy eléggé biztosak a globális megjelenésben ahhoz, hogy csak zene, vagy az ismeretterjesztés, vagy csak a történelem területén működjenek, például a Viasat Historytól a Classica című csatornára gondolok. Tehát ezeket leszámítva a kereskedelmi televíziózás, és minden bizonnyal a közszolgálati is, kénytelen harcolni és ebben elhelyezni bizonyos műveket.

Tehát, hogy magamat még egyszer idézzem: kereskedelmi műsor-szolgáltatás szempontjából nyilván az a jó, hogyha minél többen néznek egy anyagot, minél többen néznek egy csatornát. És ezen belül tulajdonképpen azt remélik, hogy minél változatosabb műsorszerkesztéssel, struktúrával valamilyen módon oda tudják kötni a nézőt, hogy ott mindenki megtalálja a neki kedvezőt. A legnagyobb közös nevező itt tulajdonképpen a kulcsszó. Képzeljük el azt, hogyha egy alkotócsapat, írók, dramaturgok, rendezők, producerek abból indulnának ki, hogy olyat kéne csinálni, ami mindenkihez eljut, mindenkihez szól. Nagy valószínűséggel katyvasz lesz belőle. Akár el is lehet egy ilyen sorozatot indítani, de nincs olyan mű, se film, se TV, se regény, aminek ne lenne valamiféle biztos ízlésbeli bázisa, tematikája, „spektruma”. Következésképpen eleve reménytelennek tartom azt, hogy egy ilyen öszvért, egy mindenkit kiszolgáló öszvért próbáljunk létrehozni, amelyiknek nincsen határozott karaktere. Más a szempontja a televíziós csatornának, és más egy adott mű, napi vagy heti filmsorozat, miniszéria, vagy végtelenített szappanopera alkotógárdájának. Az alkotók, legyenek azok bármilyen műfajban érdekeltek, egy határozott ízlés mentén születő művet szeretnének letenni az asztalra. Az egy másik kérdés, hogy ez mikor sikerül és mikor nem, mikor milyen minőség jön létre.

A film első ötletétől kezdve az az alkotók szándéka, hogy egy határozott ízlés mentén meséljenek el egy történetet, megmutatva bizonyos emberi szituációkat. És természetesen az is céljuk, hogy a néző együtt tudjon élni az így létrehozott alkotással. A színház megelégedésétől a televíziós sorozatok világáig nagy általánosságban semmi különbség nincs abban, hogy egy alkotó vagy egy alkotócsapat hogyan képes közönséget találni és megtartani. Egy konzekvens, feszesen szerkesztett dramaturgiájú, hitelesnek tűnő, erős emberi érzelmeket mutató – és így tovább, még tudnám sorolni, de gondolom, mindannyian tudjuk ebben a teremben, hogy melyek azok a művészeti vagy művészi paraméterek, amelyekre gondolok –, tehát e paraméterek mentén működő alkotást kell létrehozni.

Azt sem hiszem, hogy nagyon más volna a működési elv egy film és egy sorozat alkotása esetében. Gondolok itt egy miniszériára, gondolok egy akárhány évadon keresztül is működő, de mégiscsak elejé-közepe-vege van típusú sorozat alkotási folyamatára. Legyünk realisták, ma már sehol, vagy alig néhány helyen, vagy néhány kivételes esetben létezik külső kontroll nélküli filmkészítés. A külső kontroll alatt a produceri kontrollt értem. Nyilván minden esetben valamiféle megtérülési számot szeretne látni egy producer, egy televíziós csatorna, egy produkciós iroda, akár egy forgalmazó cég. Következésképpen, egészen kevés kivételtől eltekintve mindenütt azonos az a produceri vélemény, amelyik szerint „értsek minél többen, minél többekhez jusson el”. Bizonyos kompromisszumokra már nem vagyunk hajlandóak és nem vagyunk képesek, mondja az alkotói oldal. Ez a fajta konfliktus mindenütt, minden országban hasonló. Azt gondolom, hogy ebből a szempontból a néző megismerése alapvetően fontos. És annak az eldöntése, hogy milyen nézői szegmensre számíthatnak az adott filmet készítőik.

Egy kicsit más dolguk van a napi sorozatokat készítőknél. A napi sorozatok ugyanis, ha jól működnek, olyanok, mint a végtelenített mese – Németországban, Angliában, vagy Ausztráliában vannak 40 év óta működő napi sorozatok, amelyek ma is ugyanolyan nagy népszerűségnek örvendenek, mint évtizedekkel korábban, miközben nyilván váltották ott egymást alkotói csapatok. Ahogy Magyarországon is váltotta egymást alkotói csapat több hasonlóan hosszú időt megélt sorozat esetében. A napi sorozatoknak, szemben a játékfilmmel és a heti sorozatokkal, jobban kell gyökerezniük a saját mindennapi valóságunkban. Tehát a nézők mindennapi valóságában. Maradjunk olyan példánál, amit talán sokan ismernek ebben a teremben, mondok különböző címeket, „Downton Abbey”, „24”, „Homeland” és így tovább. Ebből az egyik egy történelmi sorozat, 5-6 évadot megélt. A másik egy kőkemény kémtörténet. A harmadik egy pszichológizáló thriller. Vonzza és megtartja a nézőt, ha megtartja, mert nagyon jó. De az nyilvánvaló, hogy nem lehet napi szinten előállítani.

A napi sorozat egy olyan világba kalauzolja el a nézőt, amely világ hasonlatos az övéhez, a napi sorozat valóban napi betevő falat. Itt lehet a legnagyobbat nyerni és a legnagyobbat bukni. Tehát, ha van harc a nézőért alkotói értelemben, az itt a legnehezebb. Ha egy játékfilm, vagy heti tévésorozat, vagy miniszéria jól gondolkodik, jól van kitálva, feszesre van hangolva a dramaturgiai struktúrája, hiteles, szerethető vagy gyűlölhető, érzelmeket keltő szereplők játsszák, ha a köztük lévő konfliktusok hihetőek, átélhetőek, akkor a néző szívesen helyezi bele magát abba a világba. Azt gondolom, hogy vajmi kevés kém nézheti a „24” című sorozatot, vagy igen kevés számú magándetektív nézi a BBC „Poirot” sorozatát, amelyet Agatha Christie regényeiből és kisregényeiből adaptáltak. Mégis mindenki ugyanúgy nézi ezeket, mint például a „Gladiátor” című filmet. Vagy mint a közérthetőség határán még innen maradó művészfilmeket. A napi sorozatban viszont a közönség vélhetően szeretne tükröt látni. A napi sorozat bizonyos értelemben didaktikus. A napi sorozat trendteremtő és nem trendkövető. Egy igazi vágy lehet például az, hogy az emberek úgy nézzenek ki, úgy öltözködjének, olyan cipőt hordjanak, mint amit egy napi sorozatnak a fiatal szereplői viselnek. Tehát a napi sorozat könnyen szól arról, könnyen esik abba a hibába talán, hogy megpróbál a világ helyett világot mutatni. És akkor szúrja el, amikor jobban hiszi ezt a virtuális világot, mint azt a világot, amelyben a nézői élnek. Akkor válik nevetségessé, akkor fordul ki önmagából, akkor lesz hiteltelen.

Egy pillanatra szeretnék megállni a hitelesség kérdésénél. Nem tudjuk fölmérni azt, sőt, nem is nagyon akarjuk, hogy amikor egy James Bond történetet nézünk, akkor az pszichológiailag mennyiben hiteles. Nem tudjuk fölmérni azt, sőt, nem is nagyon akarjuk, hogy létrejöhetnek-e azok a szituációk, amelyek mondjuk a „Homeland” történetét évadokon keresztül, a világon mindenütt sikert aratva működtetik. Nem tudjuk bizonyítani és nem is akarjuk, hogy az élet valóban olyan volt-e egy letűnt történelmi korszakban és környezetben, ahogyan azt egy sorozat bemutatja: például a „Downton Abbey” kastélyának az élete az 1920-as években. Ha viszont pszichológiailag

hitelesek az ábrázolt interperszonális viszonyok, akkor elfogadjuk. És nyilván annyi alpműveltségünk van New Yorktól Athénig, Budapesttől Addisz Abebaig, hogy vélhetően megértjük, miért zsaketet hordanak és miért nem farmert, hogy egy egyszerű példával éljek. Tehát, hogyha ott az átélhető emberi konfliktusok, drámák és a történet tétje elég erős, akkor az a sorozat meg fogja találni a nézőt. Ha azonban egy napi sorozat a saját világában nem hiteles, nem hiteles az a működés, ahogyan a napi sorozat karakterei működnek, akkor az a sorozat reménytelenül elveszti az esélyét arra, hogy szerethető legyen.

Különös, és talán nem is tűnik nagyon fontosnak, de mégis igaz az a trend, hogy ma már a nagy sorozatgyártó cégek Európában és Amerikában nem törekszenek arra, hogy egy adott sorozatukat a lehető legtöbb helyen megvegyék. Nem arra törekszenek, mint mondjuk egy hollywoodi producer, vagy disztribútor, hogy az a film, amelyet létrehozott X összegből, az a világ összes országában forgalmazásra kerüljön, és ebből jöjjön vissza a pénze, meg a profit. Ezek a cégek megpróbálják elérni, hogy az országok vegyék meg az alapötletet, az alapgondolatot, és azt adaptálják a saját világukra. Ma például az HBO-n futó nagyon sikeres, nagyon jó, és nagyon nézett heti sorozatok mindegyike külső, tehát külföldi licence alapján jön létre, de úgy, hogy a forrás nyilván már nem felismerhető. Hiszen az a cél, hogy hitelessé váljanak, következésképpen az alapkonceptiót adaptálni kell az adott korra, az adott országra, az adott ország érzelmi hőfokára, szociológiai helyzetére, és így tovább, mert különben érdektelenné, fogyaszthatatlanná, követhetlenné válnának.

Mi tehát a rövid válaszom a feltett kérdésre? Az, hogy alkotói oldalról semmilyen igazi különbség nincs a „harc a nézőért” kérdésében mondjuk a színház és a film között, a film és a sorozat között. Hiszen csak akkor van egyáltalán esély a néző megszerzésére, és legalábbis rövid távú megtartására, hogyha az adott alkotás, aminek az elkészítésére az alkotók fölesküdték, azokat a paramétereket hozza, amelyek az antik színház óta nem változtak. Hogy átélhető legyen, hogy végiggondolható legyen, hogy követhető legyen, hogy, idézőjelben

mondom, a szereplői pszichológiai és szociológiai értelemben hitelesek legyenek. Shakespeare a saját korának írt, napra-nap változtatva akár a szövegen, ma úgy mondanánk, hogy a lehető legnagyobb közönséget akarta elérni és megszólítani. Még ma is sikerül neki, mert pszichológiailag, konfliktuskezelési szempontból, a dramaturgiai struktúra értelmében tökéletesek a művek, amelyeket létrehozott. Nyilván adaptálni kell azokat a mára. Örjögünk is időnként, amikor olyan rendező, vagy dramaturg kezébe kerülnek, akinek az adaptációjával nézőként nem értünk egyet. De legközelebb is elmegyünk megnézni egy másik adaptációt, mert a művet már magunkban hordjuk.

Volt alkalmam részt venni egy olyan sorozatban, ahol a kiindulópont meglehetősen kusza volt, és ellentmondott a műfaji sajátságoknak. Akik kitalálták, nem voltak hajlandók semmin sem változtatni, meg is lett az eredménye, nem működött. És ilyenkor a csatorna is veszít. Egy programigazgatónak, legyen az közszolgálati, kereskedelmi vagy bármilyen televízió, nyilván az a célja, hogy meghódítsa a lehető legtöbb nézőt. Ha azonban csak a nivelláló akaratot kényszeríti rá egy sorozat alkotói csapatára, akkor biztos, hogy megbuktatja az adott sorozatot. Korrekcióra van mód, hogy sokakhoz szóljon, hogy sokak számára legyen közérthető. Egy napi sorozat esetében még a tanításra is van mód. Nemcsak arról beszélek, hogy hogyan egyél késsel, villával, hanem mondjuk arról, hogy legyél befogadóbb, vagy legyél kevésbé agresszív, és így tovább. Meg kell hagyni minden műnek, hogy a saját szerkezete, ábrázolási „technológiája” mentén lélegezzon. Mert egy nagyon sok nézőt elérni akaró csatorna számára is az a fontosabb, hogy a néző ne menjen át más műsorra. Csak így van esély arra is, hogy újabb és újabb nézők csatlakoznak, mert hallják mindenfelé, hogy az a valami jó, követhető. Hányan vagyunk ebben a teremben, akik azért kezdtek el valamelyik sorozatnak mondjuk, a második, harmadik évadába belenézni, mert azt hallották, hogy jó volt az első? Lehet nézőt szerezni, lehet értük küzdeni, de csak akkor, ha a mű hiteles és a klasszikus értékek mentén működik. Más út szerintem nincs.

JÓ BALÁZS

az NMHH Műsorfigyelő és Műsorelemző osztályának vezetője

A CELEBGYÁRTÁS „MŰHELYTITKAI”

Az NMHH mindennapi gyakorlatában az ünnepelt személyiségek a hírműsorok, a tájékoztatás bulvárosodása (Mttv. 38. § (1)) és a kiskorúak védelme kapcsán kerülnek előtérbe (Mttv. 9. §). Mivel rendszeresen foglalkozunk a médiumok által előállított termékekkel, mi is regisztráltuk, hogy az utóbbi két évtizedben a sportolókkal, popzenészekkel, manókenekkel, a különböző királyi családok tagjaival, színészekkel, politikusok magánéletével, reality sztárokkal foglalkozó műsorok, hírek száma jelentősen nőtt. A folyamat beletartozik abba a trendbe, amely a tájékoztatásban ment végbe és egyesek a média demokratizálódásaként, mások a nyilvánosság gyarmatosításaként tekintenek rá. Lényegében egyre kevesebb érdemi információ, egyre kevesebb magas kulturális termék, ellenben egyre szórakoztatóbb és egyre közérthetőbb módon jelenik meg a nagy eléréssel rendelkező médiaszolgáltatásokban. A tematikus csatornák térnyerésével a celebekkel foglalkozó műsorszámok az ezzel foglalkozó rétegigényeket kiszolgáló médiaszolgáltatókra kerültek át, ugyanakkor még fellelhetőek az általános tematikájú médiumok kínálatában is.

A táblázatban a három legnépszerűbb televízió műsorkínálatát ábrázoltuk 2016-ban. Látszik, hogy a klasszikus értelemben vett tájékoztatást és kulturálódást teljes mértékben háttérbe szorította a szórakoztatás.

A három közszolgálati (M1, M2, Duna TV) és a két országos kereskedelmi (TV2, RTL Klub) médiaszolgáltató műsorkínálatának megoszlása műsортípusok szerint (%) (nettó műsoridőre vetítve) forrás: NMHH

Filmsorozat –	24,1 %
Mozi- és tévéfilm –	16,3%
Rajzfilm –	16,8 %
Információs magazin –	4,2 %
Politikai hírműsor –	5,7 %
Zenei műsor –	4,8 %
Ismeretterjesztő műsor –	2,2%
Kulturális magazin –	6,3 %
Szolgáltató műsor –	3,4%
Dokumentumfilm –	2,7 %
Sportműsor –	0,4 %
Ifjúsági műsor –	2,5 %
Show-műsor, kabaré –	4,0 %
Politikai fórum, vita –	1,3 %
Vallási műsor –	0,6 %
Vetélkedő, kvíz, játék –	1,3 %
Egyéb műsor –	1,3 %
Reality show –	2,0 %
Színházi közvetítés –	0,1 %

Chris Rojek¹ háromfajta celebritást különböztet meg: 1) született sztárok (királyi családok, elnökök leszármazottai, híres színészek gyerekei stb.); 2) sztárok, akik felküzdötték magukat (sportolók, üzletemberek, politikusok stb.) és 3) média celebek (reality sztárok, Paris Hilton, youtube sztárok, televíziós személyiségek) – ez utóbbiak váltják ki a legtöbb rosszállást, mivel legdemokratikusabb módon verbuválják őket: bárkiből lehet médiasztár. A hozzászólás szempontjából a

¹ <https://kristenand.wordpress.com/celebrity-a-definition/types-of-celebrities/>

fenti tipológia kevés jelentőséggel bír, mivel a következőkben egy kalap alatt fogok beszélni róluk.

A celebek fontossága – álláspontom szerint – három pontban foglалható össze a médiumok szempontjából:

- 1) a népesség nagy része ismeri őket, népszerűek,
- 2) a befogadók rendelkeznek valamilyen beállítódással a személyükkel összefüggésben (szeretik vagy utálják, csodálják vagy lenézik, szórakoztatónak vagy irritálónak tartják őket stb.), így alkalmasak az érdeklődés felkeltésére,
- 3) az általuk generált tartalmak, pletykák, PR sztorik, beszélgetések stb. a tartalom-előállítás legolcsóbb zsánerei közé tartoznak, ami jelentős faktor a profit maximalizálásban.

A celebek életének történései vagy a PR tanácsadók és szerződött cégek által kreált történeteik – köztudott, hogy pénzt kaphatnak azért, ha valamilyen ügyet nyilvánosan támogatnak, bizonyos márkákat viselnek stb. – sok embert foglalkoztatnak, amely olcsó tartalommal látja el a kereskedelmi médiumokat. A celebek generálta történetekkel, ügyekkel gyakran, valamint hosszan lehet foglalkozni, és nem utolsó sorban jelentős nézettséget lehet elérni. A fentiekre tekintettel a nagyobb médiumok médiafelületet biztosítanak az ünnepezt személyiségeknek és gyártják is őket – néha oly módon, hogy a közönség is „bepillanthat” a kulisszák mögé, mint pl. a tehetségkutató reality-k alkalmával.

Felföldi Barnabás *Madonna brutális anorexiásnak tűnik nekem* c. cikkében² történelmi áttekintést is ad a sztárokról és sztárpletykákrol. Írása szerint a sztárjelenség eredetét a hollywoodi filmgyártás környékén kell keresni, mivel a sztárok magánéletéről szóló újságcikkek itt születtek meg először. Louella Parsons 1925 és 1950 között tudósított a színészek viselt dolgairól, később „vetélytársa” is akadt egy volt színésznő, Rita Hayworth személyében. Mindketten lényegében a stúdiók által jóváhagyott sztorikat írtak meg a különböző periódikák számára, így a sztárok imázsát kizárólag a stúdiók alakították, akik pontosan megtervezték szí-

² http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_03_osz/01_madonna_anorexia

nészeikről a közönségben kialakítandó képet. A stúdiórendszer gyengülése teremtette meg a manapság ismert bulvár újságírást. Robert Harrison 1952-ben útjára indította a Confidential Magazine-t, amely kizárólag a színészek magánéletével foglalkozott, és különböző botrányaikból próbált cikkeket kovácsolni. Az állításokat képanyaggal is alá kellett támasztani, annak érdekében, hogy a bíróságon bizonyítani tudja állításait – a képek persze egy másik funkciót is betöltöttek, önmagukban is érdekesnek számítottak. Az 50-es évek elején beindított iparág azóta ellepte a tömegkommunikáció minden platformját. Az általa szállított hírek szórakoztatóak, alkalmasak arra, hogy megerősítsük és reprezentáljuk saját vagy közösségünk értékeit, illetve hogy napirendre tűzzünk bizonyos ügyeket és kérdéseket.

A celebritás intézménye olyannyira meghatározóvá vált az elmúlt időszakban, hogy Douglas Kellner *Barack Obama and Celebrity Spectacle* c. cikkében³ nem kevesebbet állít, mint hogy az amerikai politikai élet egyik legfontosabb eseményét, az amerikai elnökválasztást, kommunikációs szakemberek által kreált, a celebek számára tervezett médiaesemények sorozataként kell felfogni. Ezek a látványosságok gyakran ugyanolyan mértékben táplálkoznak fikciós elemekből, mint a kultúripar egyéb remekei. Másképpen a politikai nyilvánosságot is a látványosságok fémjelzik, amelyeknek gyakran semmi köze nincs a valóság problémáihoz, azokhoz a kérdésekhez, amelyekről a klasszikus értelemben vett nyilvánosságban beszélnünk kéne. Oliver Drissens *The celebration of society and culture: understanding the structural dynamics of celebrity culture* című cikkében⁴ a társadalmi mezőben történő pozícióváltásokat a celebritáció fogalmával írja le, ami számomra jelzi, hogy ezek a folyamatok igen meghatározóak a nyugati társadalmakban.

2014-ben megvizsgáltuk, hogy a különböző tehetségkutatókon befutott versenyzők milyen utóélettel rendelkeznek, sikerült-e talpon maradniuk a magyar zeneiparban. Általánosan elfogadott vélemény,

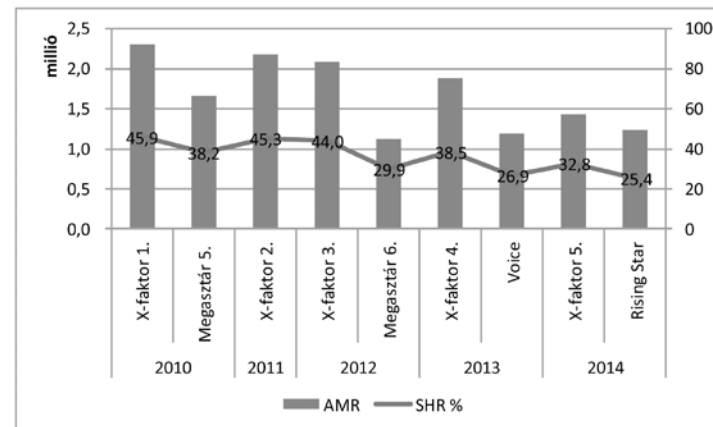
³ *International Journal of Communication* 3 (2009), 715–741.

⁴ *International Journal of Cultural Studies*, 16/6 (2012), 641–657.

hogy a korai televíziós tehetségkutató műsorok még valós értékeket hordoztak, és céljuk a magyar zenei paletta színesítése, a fiatalok felkarolása volt. A szakma szerint a gond a sorozatgyártással kezdődött⁵, s ez a tényező, valamint a csatornák közötti versengés degradálta a tehetségkutatókat egyszerű „celebgyárakká”. Elsősorban az X-faktor és a Megasztár műsorainak felfedezettjeire koncentráltunk. A Megasztár 2003-ban indult a TV2 műsorán. Az RTL Klub 2010-ben jelentkezett az X-faktorial. A 2010-ben indított X-faktor első évadának átlagos nézőszámát és közönségarányát egyetlen újabb széria vagy rivális műsor sem tudta túlszárnyalni, a zsáner azóta évről évre veszít a nézői bázisából.

A tehetségkutató műsorok legfőbb célközönségének továbbra is a fiatalabb korosztály számít, a versenyzők is többnyire ebből a csoportból kerülnek ki, valamint e korcsoport a szavazásnál is jobban motíválható. Az elemzett időszakban a 15-24 évesek között a tehetségkutató műsorok nézettsége meredekebb esést mutatott, mint a teljes népeség körében.

**A tehetségkutató műsorok nézettsége a teljes népesség körében
2010 és 2014 között**

A műsorok médiapartnerei folyamatosan változtak, így az előadók későbbi karrierjét meghatározó kapcsolat nem alakult ki a „társ médiu-mokkal”. A Megasztár öt szériájának fő médiapartnere pl. – az akkor még működő – Rádió 1 Budapest volt. A győztes Tolvai Renáta dalait azonban nem játszotta többször, mint a többi országos rádiós csatorna. Az X-Faktor széria médiapartnere a Class FM volt, amely ennek ellenére nem preferálta a nyertesek dalait, zenei kínálatát nem befolyásolta érdemben a szerződéses viszony – amit mi sem mutat jobban, mint hogy a Megasztár nyerteseinek dalait is hasonló arányban sugározta.

2014-ben a tíz legtöbbet játszott zeneszám közül hét valamely tehetségkutatóban feltűnt előadó saját szerzeménye közül került ki. Érdekes jelenség, hogy az RTL Klub tehetségkutatójából három előadó szerepelt a toplistán, akik mindannyian az első évad szereplői voltak. Az év leggyakrabban játszott zeneszáma a Megasztár első szériájának versenyzőjétől, Dér Henitől származott. A tehetségkutatóban feltűnt előadók tehát impozáns mértékben jelentek meg a hazai rádiók zenei kínálatában.

Összességében kijelenthető tehát, hogy a hazai tehetségkutató műsorok számos olyan kiváló előadót neveltek ki, akik ma is tevékeny résztvevői a zenei életnek.

A Műsorfigyelő és -elemző főosztály szinte fennállása óta folyamatosan elemzi a hír- és magazinműsorokban megjelenő témákat, politikusokat, közéleti szereplőket. Az elemzés közel 100 szempontra terjed ki, nyomon követhető, hogy milyen témában, milyen hosszan beszéltek a nyilvánosság szereplői. A szereplésekkel kapcsolatos adatokat havi jelleggel publikáljuk az NMHH honlapján. A kutatáshoz kapcsolódóan egy további feladatunk, hogy monitorizzuk a bűncselekmények arányát, amelynek megoszlása nem érheti el a műsoridő egyötödét. A kötelezettség a JBE, a jelentős befolyásolási erővel rendelkező médiaszolgáltatókat terheli. A törvény által előírt szabályoknak az érintett médiumok 2016-ban eleget tettek. Az így nyert adatokból azonban az is kiolvasható, hogy a hírműsorok híryanagában meghatározó szerephez jutnak az úgynevezett azonnali hatással bíró eseményeket feldol-

gozó híradások, úgymint a balesetek, katasztrófák, bűntények, gyilkosságok és az ünnepelt személyiségek viselt dolgai.

2015-ben az NMHH közvélemény-kutatást végeztetett a Psyma Hungary Kft-vel, amelynek középpontjában a hírműsorok befogadói álltak. Az eredmények azt mutatták, hogy a híradók szerkesztőinek megállapítása igaz: a befogadók igénylik a bulvárt, még azok a fogyasztók sem zárkóznak el a szórakoztatás eme formájától, akik a közszolgálati hírműsorokat preferálják. Amikor arról kérdeztük őket, hogy az általuk fogyasztott hírműsorok mennyiben tükrözik a valóságot, általában mindenki úgy vélekedett, hogy az általa preferált híradó a valóságot tükrözi és információgazdag. A válaszok számtani átlaga ezekben a dimenziókban egy nagyon szűk intervallumban mozgott, s általában a négyes érték (jellemző) felett jelentkeztek az indexek (4,1-4,4). Egyedül a TV2-nézők önértékelése csúszott a 4-es átlag alá a valóságot tükrözi dimenzió mentén (3,9).

A híradók karakterének nézői értékelése

(az adott jellemvonás megítélésének számtani átlaga,
1=egyáltalán nem jellemző, 5=nagyon jellemző)

	a valóságot tükrözi	információ- gazdag	szenzáció- hajhász
RTL híradó nézők	4,15	4,12	2,86
TV2 híradó nézők	3,90	4,19	3,19
M1/Duna híradó nézők	4,19	4,35	2,37
ATV híradó nézők	4,36	4,19	2,02
Hír TV híradó nézők	4,08	4,16	2,47

A híradók bulvár jellegét mérő „szenzációhajhász” állítást a nézők inkább a kereskedelmi csatornákhöz kapcsolták, de mivel ennek az állításnak van némi negatív tartalmú konnotációja, a „hűség” nézők nem

tartották ezt a vonást annyira hangsúlyosnak itt sem (összességében közepes a megítélés ebből a szempontból). A kereskedelmi adók nézői körében valamivel nagyobb az igény a szenzációkkal, bulvárral foglalkozó hírek iránt, körükben 65-75 százaléknyan mondták azt – leginkább a TV2 nézői –, hogy „szeretem, ha a híradóban megjelennek olyan beszámolók, amelyek szenzációkkal, furcsaságokkal, érdekességekkel foglalkoznak”. De ez az igény azért ott van a közéleti csatornák nézői körében is (55-60%), tehát ezek a tematikai egységek számukra sem mindig másodlagosak. (Erre utalnak a „keresztnézési” adatok is, a közéleti csatornák nézőinek 15-30%-a azért megnézi a RTL Klub és/vagy a TV2 hírműsorait is.) Abban sincs nagy különbség a nézőtáborok között, hogy szerintük a kereskedelmi csatornákat ma mennyire lepik el a bulvár jellegű tudósítások. Mind a kereskedelmi, mind a közéleti csatornák nézőinek 50-60 százaléka gondolta azt, hogy a kereskedelmi adók ezt már-már túlzásba viszik – leginkább az M1 nézői vannak ezen a véleményen.

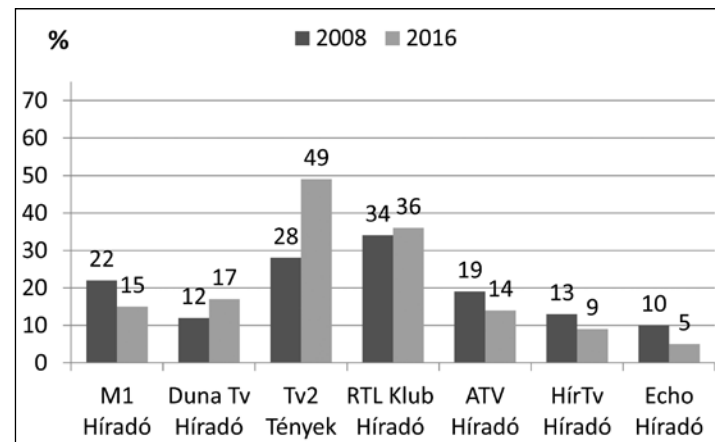
A híradók bulvár jellegének megítélése

(az adott véleménynel teljesen vagy inkább egyetértők %-os aránya)

	a híradóban jelenjenek meg olyan beszámolók, amelyek szenzációkkal, furcsaságokkal, érdekességekkel foglalkoznak	a kereskedelmi híradókat ellepik a bulvár tudósítások
RTL híradó nézők	64	52
TV2 híradó nézők	74	53
M1/Duna híradó nézők	57	67
ATV híradó nézők	55	57
Hír TV híradó nézők	56	57
híradót „nem nézők”	44	53

A kifejezetten bulvárral foglalkozó műsorszámok még a kereskedelmi hírműsorok kínálatában sem túl jelentősek, megoszlásuk a híradók témái között kevesebb mint 10 százalék. Nézettségvonzó és megtartó hatásuk sem egyértelmű a Nielsen adatai szerint, ugyan a műsor legvégén kapnak szerepet, így nehéz feladat hárul rájuk: ott tartani a nézőt a következő reklámblokkig, amit nem mindig tudnak véghez vinni.

Bulvár és az azonnali hatást kiváltó hírek aránya a legismertebb esti híradókban 2016 vs. 2008 éves átlag, műsoridő százaléka

DR. FEHÉR ANIKÓ

népzenekutató, szerkesztő – az MMA Művészetelméleti és Módszertani
Kutatóintézet tudományos munkatársa

HAGYOMÁNYÖRZÉS ÉS ZENE A TELEVÍZIÓZÁSBAN

„A közszolgálati médiumok címzettje elsősorban az állampolgár, míg a kereskedelmi médiumoké a fogyasztó” – olvasható egy leendő tévés szakembereknek szóló tankönyvben. „A közszolgálati média, így a közszolgálati televízió feladatai közé tartozik a nemzeti hagyományok, értékek képviselete a kulturális, és oktató műsorokban” – folytatja az író.¹

Előadásomban a magyarországi közszolgálati televíziózás néhány hónap híján 60 esztendejét vizsgálom. Megpróbálom vázolni, hogy ebben az időszakban a televízió mit tett néphagyományunk rögzítéséért, feldolgozásáért és megmutatásáért. Szólok a klasszikus zene megmutatásának módjairól is. Remélem, hogy a kialakult ívekből tendenciákat is leolvashatunk. Részben figyelemmel leszek a jelen helyzetre is, de nem célom ennek értékelése. Annak okát, hogy még mindig van miről beszélni hagyományörzés címen a televízióban, a magyar televíziózás, és a hagyományos magyar kultúra minőségében kereshetjük. Véleményem szerint elég sok mindenre emlékezhetünk. Sokan szidják mégis ezt a területet. Szinte minden népi kultúrával foglalkozó, vagy felelős intézmény, társaság, személy keveselli a népművészetre szánt időt a médiumokban. A népi kultúrát a személyes életükben is használó, azt értékelő emberek – tánc házasok, kézművesek, népzeneészek – is hiányolják. Ugyanakkor ezek a csoportok jellemzően ahhoz a

¹ *Film- és médiafogalmak kisszótára*, szerk.: Hertai László. Korona Kiadó, Budapest. 2002 pp. 254–255.

fogyasztói réteghez tartoznak, akik nem tartanak televíziót, és gyermekeiket aktív kultúrafelvételre tanítják.

Miután a kereskedelmi televíziók célzottja a fogyasztó ember, ezek képernyőjéről automatikusan lekerül ez a műfaj, hiszen a hagyományos kultúra értékeit bemutató alkotásokban pénz, fogyasztásra való felhívás nemigen van. Előadásomban megpróbálom tehát megvédeni a magyar televízió hagyományörző tevékenységét az eddig történtek bemutatásával. Hagyományaink bemutatása színen volt mindig is, hiszen népművészetünk szép, látványos, jó hallgatni. Kodály is azért választotta zenepedagógiai módszere alapjául a magyar népdalt, mert az szép. Mégis rengeteg támadás érte e műsorokat minden időszakban: kevés, ha nem kevés, akkor rossz, ha nem rossz, akkor miért éppen az és nem más, miért éppen akkor... ismerős ez a szöveg mindenki számára. Mindemellett, ha a mindenkori nézettségi-hallgatottsági listákat nézzük, egy-két alapvetően kiemelt műsoridőben adott, összpontosítottan magas költségvetésű alkotáson kívül a rendszeres népművészetet közvetítő műsorok nézettsége-hallgatottsága igen ala-

csony. Az *Aki dudás akar lenni* sorozat 12 éven át ment, rendszertelen sűrűségben. Nézettsége soha nem emelkedett 5% fölé – az akkori számítások szerint –, tetszési indexe pedig 60-75 között mozgott – jelentett is ez akkor bármit is. Rossz volt az adásideje – vasárnap délelőtt 9.20 – ahogyan a korabeli kritika fogalmazott, ehetetlen volt a nézők számára.

Az 1957-es indulást követően az első időkben, szovjet mintára táncfilmek készültek beállított kameramozgásokkal, szokványos világítással, mesterséges jelmezekben, komoly technikai háttérrel és komoly filmes felkészültséggel. Sorozatok is voltak a Magyar Televízióban. Ilyen volt a *Bartók*, *Kodály nyomában* vagy a *Cimbora*. A *Cimbora* nem kifejezetten népzenei, vagy népművészeti műsor volt, mégis nagyon komoly népzenei tartalommal rendelkezett. Sebő Ferenc volt az egyik zenei tanácsadója. Főcímdalát Cseh Tamás írta és ő maga énekelte. A *Hazánk, Magyarország*, a *Szép magyar tánc* Soós Anna szerkesztésében szintén sikeres volt. Ez utóbbinak 100 epizódja készült el, egyenként 4-5 percben, egy-egy néptáncot bemutatva. Elindult az *Énekelt versek* sorozat, Sebő Ferenc volt a műsorvezetője, szerkesztője Baranyi Ferenc, a rendező Zolnay Pál. Meg kell említeni még az *Aprók táncát*, a *Hagyományörzőket*, a *Nyitott stúdiót*. Készültek önálló alkotások a jubiláló néptáncegyüttesekről, a BM Duna Művészegyüttesről, a Budapest Táncgyüttesről (ma már ezek az együttesek nincsenek meg, vagy más néven dolgoznak). Az Állami Népi Együttesről és egykori vezetőjéről, Rábai Miklósról is készült film, aztán a Duna Menti Folklórfesztiválokról, a Kaláka Fesztiválokról is. Portré készült Korniss Péterről 1974-ben *Nádi hegedű* címmel, Kovács László szerkesztésében amiben arról is szó esett, hogy miért szeretik a városi fiatalok a népzene. Lassanként elindult a versengés.

A televíziózás ötödik esztendejében, 1962-ben indult el egy előadóművészi tehetségkutató sorozat *Ki mit tud?* címmel. Ez a vetélkedő hihetetlen népszerűsége tette szert, és 2-3 évenként új sorozattal jelentkezett. Hamar felmerült az ötlet, hogy kifejezetten a népművészeti irányzatok számára is kellene ilyen megmutatkozási lehetőséget

teremteni. Az első verseny a nótát és a népdalt keverte. Pontosan azt tette, amit Kodály nagyon ellenzett, de nem volt mit tenni, biztosra csak így lehetett menni. Ez volt az a bizonyos *Nyílik a rózsza* vetélkedő 1968-ban. Győztese Horváth István cigány előadóművész volt. 1984-ben rendezték meg másodszor, akkor Pataki István nyerte meg.

Horváth Pista műfajt teremtett, az autentikus cigány népzenei keverte az azóta lakodalmos zenének nevezett műfajjal. Lengyelfi Miklós volt a szerkesztője ezeknek a műsoroknak, aki pályája első évtizedében a Magyar Állami Népi Együttes táncosa volt. Lengyelfi 1964-ben került az MTV-hez. A napokban megkerestem telefonon. Közel 90 éves, mindent tud a magyar televízióról, nem csak a múltból, a jelenről is. Feltettem neki néhány kérdést, például azt, hogy mit kellene most csinálni. Ezt válaszolta: „Tovább kellene csinálni, amit elkezdtünk, és figyelni kellene a múltra.” A Páva-versenyekkel kapcsolatban ezt mondta: „Annak idején mi azért mentünk táncolni, mert jól éreztük magunkat benne. A mai gyerekek azt mondják, a hagyományörzés miatt. Kodály azt mondta, hogy a hagyományörzés kötelességünk. De nem kötelességből kell ezt tenni. Tehát fontos, hogy a gyerekek azért műveljék a népművészetet, mert élvezik.”

A *Ki mit tud?*-ot és a 68-as *Nyílik a rózsza*t hamarosan követte a *Röpülj Páva – Felszabadulási Népdalverseny* 1969-ben. (1970-ben ünnepelték a 25. évfordulót.) Kodály halála után két esztendővel voltunk akkor. Itt már élesen szétvált a nóta és népdal. Az alkotók hitet tettek az autentikus népdal mellett. A műsor vezetője Vass Lajos volt, aki nem csak zeneszerző, karnagy, hanem a magyar népzene tudományban is jártas szakember. Ezt aztán követte néhány hasonló sorozat 1978-ban, 1981-ben és 1983-ban. 1969-ben volt egy népdalverseny gyermekek részére *Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok!* címmel. A műsorvezető Varga Károly volt, a zsűriben Szőnyi Erzsébet, Vikár László, (aki később a Zeneakadémián tanárom volt), Váry Ferenc és mások vettek részt. Volt *Aranypáva* verseny 1973-ban, *Cimbalomverseny Rácz Aladár emlékére*, erre is kevesen emlékeznek. Ezt közösen szervezte a Rádió és a Televízió. Lukács Miklós, ma

világhírű, virtuóz cimbalomművész második helyezett lett 1986-ban ezen a versenyen.

A Duna Televízió megrendezte a *Pentaton* Kárpát-medencei népzenei versenyt, amelynek én voltam a szerkesztője, rendezője Kázmér Kálmán. Énekesek, éneklő csoportok, citerazenekarok, táncmuzikánsok szerepeltek itt, ahogyan most is a *Fölszállott a páva!* vetélkedőn, amelynek több sorozata volt már látható a köztelevízió műsorán.

A „Nyílik a rózsza” vetélkedőt leginkább „nyílik a bicska”-ként emlegette a korabeli sajtó. Lengyelfi Miklós ezt írta erről: „Ez volt az iskola, itt tanulták meg, hogyan kell dolgozni, az emberek nyelvén beszélni.” Egyébként 68 és 72 között szünetelt a *Ki mit tud?* éppen a páva miatt. Budai Ilona Kossuth-díjas énekesnő első sikerét a 68-as *Ki mit tud?*, majd a *Nyílik a rózsza* vetélkedőn aratta, 70-ben pedig elnyerte a *Röpülj pává!*-n az első díj mellett Kodály Zoltánné különdíját is. Ennek azonban komoly előzményei voltak. A 60-as évek a téjesztés, a parasztság mint társadalmi réteg lefejezésének időszaka. Felmerült a kérdés, van-e szükség egyáltalán a népművészetre? Hiszen az egy letűnt, még inkább eltűnt kor sajátja. Nem tartották elég átfogó társadalmi erőnek, mint amilyen Nyugaton volt, sem pedig friss, élő anyagúnak, mint amilyen Keleten volt a népművészet. Olyan nagyságok álltak azonban a műsor mellé, mint Erdei Ferenc, Veres Péter, Ortutay Gyula, Simon István, Farkas Ferenc, Kodály Zoltánné, Tolnay Klári, Rajeczky Benjamin. Kétségtelen, hogy főként a kezdeti időben a televízió hatalmas hatással volt a közvéleményre. Meghatározó volt a bemondónők frizurája, ruhája, beköszönési módja. Miért is ne lett volna nagy hatása egy egyébként vonzó, remek kultúrát újra divatba hozó sorozatnak, a Páva versenynek? Ezek a dalok ott lapultak a nézők szívében, csak már nem illett elővenni őket, mert a világ, amely szülte és életben tartotta őket, éppen letűnt, vagy letűnni készült. Most azonban okos emberek a tévében azt mondták: ez szép és értékes, használatuk! Ráadásul: ti is tudtok ilyent!

Az Illés együttes erdélyi, székely népdalt dolgozott fel az Átkozott féltékenység c. dalában. 1969-ben rendezték meg a Woodstock fesztí-

vált, Amerikában kezdték mondogatni azt a szót, hogy World Music, kialakult a világzene. 1968–70-ben a kérdés az volt, hogy befogadják-e a hallgató a kíséret nélküli magyar népdalt. Azaz, a népdal bukik-e meg. (2012-ben a kérdés: a műsor bukik-e meg?) Az első Röpülj páva!, és az ezt követő összes 20. századi „Páva” produkció vezetője, Lengyelfi Miklós azt mondta, hogy „céljuk a zenei közízlés befolyásolása volt”. Ezért slágereket kellett teremteni. Ehhez új, könnyen befogadható dalok kellettek. Az egyik utolsó adásban, erre én magam is emlékszem, Dunapatajon Vass Lajos megénekelte a közönséget. Énekelte mindenki a „Félegyházi utca, ligetös, ligetös...” kezdetű magyar népdalt. Ezzel elindult valami. A pávaversenyek hatására egyre-másra alakultak pávakörök, asszonykórusok, aztán citerazene-karok. Ezeknek a szervezését a Kórusok Országos Tanácsa, ma Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége - szervezte. Ma mintegy ezerkétszáz népdalkörünk van, azaz minden harmadik településen van egy működő, zsűrizett, regisztrált asszonykórus, vagy pávakör. Megindult a *Nótafa iskola* a Rádióban, aztán a *Röpülj páva kör*, mely két évig volt adásban a televízióban. Elmentek a tévések vidékre, a páva körökhöz és megnézték, hogyan főzőcskéznek, mit csinálnak, stb. Vass Lajos szívesen folytatta volna, de Lengyelfi rájött, hogy ezeket az asszonyokat a szereplés vágya vonzza. Nem lett volna jó ilyen irányba menni, így abbamaradt a *Röpülj páva kör*.

Volt egy másik népszerű vonal: a Sebő Ferenc és Halmos Béla által elindított újszerű előadásmód, az énekelt versek vonala. Voltak ennek már előzményei, mert Sebőék a 25. Színházban korábban is tartottak ilyen műsorokat, de ekkor kapott igazi teret a műfaj. A táncház mint szórakozási forma Magyarországon 1972. május 6-án a budapesti Írók boltjában indult. Táncház úgy, mint Széken – volt a szlogen. Táncegyüttesek fogtak össze, hogy újjáélesszék az erdélyi hagyományt. A zenészek Sebő Ferenc és társai voltak. A mozgalommá szélesedett kezdeményezés ma az UNESCO által elismert legjobb gyakorlatok egyike. „Nem az volt a cél, hogy magányos virtuózokat mutas-

sunk be – írja Lengyelfi – sosem hallott dalokkal és tánclépésekkel, hanem az, hogy a népdal a saját talaján közkinccsé váljon újra. Azaz az emberek fedezzék fel újra a magyar népdalt.” A mostani *Fölszállott a páva!* sikere bizonyítja, hogy a mag ’70-ben jó talajba hullott, és ma már a sokadik generáció is örömmel szólaltatja meg a magyar népdalt.

Vass Lajos mondta a verseny után, a *Hová röpül a páva?* címmel a páva-körök és a népdal ügyéről a Hazafias Népfront Honismereti Klubjában, 1971-ben megtartott tanácskozáson: *több jó hatása is lett: népdalgyűjtés, közös éneklés a Páva versenyen hallott és tanult dalokkal.* És ez nem Vass Lajos ötlete, elkezdte ezt Bárdos Lajos, Ádám Jenő, Kerényi György – Kodály hatására.²

A szerkesztő, Lengyelfi Miklós ezt mondta ugyanitt:

„Engedjék meg, hogy azt mondjam, hogy a Röpülj páva verseny egyik nagy eredménye az, hogy a fiatalok szót kaptak, a képernyő elé álltak, népdalt énekeltek stílusosan; többségükben úgy, ahogy azt elképzeltük. Addig, amíg a Röpülj páva versenyt el nem indítottuk — harminc—negyven évnél fiatalabb népdalénekesekkel nagyon ritkán találkoztunk, s ez nem csupán életkori kérdés, hanem magával hozza a közönség vonzását is. Mert fiatalok között csak akkor tudjuk elterjeszteni és megszerettetni a népdalt, ha a maguk korabeliek éneklnek nekik úgy, ahogy nekik tetszik.

Hogyan tovább a páva-körökkel? Őszintén meg kell mondanunk, hogy a televízió már nem bírja szervezni.”

Hatalmas felindulás volt ez! Tehát a Páva verseny „közművelődési divat diktátor” lett, egyre-másra alakultak és virultak az éneklő csoportok.

Kiderült az is, mi a célja mindezzel a televíziónak

² Honismeret 1972/2.

– értékes, szórakoztató műsorokat kell készíteni a népművészet iránt érdeklődőknek

– ezeknek a műsoroknak olyan erővel kell rendelkezni, hogy képesek legyenek a népművészeti tevékenységet inspirálni, orientálni – tehát legyen a műsoroknak hatása.

1992 karácsonyán indult a Duna Televízió adása. Az első népművészeti szerkesztő Birinyi József volt. Sorozat-műsorokat készített: *Regélő*, *Tradíció* címmel. Nem sokkal később elindult Szomjas György és Halmos Béla kitűnő munkája, a *Táncház* népzenei magazin. Ma sem lenne rossz ezeket elővenni és megmutatni. Szomjas úgy mutatta meg a táncházat és a népzenei életet, mintha a néző is ott lenne és táncolna a kamerával együtt. Nem volt műsorvezetője ezeknek a műsoroknak, nem szótárokat akartak gyártani. Hangalámondással és feliratokkal tájékoztatták a nézőt. Készítettek kitűnő népzeneész portrékat is, amelyeket a Duna Tv bemutatott.

Én magam 1993-tól dolgoztam a Duna Televízióban. Versenyeket is szerveztünk (*Pentaton* Kárpát-medencei Népzenei verseny, *Vonópárbaj* prímásvetélkedő, Nótaénekes verseny). Voltak sorozatok: *Muzsika-szó*, *Apáról-fiúra*, *A népművészet örökösei*, *Reggeli muzsika* – ez utóbbi Sára Sándor kérésére. Sára kért, oldjuk meg, hogy minden nap szólaljon meg egy-egy népdal. Ekkor indult a 6 évig tartó sorozat *Reggeli muzsika* címmel. Minden reggel 9 órakor, egy Bartók-zenére készült főcímmel egy magyar népdal hangzott el a Duna Televízióban. Voltak önálló műsorok, dokumentumfilmek, portrék, színpadi felvételek is.

A Duna Televízióban Sztanó Hédi munkásságáról is szólni kell. Sorozatai: *Verbunkok a Kárpát-medencében*, *Élő népzene*, aztán később, 2010-től a *Dunáról fúj a szél*, de önálló alkotásokat is készített, táncfilmeket és népzenei műsorokat.

1997-ben így fogalmaztam meg televíziós ars poeticámat: „Tisztán, szépen, egyenesen bemutatni a magyar népművészetet, kicsit továbbgondolva visszaadni azoknak, akiktől eltanultuk.” 20 évvel később már nem lehet ez a cél, mert ma már nem élnek azok, akiknek ezt való-

jában vissza lehetne adnunk. Más közönséget, másképp nevelődött, szocializálódott réteget kell megcéloznunk.

A népzenehez mindenképpen társul egy különleges ruhaviselet, tánc, tehát van vizuális tartalma. Ha nincs, akkor is könnyen rendelhető mellé kép: természet, fű, fa, virág. Nehezebb a helyzet az ún. klasszikus zenével. Egy koncertközvetítésen csak a játszó embert, a hangszeret, a zenekart, a közönséget, jó esetben a terem építészeti, vagy belsőépítészeti szépségeit tudjuk megmutatni. Lehet játszani a plánokkal, a világitással, a színekkel. Nem kevés ez, ám mindenképpen nehezebb. A klasszikus zene megmutatásának is komoly hagyománya van a magyar televíziózásban. 1959-ben a Szegedi Szabadtéri Játékokról Erkel Ferenc *Hunyadi László* c. operáját, és Kacsóh Pongrácz *János vitézét* sugározta a Magyar Televízió. 1960-ban Bartók két színpadi művét, *A fából faragott királyfit*, és *A csodálatos mandarint* is közvetítették. Az adásokat az Eurovízió is átvette.

Aztán jött a már említett *Ki mit tud?* 14 év alatt tízszer ment a sorozat. 1962 és 1976 között Hacki Tamás, Keveházi Gyöngyi, Kern András, Sztevanovity Zorán, Harangozó Teri, Dévényi Tibor voltak nyertesek, de sorolhatnám a neveket, azokat, akiket itt fedeztek fel. 1962-ben indult a *Zenélő órák*. 1966-ban öt zenés játékot mutatott be a Magyar Televízió. 1967–70-ben voltak láthatóak Bartalus Ilona sorozatai *Gyere pajtás énekelni* és *Dúdoló* címmel. De volt *Legyen a zene mindenkié!* a Kodály Centenárium tiszteletére 1982-ben, majd a *Kétszer kettő gyakran öt*. 1974-től 1998-ig tíz karmester verseny volt a Magyar Televízióban, olyan művészegyéniségekkel, mint Kobayashi Ken-ichiro, Héja Domonkos, Ligeti András, Kocsár Balázs. 1976-ban a Zene Világnapján indult el Czigány György sorozata, a *Zene, zene, zene* címmel. *Hat híron pendülünk* címmel Szendrey-Karper László gitáriskolája is elkészült. 1978-ban indult Czigány Györggyel a *Csak a derű óráit számolom* c. sorozat. 1985-ben *A magyar dal ünnepe* sorozat első négy adása 6 millió nézőt hozott, és ez 30 évvel ezelőtt történt. 1991-ben műsor köszöntötte a 85 éves Farkas Ferencet és a 65 éves Kurtág Györgyöt.

A Duna Televízióban 1993-tól 2000-ig a zenei főszerkesztő Bartalus Ilona volt, akinek két fontos műsora volt: *Zene tolmáccsal* – zene-magyarázó műsorsorozat, *A zene arcai* pedig zenei magazin műsor, ebben én is részt vettem, nagyon sok adást készítettünk Veszprémi András kollégámmal. Figyeltünk a magyar zenei élet jeles eseményeire. De készültek önálló alkotások, például Ruha István hegedűművésszel *Minden hangot szeretni kell* címmel.

Ma, amikor a Médiaklikk-re, a közmédia honlapjára ránézünk, klasszikus zenei műsorok keresve, akkor három adás jelenik meg: *Dankó klub*, a fiatal zenészek *Eurovíziós versenye*, és a *Virtuózok*, ahol fiatal tehetségek mérkőznek meg egymással. Azért ennél több is van, a kicsiny szám feltehetően a honlap problémája.

A televíziós alkotások részét képezik kultúrtörténetünknek. A televízió még ma is az egyik legfontosabb hírforrásuk és az egyik legnagyobb kultúráközvetítőnk. Ezen kívül van oktató és szórakoztató funkciója is. *Ami lényeges, az benne van a tévében is* – szól az ismert bonmot. Bár bevallottan kevesen nézik, mégis mindenki tud beszélni róla – örök titok ez az ellentmondás, megfejtethetlen. Panaszra nincs okunk, van műsoridő és vannak műsorok, vannak szakemberek, akik csinálják, reméljük, nézőjük is lesz. Tudni kell, hogy csak egy bizonyos távlatból, bizonyos idő után lehet a jelen kor alkotásainak értékét meghatározni és hatásukat lemérni. Nézni kell a tévét!

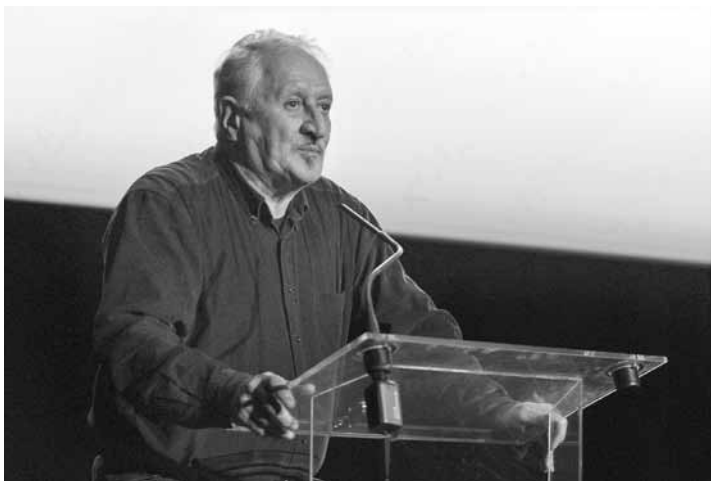
SZEMADÁM GYÖRGY

Munkácsy Mihály-díjas festőművész, író,
a Magyar Művészeti Akadémia elnökségi tagja

VIZUÁLIS KULTÚRA A KÉPERNYŐN

Lenin elvtárs mondta egykor, hogy „számunkra a legfontosabb művészet a film”. Kádár elvtárs pedig azt mondhatta volna, hogy számára a legfontosabb médium a televízió.

1991-ben kaptam felkérést a Magyar Televíziótól műsorkészítésre Érdi Sándor és Szegvári Katalin szerkesztőségétől. Egy képzőművészeti műsor-sorozatot kellett kitalálnom, szerkesztenem és vezetnem. Persze teljesen tapasztalatlan, kívülről emberként nem tudtam, hogy pontosan miként is működik a televízió, de mindent megkaptam: stúdiót, operatőröket, technikai stábot fantasztikus felszereléssel, és így tovább. Műsor-sorozatom címe „(H)arc-képek” volt. A címfeliratban a „H” betű zárójelben volt, és részint a magyart jelentette, részint meg azt, hogy azoknak az embereknek, akiket bemutatok a televízióban, komoly harcokat kellett vívniuk azért, hogy megélhessék a rendszer-változtatást. Ebben a műsorsorozatban 60 rész született. Egyébként a televízióban körülbelül 100 műsort, TV-sorozatokat készítettem, mint műsorvezető, szerkesztő és mint rendező. De az első felvételek örökre emlékeztetések maradnak a számomra. Képzeljék el azt, hogy a fizetett közönség elé beültem, egy felépített látvány részeként, ami úgy nézett ki, mint egy flippergép, vagy a vidámpark egyik részlete, és ott kellett nekem kortárs képzőművészekről beszélni. Az első dolgom volt, hogy azt mondtam; ezt a díszletet hatástalanítsuk, legalább a fényeket oltsuk le benne. Megkérdezték, hogy miért, milyen díszletet akarok? Azt mondtam, hogy nekem egy semleges tér kell, ahol képeket

lehet kiállítani, szobrokat bemutatni, jó operatőrök, és profi világosítók kellene. Ebből ők azt a következtetést vonták le, hogy a Szemadám igénytelen. Egyébként ez a flippergép-díszlet akkoriban százazrekbe került, de a következő adásból kivették. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, amíg elértem, hogy egy látványtervező, képzőművész kollégám, Romvári János minden műsor tematikájához egy-egy külön látványtervet készítsen a Kunigunda utca egyik stúdiójában. Installációk, képek, szobrok és különös motívumok között léptünk fel.

Hozzáteszem, hogy az a falakkal körülvett nagy birodalom, ami valaha a Magyar Televízió volt, nem engedett be akárkit a falai közé. Itt privilégium volt gyártásvezetőként, szerkesztőként, rendezőként, vagy akár felvételvezetőként dolgozni, amely pozíciókra korábban csak abszolút megbízható kádereket tettek. Én – köszönhetően a rendszerváltoztatásnak – egy új szint képviseltem. Egyébként a technikai személyzet a világosítóktól az operatőrökön keresztül a vágókig és a hangmérnökökig mind igazi profik voltak. A kezdetektől tehát egy

olyan műsorstruktúrában dolgozhattam, ahol minden adva volt. Az ember utazhatott vidékre, adott esetben külföldre, és akár a stúdiót is be lehetett rendezni egy képzőművész installációjával, ahol három kamera vette a felvételt. Amikor felvettük a műalkotásokat, az persze rendkívül sziszifuszi munka volt. Találtam hozzá megfelelő operatőrt – Nádorfi Lajost –, akinek ha azt mondtam, hogy vedd fel ezeket a képeket, 3 perc lesz belőlük a műsorban, a negyvenedik percben még mindig dolgozott. Ilyenkor azt mondta; várjál, még a surlófények nincsenek meg! Amikor pedig a vágásnál elakadtam, ott volt Somogyi Valéria, aki azt mondta; nézd, az én ízlésem szerint erre a zenére ezt csinálnám, de mutatok neked másik két változatot is. Amikor összeállítottuk a műsort – tehát a külső felvételeket, a műtárgyak felvételét és a stúdiófelvételt –, akkor néha úgy éreztem, hogy nem szégyen, ha az ember valamit nem tud. Amikor kezdtem kifutni az időből, akkor nem szégyelltem azt mondani a kiváló szakembereknek, hogy gyerekek, itt én most elakadtam, mit csináljak? Ők pedig mindig kihúztak a pácból. Nagyjából ilyen körülmények között kezdtem dolgozni a televízióban, pedig az akkor már annak a régi televízióknak csak a romja volt. 1991-ben egy olyan időszakban kezdtem el vizuális műsorokat csinálni, amikor ezek a produkciók már úgymond szegényesen készültek. Ez nekem akkor mégis a Kánaánt jelentette.

Hozzáteszem mindehhez: amikor a „(H)arc-képek” című műsor-sorozatot készítettem, soha senki nem befolyásolt, hogy kivel készítek interjút. Összeszedtem magam köré azt a négy-öt embert, akikkel jól tudtam együtt dolgozni, és velük egy szigetet képeztünk. Aztán hogy, hogy nem, ezt az 50 perces műsort visszanyomták 40 percre, aztán 30 percre, majd 25 percre, és egyre inkább az éjszakába tolták az adásidőt. És ebből született persze az alacsonyabb nézettség. A nézettség volt ugyanis a szentség. Amikor már végképp fálnak szorítva éreztem magam, akkor Peták István elnöksége jött, és úgy gondoltam, hogy most már nekem úgymintegy, engem kinyomtak a televízióból, megpályázom a főszerkesztői posztot. Mindenki nagy meglepetésére én lettem a Vizuális Művészetek Szerkesztőségének a főszerkesz-

tője. Peták István elnök azt mondta: gyerekek, tudom, hogy alkotók vagytok, de inntől kezdve nem ti szerepeltek, hanem másokat kell helyzetbe hozni, menedzserek lesztek. Az én szerkesztőségem volt a televízió legkisebb szerkesztősége; összesen hatan dolgoztunk ott. Úgy tűnt, hogy ez a hat ember elég jól tud együttműködni, és beindítottunk sorozatokat. Talán a legfontosabb volt közülük – aminek a címét Wehner Tibor adta –: „Itt – Artunk”. Magyarul ez a mostani művészetünk, itt tartunk. A műsor főszerkesztője Wehner Tibor lett. Ez a sorozat aktuális eseményekről adott hírt; egy új épületről, egy iparművészeti alkotásról, egy köztéri szoborról, egy képzőművészeti kiállításról, és így tovább. A másik műsorunk, amit fontosnak tartottam, az „Árnyékfogó” című fotográfiai magazin volt. Egy amerikai fotográfus kistermetű volt, ezért az indiánok „Kis Árnyékfogó”-nak nevezték el, innen a cím. A „Cirka-firka” magazin pedig az animációs filmről szólt. Az országban magánkezdemenyezésekből is jöttek létre jól működő akciók, például alkotótáborok, kiállítások, vagy készülhettek el szobrok. A „Donátor” című műsor ebből helyzetből született.

Akkor azt gondoltam, hogy minden egyes műsor mögé egy szerkesztőséget kell felállítanom, mert akkor még hittem abban, hogy a televíziónak szellemi műhelynek kell lennie, s a vizuális területen a különböző műhelyeknek együtt kellene működnie. Ezért úgy gondoltam, hogy az a jó, hogyha az „Árnyékfogó” mögött is, a „Cirka-firka” mögött is, és a többi műsorunk mögött is dolgozik egy 3-4-5 fős csapat, afféle szakbizottság, amelyik tájékozott az éppen aktuális kérdésben, tanácsot ad, és el tudja mondani, mi a fontos most az adott területen. Ez a bizottság saját maga alakította ki a műsorjavaslatait, de az én feladatom volt, hogy döntést hozzak. Úgy véltem ugyanis, hogy nem a hadvezérnek kell mindig a legokosabbnak, a legerősebbnek és a legsebbebbnek lennie, de a felelősség az övé az egész hadrend mozgatózásáért. Ezért igyekeztem a műsor-sorozatok mögé összeszedni a legmegbízhatóbb szakembereket. Továbbá: amikor elkészültek a műsoraink, újabb szakembereket kértem fel, hogy bírálják el írásban a műsort, mi volt jó, mi nem. Volt köztük egy dramaturg, egy művészettörténész és

egy filmes. Ők megírták a véleményüket, de a végső döntés az én kezemben volt, hogy hogyan vigyük tovább a műsorstruktúrát, hogy kinek adjunk még műsort, és ki az, akinél egy kicsikét visszább kellene fogni a feladatokat. Ezt egy ideális megoldásnak tartottam, mert máig botor módon hiszek az ilyesfajta demokráciában. Még díjat is adtunk ki, aminek „Tell-díj” volt a neve a televízióra, és Tell Vilmos találatára utalva. Ez egy bronz alma volt, amin egy nyíl megy keresztül, és ezt a szakértők által javasolt legjobb műsor kapta. Ez az „Árnyékfogó” egyik adása lett.

A vizuális művészetek bemutatása a televízióban egyébként nem is olyan egyszerű dolog, pedig tulajdonképpen csak az érdeklődést kell kicsit felkelteni. Abból kell kiindulni, hogy amikor megmutatok egy kiállítási anyagot, az nem helyettesítheti az eredetit. Szerettem volna leszámolni azzal az olcsó megoldással is, hogy ül a művész, beszél, és vágóképeként láthatóak a művek. Van, ahol a művész nem mindig jól beszél, nem mindig olyan okos, mint amit elvárnánk tőle, hanem inkább a műveinek kellene beszélni. Arra fektettem a hangsúlyt, hogy helyzetbe kell hozni a művészt, akiről a film készül. Például elmegyünk vele a szülővárosába, hogy a szobra mellett álljon, és ott beszéljen. Ehhez az akkori idők felszereltsége, anyagi forrásai és lehetősége kellett: hogy egy kívülről néző ne csak a képet lássa, hanem azt az embert is, a műalkotást létrehozta. A művész szándékait, a személyiségét kell elsősorban megmutatni. Egy animációs filmesnél, a „Cirka-firka” című sorozatban, amit M. Tóth Éva szerkesztett, elég könnyű dolgunk volt, mert ott voltak az animációs filmbejátszások, amik magukért beszéltek, de egy fotográfussal, egy iparművésszel, egy építésszel, vagy egy képzőművésszel már sokkal nehezebb volt a dolgunk. Ugyanakkor szépíteni sem szabad, éppúgy, mint ahogy torzítani se. Viszont azt a művészt, akit méltónak tartok arra, hogy az ország milliós nézőserege előtt bemutassam, azt a személyisége legjobb oldaláról kell megmutatni. Néha ez hosszabb időt vett igénybe.

Nagyjából ez volt az ars poeticája e műsorsorozatoknak, és főszerkesztői pályafutásomnak, ami egyébként 3 év alatt ért véget. Már

említettem, hogy Peták István nevezett ki engem főszerkesztővé. Ő egyszer azt mondta, hogy TV elnöknek lenni olyan, mint a bika-rodeó. Az fel sem merül, hogy a bikát meg lehet ülni, csak az a kérdés, hogy hány percig maradhatsz a hátán. Nem tudtam, hogy ez a főszerkesztőkre is így igaz. Ha új vezetés jön, kell a helyem másnak. Ez szinte természetes a televízió berkein belül. De, amikor egy hónapon belül az egész szerkesztőségemet kirúgták, azon már csodálkoztam, tudniillik szerkesztőségünk neve az volt, hogy Vizuális Művészetek Szerkesztősége. Márpedig ha a Magyar Televízióban megszűnik a Vizuális Művészetek Szerkesztősége, az olyan, mintha a Magyar Rádióban megszűnne a Zenei Főszerkesztőség.

1997-ben indultak el a kereskedelmi televíziók, és akkor úgy tűnt, hogy a Magyar Televízió fel kell készülnie, hogy ezekkel versenybe szálljon, amivel azt hiszem, rendkívül rossz útra tévedt. A reklám lett a fő kérdés. Például, amikor egy magángalériában nyílt egy jelentős kiállítás, amit mi be akartunk mutatni, beszélünk a művésszel, megmutattuk a képeit, de nem mondhattuk meg azt, hogy hol van a kiállítás, mert ez egy magángaléria és az akkor már reklámnak számított. Az ilyen problémákkal eléggé furcsa volt szembenézni, merthogy hivatalnokká kellett válnom, miközben próbáltam mégiscsak a fontosabb dolgokra helyezni a hangsúlyt. Ezen kívül a kereskedelmi csatornák jelentette konkurenciára a Magyar Televízió sajátos módon reagált. Nem azt mondta, hogy mi most más karaktert fogunk csinálni, hanem azt figyelte, hogy azok mit csinálnak, és megpróbálta őket megelőzni. Például a „Játék határok nélkül” olyan show-műsor volt, amilyenhez hasonló ökörséget ma minden tévécsatornán lehet látni. Ez mindent tarolt nézettségben, mert ez volt a fő szempont. Számunkra pedig ez volt a mumus. Az éjszakába tolt képzőművészeti műsorok nézettségét néha csak tizenvalahány ezer főben lehetett mérni. A nézettségről egyébként mindig kaptunk egy listát, amit persze főnökeink is megkaptak, és kizárólag ennek alapján ítélték a következő tervekről. Egy vezetői értekezleten, ahol körülbelül negyvenen szoktunk együtt ülni, azt mondtam, hogy nekem ezzel a nézett-

séggel valami bajom van. Ezek mennyiségi kategóriák, nekünk pedig másra kellene figyelni. A minőségre. Én például tudok valakiről, aki csak tizenkét másiknak beszélt, akik meglehetősen képzetlen halászok és más kétkezi munkások voltak, bár volt köztük egy pénzváltó is. Ennek a Valakinek a hallgatottsága („nézettsége”) tehát szinte nulla volt. Ebből egy több, mint kétezer éves kultúra lett. Mi – állítólag – ebben élünk.

A mennyiségi kategóriákról még csak annyit, hogy amikor valaki azt mondja: ez a dolog igazából jó, de azért nem születhet meg, mert nincs rá pénz, akkor tudom, hogy hazudik. Mindenre van pénz. Inkább szellemi kapacitás, illetve ember nincs, aki ésszerűen hasznosítani tudná a pénzt. A televízióban mi voltunk a legkisebb szerkesztőség, a legkevesebb pénzzel, de így is letettünk valamit, és úgy érzem, hogy megalapoztunk egy olyasfajta vizuális kultúrát a magyar televízióban, aminek nem lett folytatása. Több, mint 15 év telt el azóta.

Véleményem szerint a televíziónak hármas feladata lenne. A legfontosabb a hírközlés. Ezt például a HÍR TV „elvette” a Magyar Televíziótól. A hírközlés, az információközlés, nemcsak a politikai és társadalmi hírekből áll, hanem a meteorológiai jelentésből is, a burgonya árából és persze a sportesemények közvetítéséből is, hogy aki távol él, mondjuk Tápiószecsőn, de kíváncsi arra, hogy mit játszott az FC Bayern, bekapcsolja a tévét és egy korrekt információt kapjon. Ezt belső gyártásban kell készíteni, és a legjobb belső szakemberekkel. A második feladat az úgynevezett ismeretterjesztés. Az ismeretterjesztés alatt azt értem, hogy fontos dolgokról kell beszélni, egyfajta tanításképpen. Kell beszélni a történelmünkről, Magyarország madárvilágáról, a magyar képzőművészekről és így tovább. Itt sincs köze a dolognak a nézettséghez. Ezt is belső gyártásban, de a legjobb külső szakemberek bevonásával kellene készíteni. Úgy gondolom, hogy az ismeretterjesztés ma nagyon gyenge lábon áll a közszolgálati televízióban. A nézettségre hivatkozva ugyan azt mondják, hogy erre kevesen kíváncsiak. De ez tanítás! A politikusoknak azt mondják, hogy amikor beszélnek a tömeghez, akkor olyan szinten beszéljenek, hogy egy

13-15 éves értelmes gyereket képzeljenek el. Ez úgy látszik, hogy bevett elképzelés. Ha én elképzelek egy 13-15 éves gyereket, és felteszem neki a kérdést, hogy na, most mit szeretnétek inkább: focizni, vagy történelmet tanulni, akkor biztos lehetek a válaszban. De ha tanítok, ha az ismeretterjesztésre tettem fel az életem, akkor nem kérdezem meg, hogy hány embert érdekel. Feladatom van, és tudom, hogy vannak olyan fontos dolgok, amiket el kell mondanom, mert azok a magyar kultúra részei. A harmadik szegmens a szórakoztatás. Itt már a külső gyártásnak és a nézettségnek is van helye. Ennek a három területnek arányos mértékben kellene szerepelnie a Magyar Televízióban. Magyarán: az első kettőnek kellene jóval nagyobb szerepet biztosítani. Sajnos ez ma nem így van, hisz láttam én már meteorológiai jelentést is show-ként előadva. Amit ma látok a televízióban, az azt mutatja, hogy olyan műsorral, mint amilyen egykor a „(H)arc-képek” volt, teljesen értelmetlen lenne megpróbálkozni. Sajnos úgy érzem, hogy a Magyar Televízió olyan útra tévedt, ami már menthetetlen.

Elnézést kérek a jelenlévő televíziósoktól!

TÓTH KLÁRA

filmkritikus, a Magyar Művészeti Akadémia Levelező tagja

A MŰVÉSZET KÖZVETÍTÉSE

Kicsit úgy érzem magam, mint a japán katona a dzsungelben, amikor évtizedek múlva tudta meg, hogy véget ér a háború. Kérték, beszéljek a televízió és a művészet viszonyáról, hiszen megy az nekem, annyit írtam róla. És valóban, le sem tagadhatnám, hiszen már két kötetet megtöltöttek azok az írásaim, amelyek nagy része akkor született hirtelen felindulásból, amikor a televízió sokadszorra is megalázta a művészetet, a kultúrát, vagy akár csak egy embert.

Egyik kötetem, címe *A láthatatlan ország*, a dokumentumfilm és a média viszonyáról szól. Arról, hogy miért lehetetlenült el a rendszerváltó dokumentumfilm műfaja. Miért nem készülhetnek valóságfeltáró dokumentumfilmek a demokráciában, a jogállamban? S ha véletlenül mégis, akkor miért nem láthatja és tudatosíthatja magában őket az ország? Az utóbbi 27 évben, azért csak ekkor, mert Adyval szólva, „mi mindig elkésünk,” összeomlott egy kulturális kánon, amiben mi, a ’70-es években felnőtt generáció, még hittünk. Mi még a Frankfurti iskolán nevelkedtünk, Habermas, Marcuse, Adorno és mások művein. Alaptétel volt számunkra, hogy a tömegmédia hipnotikus ereje megszünteti bennünk a kritikus gondolkodás képességét, ami elengedhetetlen, amennyiben meg akarjuk változtatni a világot. Következésképp küzdenünk kell a tömegmédia ellen, és tüzzel-vassal terjeszteni kell a magas művészetet, amely szintén meg akarja változtatni a világot. Igazából a vasfüggöny mögött élve csak ritkán ment vérre ez a küzdelem, hiszen a „Tiltom, Tűröm, Támogatom” furfangos kézi vezérlésű rendszerén belül azért születhettek remekművek is. „Van olyan virág,

ami csak a mocsárban létezik” – magyarázta ezt a különös jelenséget Andrzej Wajda. Mi szagolgattuk és ápolgattuk ezeket a különös virágokat, és meglehetősen késéssel értesültünk arról, hogy 1968 után már új szelek fújnak a filozófiában. Umberto Eco és Helbert J. Gans a ’70-es években írott műveiben már sokkal megengedőbben viszonyul a tömegkultúra fogalmához, mint frankfurti elődeik. Ők ekkor már a kereskedelmi televíziók kínálatával éltek együtt, és azt hirdették, hogy nem feltétlenül rossz a tömegkultúra, csak másként működik, mint a műalkotások. Helbert Gans javasolta, hogy ne is nevezzük őket tömegkultúrának, használjuk inkább a népszerű („populáris”) kultúra kifejezést.

A tömegkultúra megítélésének változása mögött természetesen társadalmi, gazdasági és morális folyamatok működtek. 1968 után már nem voltak olyan társadalmi mozgások, amelyek meg akarták volna változtatni a fogyasztói társadalmat. Azon kívül a felsőoktatás is jelentősen megváltozott, eltömegesedett. Már nem a világ megismerése lett a cél, hanem a jobb pozíció megszerzése a munkaerőpiacon. Magyarországra ezek a törekvések csak később gyűrűztek be.

Az 1989-es fordulat hihetetlenül gyorsan és látványosan rendezte át a magyar társadalom szerkezetét. Talán azért is, mert már a ’80-as években erjedő, érlelődő folyamatok kaptak legitimációt és nyilvánosságot. A két leglényegesebb társadalmi folyamat az volt, hogy a pártállam kvázi politikai rendszere helyén működni kezdett a demokratikus jogállam intézményrendszere, és a lényegében fiktív tulajdonosi rendszert felváltotta egy valóságos tulajdonszerkezet. A társadalom hihetetlen mértékben polarizálódott vesztesekre és nyertesekre. Az értelmiség ekkor el volt foglalva a médiaháborúval, de ez inkább a politika jelenlétére korlátozódott a médiában. A kereskedelmi televíziók várható megjelenésével és annak következményeivel, legalábbis a nyilvánosság szintjén, nem foglalkozott senki. Amikor pedig már itt voltak és megkezdődött az ádáz küzdelem a nézőkért, akkor az értelmiség elitje széttárta a kezét és azt mondta: igen, ez a televízió világa. Tudomásul kell venni, hogy a lakosság ebben él.

De előtte még volt egy nagy médiatörténeti pillanat. Amikor 1992-ben megkezdte működését a Duna Televízió. A Duna Televízió közel egy évtizedig etalonnak számított, legalábbis a kultúraterjesztés területén, jóllehet, sokáig az értelmiség egy része szinte szabotálta. Szerencsés csillagzat alatt született, nem érezte, hogy kereskednie kellene a kulturális tartalmakkal, és ezért nem is kellett uniformizálnia azokat sem szellemileg, sem formailag. Több, mint egy évtizedig volt szerencsém filmszerkesztőként dolgozni a Duna Televízióban, és megtapasztalhattam, hogy milyen az, ha nem egy film hossza a döntő akkor, amikor műsorba szerkesztjük. Még művekkel is dolgozhatunk, nem csak termékekkel. Én úgy gondolom, és bocsássák meg, ha elfogultnak tűnök, hogy a Duna Televízió volt az első és utolsó valóban közszolgálati televízió. Megközelítőleg 8 évig tudta hivatását teljesíteni, azután egy rossz ízlésű és korrupt vezetés elindította az elszürkülés útján, és betagozódott a többi televízió közé. Nem volt érdeke a politikának sem, hogy életben tartsa. A Duna más volt, mint a többi televízió, és mint ilyen, nemkívánatos. Egy darabig pro forma még lélegeztető gépen tartották, aztán beolvasztották a nagy egésszébe.

Mondhatjuk, hogy a Duna TV, amely az európai és hazai kultúra reprezentációját biztosította a képernyőn, maga volt a kivétel, amely erősítette a szabályt.

A televízió ugyanis a tömegkommunikáció eszköze, és mint ilyen, a tömegkultúra reprezentációjának a terepe. Egy-egy csatorna kaphat olykor művészeti, vagy akár ismertterjesztő funkciót is, de ez a lényegesen kevésbé változtat. Ennek tudomásulvételéhez elég, ha fellapozzuk a Közzszolgálati kódexet, amely mindössze javaslatok gyűjteménye, és be nem tartása még annyi következménnyel sem jár, mint ha mondjuk egy dolgozó a munkahelyén nem tartja be a dresszkódját. Nem jogforrás, így betartandó kötelezettségeket nem tartalmaz. Alapvető elveket foglal magába, szögezi le már az elején. Hogy az alapvető elvek betartása mennyire számon kérhető, azt a szocializmusban szocializálódott emberek tudják pontosan. „A közzszolgálati szolgáltatás több és más, mint a piaci alapon végzett médiaszolgáltatás. A közzszolgálati média számára a reklámidő minél magasabb hasznot eredményező értékesítése nem a legfőbb prioritás, és a műsortartalom sem a lehető legmagasabb nézettség, vagy hallgatottság szolgáltatásban áll”. „Az állam fontos feladatai közé tartozik a nemzeti kultúra megőrzése, és ez a média területén a közzszolgálati médiaszolgáltatás fenntartásával segíthető elő” – írja a kódex az elvekben. Magyarul ez azt jelenti, hogy a műsorban prioritást kellene biztosítani a nemzeti kultúrát reprezentáló alkotásoknak.

Abba a vitába, hogy a magyar kulturális identitást a „Bánk Bán”, vagy Lagzi Lajcsi képviseli-e inkább, ezúttal nem mennék bele, mert még sznobnak titulálnának, mint Hankiss Elemér Korniss Mihályt, amikor utóbbi nem hajtott fejet az első Magyarországon bemutatott valóságshow előtt. Hankiss az írástudók árulójának nevezte. „A magyar társadalom a televízió világában él. Erről nem tudomást venni, és azt mondani, hogy ez semmi, ez ócskaság, ez elárulása az értelmiségi feladatnak. A mi dolgunk az, azért fizetnek minket, hogy tanulhasunk, hogy segíthessünk az embereknek megérteni önmagukat és a világot. A világ most ez, és a valóságshow-k nagyon jól szolgálják az

ember önismeretét. És én nem tudom elfogadni ezt a sznob álláspontot” – mondta Hankiss Elemér a Napkelteben.

Tudjuk, hogy a médiában a prioritást a fő műsoridő biztosítja. Ha megnézzük a Duna TV egy heti műsorát, mondjuk most februárban, akkor az esti 8-tól 10-ig tartó műsorsávban szinte minden nap találunk amerikai filmet, lehetőleg krimi, vígjátékot. A magyar gyártású műsort a Fábry-show, illetve a „Magyarország szeretlek” c. vetélkedő képviseli a megnézett februári héten. Előfordult még egy angol és egy spanyol sorozat. Magyar játékfilm éjfél kezdéssel: Bacsó Péter „Nyár a hegyen”. Pontosan úgy, ahogy azt „Az éjfélikor indul” című cikkemben írtam 2013-ban. Olvassunk bele egy kicsit. „Legújabbán rendszeresen éjfélikor indul útjára, no, nem a gyönyör, mint arra sokan emlékeznek a klasszikus olasz vígjátékból, hanem a dokumentumfilm a magyar televízióban. Amikor láttam, hogy Skrabski Fruzsina vadonatúj dokumentumfilmjének első bemutatója háromnegyed 12-kor van az M1-en, arra gondoltam, témája, az orosz katonák által elkövetett nemi erőszak miatt van a kései műsoridő. Bosszankodtam, de még nem ragadtattam magam cikkírássra. Amikor Jelenczki István „Az igazság sohasem késő” c. háromrészes sorozatát is fél 12 és éjfé között láttam hirdetni, az jutott eszembe, hogy az illetékesek azt gondolták, hogy ha sohasem késő, akkor éppen jó lesz éjfé után megtudni az igazságot az 1994. november 4-én elfogadott, de a mai napig életbe nem lépett igazságtételi törvény kálváriájáról. A filmet azután sem éjfé előtt, sem éjfé után nem vetítették. S hogy miért nem, arról egyszerűen elfelejtették értesíteni a nagyérdeműt. Minek? Aki úgysem tud aludni, annak jó lesz az Erzsébet királyné sorozat is. Igazságtétel, vagy Erzsébet királyné? Teljesen mindegy. Tudjuk, a nézőt nem lehet eléggé lebecsülni. Bár nem hiszem, hogy ez benne lenne a közzszolgálati kódexben. Dárdai István és Szalay Györgyi a falvak útkeresésével foglalkozó dokumentumfilmjének második részét pedig már éjjel 1 órakor kezdték vetíteni. A kistelepülések lakói közismerten éjjeli baglyok, ez tehát a legkitűnőbb időpont, hogy eltűnjönnek a filmek igazságán, amelyet

legjobban talán Makovecz Imre foglalt össze: „Ha az emberek nem döbbennek rá, hogy szülőföldjük a saját birtokuk, és az abban való élet maga a hatalom, és senkitől semmit nem várhatnak, hanem maguknak kell megtalálniuk a megoldást saját életükre és a saját hazájukra, akkor az az ország elveszett.”

Makoveczről jut eszembe, hogy jöllehet a cikk megírása óta a közszolgálati televíziónak immár öt csatornája van, köztük kifejezetten kulturális is, mégis megtörténhetett az idén augusztusban, egy vasárnap délután, hogy Makovecz Imre háromrészes életműsorozatának első darabja helyett a meghirdetett időben se szó, se beszéd, egy lóversenyt sugároztak. Ügető volt, vagy fogathajtás, arra nem emlékszem. De, arra igen, hogy a művész özvegye talán azóta sem látta a filmet, mert mint mondta, televíziója nincs, egyedül amúgy sem lenne ereje megnézni, de akkor összehívta barátait a falusi kocsmába, ahol nyaralt, és ahol volt tévékészülék. Lelkileg rákészültek a vetítésre. És jött a lóverseny. Ilyesmi csak ott fordulhat elő, ahol a műsorok árucikkek, darabáruk. Egy hét késéssel azután levetítették, de sehol egy magyarázat, egy helyesbítés. Legközelebb egyébként egy januári hétfőn, éjjélkor vetítették zsinórban mind a három részt. Mintha büntetnék, mert a nemzet építésének, a nemzet lelkiismeretének nem volt televíziója.

Írva van továbbá a Közzszolgálati kódexben, hogy támogatnia kell a magyar filmgyártást. Most ez a Mecénatúra Programon keresztül meg is valósul, gyakorlatilag kifogástalanul. Hiszen más műhelyben vagy más fórumon keresztül, más támogatásból dokumentumfilmet gyártani nem is lehet. Ismeretterjesztőt úgyszintén nem. De, a fő baj, hogy a pályázatokban meg van szabva a műsorok ideje. Hossza 26 perc, vagy 52 perc, s attól egy másodperccel eltérni nem lehet. Pedig a valóságfeltáró dokumentumfilm akkor született meg Magyarországon, amikor a Balázs Béla stúdióból induló dokumentaristák kiharcolták, hogy egy film hossza nem csak 17 perc, vagy annál rövidebb lehet. S épp a dokumentumfilm pályázat névadója, Ember Judit mondta: „a valóság nem olyan kacér, hogy

csak úgy feltárja önmagát. Idő kell hozzá, és pénz”. Én nem mondom, hogy 52 percben egyszer-egyszer nem sikerülhet a valóság egy szeletének hiteles, összetett bemutatása. Elvértve előfordulhat, de a filmek többsége inkább csak megkaparja a felszínt. Losonczi Ágnes szociológus fogalmazta ezt meg a legpontosabban. „Most is sok minden a mélyben, a háttérben folyik, és arra vár, hogy feltárják, megmutassák. Ebben a rendkívül megkavarodott, harsány, színes térben, hangos nyilvánosságban változatlanul nem arról van szó, ami fontos, ami sokak számára lényeges volna. Az egész inkább arra szolgál, hogy elfedje a lényegét, hogy úgy tegyünk, mintha megbeszelnénk a dolgokat. De semmi lényeges ne derüljön ki arról, melyek azok az erők, amelyek mozgatják egy-egy ügy szereplőit, és hogy kik a tényleges alakítói a szituációknak. A dokumentumfilm szerepe abban állna, hogy ne csak a botrányt mutassa föl, de hozza elő a valóságot az alól a nagyon vastag információs réteg alól, amelyik éppenséggel dezorientál.”

Ez a vázolt szituáció elég pontosan tükrözi a televízió és a művészet viszonyát. Mintha egy múzeumigazgató azt mondaná egy festőnek, kiállíthatsz, de csak 30x50 centiméteres műveket. A hasonlat talán Gulyás Gyulától származik. Végző soron a reklámidő lett az úr a közszolgálati televízióban. Hiszen azért kell 26, illetve 52 perc, mert úgy fér be a reklám. A szakma évtizede harcol ennek megváltoztatásáért, teljességgel eredménytelenül. Az M5-ön, amelyik elvileg kulturális csatorna, ugyanolyan hosszú és etikátlan reklámblokkot kell végignézni, mint a kereskedelmi adókon. Mert a gyógyszerreklámtól én etikátlannak tartom akkor is, ha Kalmoppyrint reklámoz. Ráadásul a kereskedelmi televíziók azt is elérték, hogy eredetileg hosszú filmjeiket az alkotók megvágják 52 percre. A HIR TV „Vetítő” c. sorozatában például.

És most javaslom, hogy nézzünk meg egy dokumentumfilmből részleteket. Részleteket vágtam össze, mert csak fel szeretném mutatni a film lényegét. Most nincs lehetőség az egész film levetítésére. És utána még egy pár mondatot majd szólok.

(filmrészletben elhangzó dialógok)

- A művészet, az jelen van itt falun?
- Dehogyan. Miért lenne jelen? Nincs jelen. Én sem vagyok jelen. A faluba, itt lakok a faluba, de... itt alkotok, itt a műtermem, de... itt nem állítok ki. Nem azért, mert nem szeretnék. Lehet, hogy szeretnék, csak arra gondolok, hogy vigyáznom kell a megítélésre, hogy inkább jobb ez így, hogyha engem, mint falusi embert ismernek.
- Szeretsz itt élni?
- Hát, szeretek, persze. De, szerethetek, mert nem lesz ennél jobb... szeretnék, szeretném jól érezni magamat, de belezuhan-tam, és kezdtem belülről látni, hogy mik a problémáknak a gyökerei, milyen gondok gyötrik az embereket, miért, az összefüggéseket, mert ennek is vannak összefüggései.

(bejátszás)

- Korán reggel szoktam kelni. Odaülök a géphez, utána felkeltem anyumékat, ők ülnek oda, reggelizek, elmegyek fáért és vízért is, utána segíték mamámnak begyűjtani. Utána tévézek, utána még egy kicsit odaülök a gép elé és utána alszok.
- És mikor szoktál kelni?
- Olyan 5-6. Öt óra, hat óra.
- És miért kelsz ilyen korán?
- Hát, akkor odaülök... akkor nyugodtan tudok ülni a gépnél.

(bejátszás)

- Ma felkeltem, egész nap gépeztem, mást nem csináltam nagyon.
- És mit csináltál a gépnél?
- Hát... játszottam, meg Facebookoztam. Mást nem.
- És kint nem voltál ma?
- De, egyszer fáért. Begyűjtani. Mást nem.
- És hogyan képzeled el magad itt 20 év múlva?

- Hát, nem nagyon szoktam előre gondolkodni. Amit hoz a sors, az jön.
- Ha mégis el kéne képzelni, akkor a falu hogy néz ki szerinted 20 év múlva?
- Hát én 20 év múlva, nemhogy a falut, de szerintem még Magyarországot sem fogom látni. Mert én amint lehet, innen megyek. Arra várok, hogy betöltsem a 18-at és itt se vagyok.

(bejátszás)

- Itt ez egy elhagyatott vidék ilyen szempontból. Mostoha. Azt is mondhatni, hogy ott hagytak bennünket faképnél. És gyakorlatilag tengődik, éli a végnapjait, az is lehet, a magyar vidék. Itt az a legnagyobb probléma, hogy ezt a nincstelen réteget, ahova én most tartozom, ezt ugyanarra a fogyasztásra kényszerítették rá, mint mondjuk egy városi panellakót. Hát, hiszen úgy kell élni, mintha blokkban lakanánk. Nincs kert... a kertet nem érdemes megművelni, gazdátlanok, elhanyagolt állapotban vannak a belterületek is, és inkább az emberek bemennek esetleg a Tescóba, vagy a közeli boltokba és ott veszik meg a zöldséget. Ez a helyzet. De mindent, mindent, ami... hát, hiszen, az összes pénz arra megy el... az a kicsi is, ami van, amivel mindenkit megfognak. Például mobiltelefon előfizetés, vagy internet előfizetés, vonalas telefon, gáz, villany, kéményseprés, lassan a szennyvíz, kommunális adó, szemétdíj... nem tudom, egy csomó mindent kihagytam, de most már hétnél járunk, amit havonta fizetni kell a semmiből. Akkor miből élnek az emberek? Tehát nem lehet megtenni azt persze, hogy... a rendszerből nem lehet kilépni, mert mindenki része ennek a gépezetnek, egy csavar, nem tudsz kiugrani sehogy se.

(bejátszás)

- Mi fog így történni?
- Hát, nem tudom, mi fog történni. Csodát nem lehet várni. Én nem várok csodát. Nem tudom. Jósolni nem lehet, hogy mondjuk

20-30 év múlva mi lesz. Nyilvánvalóan elnéptelenedik ez a község is, egyik talán életképesebb lesz, ahol van valamilyen munka, ahol nincs, ott az a falu felszámolhatja önmagát. Felszámolódik, én így gondolom.

(bejátszás)

- Szerinted mi a művészet?
- Hú, hát azt én igazából nem tudom, mert ebben nem vagyok otthon. Tehát a művészet nem nagyon érdekkel.
- Nem tudom. Ezt a tanárnő is a múltkor megkérdezte, aztán nem nagyon tudtam rá válaszolni.

(bejátszás)

- A Bukta Imrét ismered?
 - Kit?
 - Bukta Imrét.
 - Nem.
 - Nem hallottál róla?
 - Hát, nem.
 - Hú, ezt most így hirtelen nem tudom.
 - A szomszédom.
 - Ki lehet ő szerinted?
 - Ki tudja.
 - Mi lehet a szakmája?
 - Nem tudom.
 - Úgy mondják, hogy művész úr. Nagyon még nem láttam semmilyen művét. Úgyhogy nem tudom, hogy ő neki most... miért hívják művész úrnak? Mert még nem láttam semmilyen úgy mond alkotmányát.
 - És tudsz mondani híres művészt?
 - Például Picassót, őt ismerem.
- v Majka. LL Junior. Vannak még egy páran.
- Bartók Béla, Kodály Zoltán, Mozart, ezek így mennek.

(bejátszás)

- Ez kötheti az embert? Miért nem megy el az ember oda, ahol a vágyai úgymond teljesülhetnének?
- Hát, igen, csak itt az a hibás... a kérdés jó, csak az a különbség, a kérdésben feltett fogalomra, hogy ez nekem nem tragikus. Nem értem, hogy ez mitől lenne nekem tragikus, hogy én itt lakom, ahol születtem? Ez nekem nem tragédia, soha eszembe nem jutott, hogy én az ittlétemet tragédiának, vagy gondnak, vagy problémának, vagy viaszának fogom fel. Valahogy ezt a talajt ismerem, ezeket a szagokat, ezeket a helyzeteket, ezeket a hangulatokat, amik itt vannak, még akkor is, hogyha csak maradékok vannak már abból. Tehát ez nem egyfajta emlékezés, folytonos emlékezés mindig a közel, vagy távoli múlt, meg múltberévedés, hanem ez van, én ezt elfogadom. Mint ahogy az előbb mondtam, hogy néném is itt van, én is itt vagyok. Nem is jut eszembe most már, hogy én máshova menjek. Miért kellene? Ez az én hazám, hova menjek? Ezt nem értem így. Nyilván lehetne menni rengeteg helyre. Elmehtnék Berlinbe is. Miért ne? Kipróbálhatnám. Mitől lenne az jobb? Mit fedezné fel? Érdekesség, tényleg. Jártam ott, mint turista, kiállítottam is már. De élni itt tudok.

Nagy Dénes „Másik Magyarország” című filmjéből látták ezeket a részleteket. Ez egy döbbenetes erejű film. Bemutatta a magyar közszolgálati televízió többször is, de természetesen elveszett a műsorfolyamban az amerikai krimik, a spanyol sorozatok és a vetélkedők között. Azért tartottam fontosnak, hogy nézzünk bele legalább, hogy mivel gazdálkodhatna adott esetben a közszolgálati televízió. Mi annak idején a Duna Televízióban biztosan tematikus napot rendeztünk volna, ha találunk egy ilyen filmet. És egész nap a kistélepülésekről lettek volna műsorok, viták, beszélgetések. Mutattunk volna pozitív példákat is. De mindenképpen azt szeretnénk volna elérni, hogy a közbeszéd tárgya legyen ez a film. És

beszéljenek róla a falusiak is, a városiak is, és egyáltalán, nézzünk szembe egy problémával.

A közszolgálati televíziónak végül is nem műsorfolyam-gyártásra kellene berendezkedni, hanem arra, hogy József Attilával szólva: „...a dolgozó nép okos gyülekezetében hányni-vetni száz bajunk”, hogy fórum legyen a közszolgálati televízió. Nem csak arra, hogy ilyen-olyan műsorokat egymás mellé szerkesszen és ezek 70-80 százaléka a tömegkultúra jeles terméke legyen. Ha nem tudjuk elérni, hogy a dokumentumfilmeket ne csak bedobálják a műsorba, hanem egyfajta kontextusba helyezzék, és egy társadalmi diskurzus indulhasson el róluk, akkor nem beszélhetünk közszolgálati televízióról.

Egyébként van egy kedvenc műsorom, bár eddig úgy tűnhetett, hogy nagyon televízió ellenes lennék, de erről szó sincs. Szeretem például a Deme Tamás által említett „Röpülj páva!” vetélkedőt is. Azt pénteken, ha lehetett, mindig megnéztem, vagy legalább belenéztem. Mert valóban döbbenetes volt, hogy kisgyerekek mit tudnak a magyar nemzeti kultúrából. Először nagyon csodálkoztam, és furcsállottam, hogy az egyébként kifogástalan zsűri mindig csak 10 pontokat tudott adni, és olyan gyanakodva néztem. Másik héten is megnéztem, és tényleg nem lehetett kevesebb pontot adni, mert ezek a gyerekek nagyon tudtak valamit. Mint ahogy a „Virtuózok” is nagyon tudnak valamit. Végül is zenei nagyhatalom voltunk valamikor. Aztán rájöttem, hogy a „Röpülj páva!” és a gyerekek tudása mögött 40 év munka van. Sebő Feriék, a táncház-mozgalom és a többiek, nem akarok név szerint mindenkit felsorolni. Kodály Zoltán, amikor először bemutatta a világraszóló zenetanítási módszerét, és gratuláltak hozzá, akkor állítólag csak annyit mondott: „Most jön a 100 éves munka.” Hát... ami a televízió és a művészet viszonyát illeti, most kellene jönni a 100 éves munkának, és akkor talán egyszer megváltozhatna ez a viszony.

GULYÁS GYULA

Balázs Béla-díjas filmrendező, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja

A LEHETŐSÉG LEHETETLENSÉGE

Egy mottóval mentegetőzőm: „Költő vagyok – mit érdekelne engem a költészet maga? Nem volna szép, ha égre kelne az éji folyó csillaga.” Gondolom, tudják, kitől idéztem. Midőn töprengve, ha nem is mindent meggondolva s megfontoltan, hogy ez alkalommal miről lehet itt beszélni, azon meditáltam, reális lehet-e bármiféle számvetés. A honnan-hová, a mióta-meddig meditáció elvezethet bárhova is? Egyáltalán, melyek azok a kritikák, elemzések, tudományos kutatások, melyek nemcsak értő fülekre találtak, hanem eleven megvalósításra, kreatív továbbgondolásra az úgynevezett közszolgálati televíziók tevékenységében? Ahol is elvárható (lenne), hogy a konferencia alcímében jelzett művészeti esélyeket gözerővel munkálják ki. Támogassák és publikálják. De valahogy erre nem sok megoldást látok.

Hacsak a rendszerváltástól akarjuk valamelyest is áttekinteni a hozamot, bizony egy folyamatosan szűkülő kínálattal találkozhattunk évről-évre. Aztán ha a filmes, és azon belül a nem fikciós irányzatokra koncentrálunk, melyben erős érintettségem letagadhatatlan, úgy esetenként ezt konstataálták és közölték is éves metrumokban, és különböző fórumokon jeles kritikusok, filmkritikusok: Tóth Klára, Tóth Péter Pál, Gelencsér Gábor és olykor mások is, de ezek összességében sem jutottak el ezekhez az értő fülekhez. Szerintem a társművészetek vizuális ágazatai hasonló sorsra jutottak a közszolgálati ekránokon, mint a filmművészet. Kiváltképp, mióta tartalomszolgáltatásnak becézik azt a tevékenységet, amely ugyan mélyen ipari gyökéretű, de nem destruálható ipari tevékenységként. Soha, senki nem vetette

össze a honi televíziós história meghatározó személyiségeinek tárgyi-
lagos pályaképét az elnököktől, a különböző osztályvezetőkön át a
rendezőkig a riporterek, szerkesztők tevékenységével. Holott nagyon
is éles különbségek, határozott belharcok nyomán olykor kikristá-
lyosodott értékhierarchiát rajzoltak ki. Azaz hol, mikor, s mennyiben
történt meg a hangoztatott közszolgálat? Milyen mértékben volt ez
tudatos, személyiségfüggő? S mennyiben, mekkora szerepet játszott a
politikai-ideológiai nexus? Mert játszott. Hadd ne soroljam. Ám a leg-
lényegesebb, hogy mindezen Szküllák és Kharübdiszek között mi szü-
letett és mi születik manapság.

Nem hiszem, hogy dacos mundérbecsületből vállalható lenne ez a
számvetés. Kiváltképp a társadalomtudományos, és az úgynevezett
kulturális műsorok mutatnak hihetetlen hiányosságokat. Semmiféle
tartós és következetesen koncepciózus struktúra sem teremti meg
ezeket a lehetőségeket, hanem valamiféle kiszámíthatatlan, és ennek
következtében követhetetlen és prognosztizálhatatlan véletlenszerű-
ség uralkodik. Minden szerkesztési indoklás nélkül születnek és

tűnnek el programok, műsorvezetők és riporterek. Mindez megszüli
az általános nézettségi apátiát. Arról már nem is beszélve, hogy a vizu-
ális kultúrát is minden nemzedéknek önállóan kellene elsajátítani.
Főleg, ha lenne hozzá közösségi hozzájárulás. A magyar képző- és ipar-
művészet éppúgy klipszerű kultúr-színesekbe lett száműzve, mint a
fotográfia, a film, irodalom stb. Ez pedig tarthatatlan. Nemzedékek
nőnek fel alapvető tájékoztatás, ajánlások nélkül. Nem didaktikus
elriasztásra gondolok, sokkal inkább a kedv és szenvedély felkeltésére,
mindezek élvezete, netán elsajátítása iránt. Már ha elhisszük, hogy az
úgynevezett magas kultúra ezen ágazatai elemi érdeklődésre tarthat-
nak számot a megismerés élethosszig ívelő folyamatában.

Mindezek fényében talán nem is kellene a televíziót a legfontosabb
kulturalközvetítőként aposztrofálni. Én a magam részéről bármely
létező, eleven közösségben – filmklubokban, művelődési intézmé-
nyekben amatőrnek vagy függetlennek titulált önképzőkörökben –,
ahol közös beszélgetés, vita alakulhat ki egy-egy mű vagy kulturális
élmény kapcsán, hatékonyabb formáját látom a kultúra terjesztésé-
nek. Hiszen ez olyan visszacsatolási lehetőség, amelyre minden alkotó
vágyik. Képzett, sokoldalúan érvelő szereplőket nevel önkéntelenül is,
felkeltve a vágyat a megismerésre. Ám azért lehetnének a televízióknak
nem kényszeres lehetőségei is.

Arra gondoltam, hogy egy ilyen valós kérdéskörnek a ténylegesen
árnyalt, ám konkrét és tárgyilagos megközelítéséhez társakra lenne
szükség. Részben társadalomtudósokból rekrutálódhatna ez a kont-
rollcsoport, de nem lenne ördögtől való, ha a szakmán, a műsorok
szerkesztőin, beszállítóin kívül a fogyasztókat is meghallgatnánk.
Valamiféle keresztmetszetet képzeltem el hazánkról, melyben válto-
zatos válogatással helyet kaphatnának a különböző korú, nemű, szo-
ciális helyzetű csoportok tagjai. És mélyinterjúkkal vallhatnának
ebbéli tapasztalataikról határon innen és túl, mai állapotokról,
benyomásaikról, szokásaikról, annak elégséges kielégítéséről, netán
hiányosságairól, és fogyatékoságának a mibenlétéről. Ehhez nem
elégséges a szokásos tesztlapok köröztetése, beikszelgetése, számlál-

gatása. Egy hatékonyabb személyes kutatást vizionálnék, amire tán megvolna a lehetőség a százával diplomázó kommunikációs, média- és kultúrmenedzser ifjakkal. Merő véletlen, hogy nemigen látok ezeken a tájakon senkit sem közülük? S ha vannak is ilyen jellegű diplomamunkák, netán doktori értekezések, katonai titokként kezelendők? Persze tudván tudom, hogy mindez csak remény, ha nem is merőben balga; de talán ennek a szerveződésnek legalább egy redukált változatával elindulhatnánk. Mindenesetre azt javallottam, amikor még időben voltunk, hogy válasszunk ki egy hetet, randomszerű sorsolással. És kis apparátussal rögzítsük digitálisan a szóba jöhető közszolgálati adók azon műsorait, melyek a különböző művészetekről, esetleg elsőként a számomra legfontosabb filmről szólnának. Mert az áttekinthető terep lenne, szemben az úgynevezett kereskedelmi csatornákkal. Épp az utóbbiakban találhatunk olyan szolgáltatást, amely alkalmas, ha nem is mindenestül a kultúra mibenlétének megmutatására. A közszolgálatiak esetében ez eleve elrendelt, mondhatnám kötelezettség lenne. Azután szelektáljuk-e felvett tengeri kígyót, teszem azt híradók, előadások, közvetítések, sport, film, színház, festészet, építészet, muzsika, stb. alkalmakra, majd egy-egy, vagy akár több szeletet elemeznének akár többen is. Az egymást kiegészítő és cáfoló értékelésekből kialakulhatna egy tárgyilagosabb összkép. Ezt azután nyílt fórumon előadnánk, még-hozzá úgy, hogy előzetesen minden résztvevő megkapná a kérdéses szöveget, és a helyszínen kijelölt opponensek reflexióját követve nyíltszíni vita alakulhatna ki közlési lehetőséggel. Mindez szerintem a különböző egyetemi média és kommunikáció szakok aktív közreműködésével messze több lehetne a szokásos belharcoknál, melyekről annyit sem tudunk sokat emlegetett demokráciánk nyíltsága tekintetében, mint a vízipólójátékok felszín alatti történéseiről. Pedig ott dőlnek el nézettségi szokásaink. Biztosan sokat mesélhetnének kiváltképp velem egykorú, kiérdemesült televíziós kollégák ezeknek a döntéseknek eredeti érvényesüléséről, de több mint beszédes, hogy mindezt máig nemigen cselekedték meg. Sem az élet-

utak, műsorfolyamok visszatekintett emlékeiként, sem tudományos célzattal adott évekre, programokra vonatkoztatva.

Aki kézbe veszi szinte bármelyik televíziózásról szóló beszámolót, riportot, vagy könyvet, a konkrét tevőleges személyek, osztályok, műsorgazdák negédesen nosztalgikus beszámolóiban tobzódhat. Csupa hóka-móka alapon. És ez már csak így megy, hagyományozódik apáról-fiúra rendületlenül. A sajtótörténet speciális ágazatként hangoztatott fejlődések valahogy rendre elmaradoztak, illetve megítélésem szerint negatív irányba realizálódtak. Mindennek okait, céljait, lassan kilátástalanságba torkolló nézhetetlenségét bárki konstatálhatja, ha kézbe veszi egy-két hét műsorfolyamának programját. Netán emlékszik még az elmúlt esztendőkre. Egyre több a köleves típusú adás, amelyben az alap a címben leledzik, és ki-ki hozzáteszi hétről-hétre a hozott sajátját. Ugyanakkor, ha csak a jelent firtatjuk, alig látunk színházi közvetítést. Sőt, a számomra oly kedves MŰPA-beli koncert-adaptációk is kiirtódtak sok mással egyetemben. A magyar filmek teljes rendszertelenségben jelennek meg, ha egyáltalán. És e kategóriában is kizárólagos privilégiuma van a fikciós alkotásoknak. A legendás BBS Archívumban altatott, mesterséges kómában tartott filmeknek jó, ha egyharmada került a világot jelentő képernyőre. De az animációs filmjeink rendszeres áttekintésére az aktualitás mellett, s a historikus számvetésre sincs remény, s a dokumentarista alkotások esetében még rosszabb az arány. Van, ami még soha nem ütötte meg a nézettségi elvárásokkal kreált struktúrákat, holott korszakos életmódokat és életérzéseket reprezentálnának hiteles sorsokban. Minden más futottak még. Ráadásul úgy, s akként tisztelik és tartják be a hatályos törvényeket, hogy kb. 22:30 és 23:30-ra teszik a dokumentumfilmek kezdését, lapuljon virrasztásban, ki még netán ez iránt fogékony. Ha nem is feltétlenül 18-as karikával kell elriasztani a mindenkori s egykor volt közállapotok iránt még érdeklődőket.

Persze mindez a látványpékség módjára működtetett forgalmazás messze kihat a sajátos döntnöki bíraskodásra, amikor is a legfőbb mérték nem az érték, hanem a fejkvóta. Mintha ilyen nézettségi, olva-

sottsági, látogatottsági alapon lehetne bármiféle kvalitást garantálni. Olybá tűnik, hogy ezek a hókuszpókusz kimutatások megmondhatatlan hivatkozási alappá és bunkóvá is váltak, holott csak a bekapcsolt TV-k fogyasztását, netán háttérműködését és nem a valódi nézettséget, a képi úton létrehozott értéktöbbletet díjazták. Sőt, csírájában fojtják el mindazt a kezdeményezést, amely a továbbgondolásban, netán a *dolgozó nép okos gyülekezetében*, azaz különböző közösségi szinteken tenné lehetővé, hogy másod-, sőt további napokban vessék össze a látottakat, szelektáljanak, értékeljenek a tetszik/nem tetszik nivójánál esetleg differenciáltabban. Persze tudom, hogy vannak okos mérőműszerek. De ezek nem a tartalomszolgáltatás nivójának regisztrálását és értékelését végzik, hanem egzakt tárgyilagosságra specializálódtak. Ami nem lényegtelen, de csak egyik ágazata a befogadásnak s a folyamatnak. Összehasonlítás, érvelés, elemzőkészség nélkül. Például, a „Röpülj, páva!” igazán kiemelkedő, szinte párját ritkító első sorozatánál az egyik szerkesztő azt találta mondani: „Na, most jól megmutatjuk a népnak a néptáncot”. Sebő Ferenc azt válaszolta: „Ezzel 40 évet késtetek. Akkor kellett volna vitézkedni, most csak annyit tehettek, hogy bemutatjátok, mire képesek ezek a fiatalok. Mégpedig egy olyan televízió képernyőjén, ahol a műsorszerkezetben amúgy sincs helye a néptáncnak s a népzsenének.”

Beszédes vallomás. És különösen azért, mert az élesen szeparált menzarészek között szinte semmiféle átjárás nem mutatkozik. Nem hogy holisztikus szemléletre törekednének, mindenki a saját szívfájdalmáért küzd, kajtat, protezsál. Vajmi kevés még a törekvés is egy kicsit komplexebb műsorstruktúrára. Mert nézőkben gondolkodnak, a nézők feltételezett elvárásainak mennek alá, egyfajta túlbiztosítás jegyében.

De a fent vázolt elképzelés a minőségjavítás első lépéséről jelenleg még az álomnak is lázasabb fele. „És addig? Addig nincs megnyugvás, folyvást küszködünk kell. Lehet, hogy az élet munkánkért nem fog fizetni semmivel.” Hangoztatta egy tömegkutató¹. Pedig lett volna,

¹ Ki a kutató? Esetleg ironikus az idézet éle?

lehetett volna más lehetőség. Ha bízunk egy progresszív váltásban, úgy előbb az emberi múltunkkal való alapos számvetést kellene megcselekedni, mintegy fél évszázad távlatában. Vagy marad az üres fiók rendje. Mindazon ismerőseim, barátaim gyakorlata, akik nem is nézik mindezt, és készülékük sincs a totális, de nem minden alapot nélkülöző apatikus csalódottságukban. Sokan tehetnek erről. Sokan munkálkodtak ezen, hősies dilettantizmussal, meghaladva önmaguk és korosztályuk ebbeli tevékenységét évről-évre.

Lássuk, mitől is jutottunk ide? Talán nem csak a gömbvillámok kiszámíthatatlanságához lehet hasonlatos a jelen állapota, és nem csak villámhárítókkal védekezhetnénk. Mert nincsenek igazán kiszámítható, biztonságos fogódzók a közszolgálati tévé dzsungelében, miként a magyar nyelvű rádióadóknál ez még valamennyire létezik. Talán azért is, mert komolyabb absztrakciós szintet feltételez, évek, évtizedek alkotó személyiségeinek, további elvárásainak, szellemi szintjének a megőrzésében. S nem az a tudatos néző, mint a háziasszony, aki nagytóval vásárol a kínálatból, seregnyi táblázatból ókumlálva a kínálatot. „Jobb félni, mint megijedni” – tartja az ősi köz(hely)mondás. Na, de permanensen félelemben élni? Nem egy áhított program. Akkor talán, ha már választani lehet, inkább ijedjünk meg néha-néha. Úgy vélem, van okunk, ha csak kicsit is komolyan vesszük a markánsan kirajzolódó lehetetlenségeket, a művészet esélyeit közelmúltunkban és az abból kirajzolódó perspektívában.

DÉR ÁGNES

az M5 televízió-csatorna igazgatója

EGY KULTURÁLIS CSATORNA KÍNÁLATA

Úgy gondolom, hogy egy televízióról nem beszélni kell, hanem nézni. Törekedtem arra, hogy egy kis keresztmetszetet adjunk erről a csatornáról, ami ugyan értelemszerűen 20-25 percben nem tud mindent megmutatni, amit ez a tematikus csatorna kínál nap mint nap, de igyekszem legalább hangulatokat mutatni belőle.

2016. szeptember 18-án volt az M5 csatorna bemutatkozó napja. Hogy ez mérföldkő volt-e a hazai médiatörténetben, azt nem tudom, azt majd az idő eldönti, de az én életemben mindenképpen. Engedjék meg, hogy egy kicsit személyes legyen ez a néhány bevezető mondat. 25 éve televíziózom, és a klasszikus metódus szerint végigjártam minden lépcsőfokot. Zöldfülűként kerültem az akkor még létező Pécsi Városi Televízióba, ahol a szakma alapjait tanulhattam meg. Többek között olyan, akkori stúdióvezetőtől, mint Kismányoki Károly, talán a képzőművészeknek mond ez a név valamit. Aztán a Magyar Televízió Pécsi Regionális Stúdiójába kerültem. Majdnem annak bezárásáig dolgoztam ott, és akkor kerültem csak Pécsről Budapestre, az akkori kulturális főszervezettségbe, ahol egy remek közösség működött, akkor még remek műsorokkal. Egy igazi szellemi közösség volt. Aztán meg kellett élnem azt, hogy az elmúlt 5-6 évben ezek a felületek kifogytak alólunk, és hovatovább nem maradt műsor, ahol megmutathattuk volna azt a seregnyi értékes, újszerű, fantasztikus alkotást, művet, vagy éppen tudományos eredményt, ami Magyarországon töretlenül születik. Ezért volt fantasztikus hír tavaly tavasz végén, amikor mi, ott dolgozók megtudtuk, hogy az MTVA úgy döntött, 2016 őszén elindítja az M5 kultu-

rális tematikus csatornát. Nagyon inspiráló, nagyon felemelő és pokoli munka volt, ezt hozzáteszem. Mert egy televíziós csatornát elindítani, az más országokban általában úgy szokott történni, hogy néhány évig felméri a fogyasztói szokásokat, az igényeket, a közeget. És aztán kitárlnak egy műsorstruktúrát. Ezt nekünk 3 hónap alatt kellett megtennünk. A munkatársaim ebben a munkában hihetetlen energiákat mozgósítottak. Itt gondolok a rendezőkre, az operatőrökre, a vágókra, a szerkesztőkre, riporterekre és műsorvezetőkre. Ez a feladat nemcsak a képernyős létből áll. Gyakorlatilag olyanok vagyunk, mint a jéghegy. A jéghegy csúcsán van a műsorvezető, és alatta egy hatalmas nagy apparátus dolgozik, hogy a látható produktum a lehető legjobb legyen.

No, tehát, szeptember 18-án elindultunk.

Az M5 három pillérre épülő tartalmi struktúrájának kidolgozásával párhuzamosan egy új, a csatornára jellemző arculat is elkészült. Grafikusaink arra törekedtek, hogy egy jól átlátható, korszerű és stílusos látványvilágot alkossanak meg. A látványvilág tervezésekor a homogenitás, az egységes arculat elérése volt a fő cél. A csatorna ismeretterjesztő, oktatási és kulturális blokkjai elé egy-egy önálló tematikus felvezető készült, mely szimbólumrendszerével utal az adott műsorsáv tartalmára. Majd a műsorok főcímei szintén ezt a stílust viszik tovább. Az M5 grafikus megjelenését Bogányi Gergely Kossuth- és Liszt Ferenc díjas zongoraművész által komponált zenei betétek kísérik. A koncepció kialakításakor az volt az elgondolás, hogy a finom mozgású animációk a zenei motívumokkal együtt, egymásra rímelve szülessenek meg.

Tehát, ahogy az arculatból is és a zeneválasztásból is láthatják, mi egy picit szembe menve a médiatrendekkel, ahol minden villódzik, és nem tudjuk, hova kapkodjuk a fejünket egy másodpercen belül, lassan már framekben elosztva, egy picit lassítani igyekszünk, hogy legyen ideje a befogadónak valóban befogadni a látottakat. Három pillérre épül az M5 műsorstruktúrája. Ezek az ismeretterjesztő, az oktatási, illetve a szó klasszikus értelmében vett kulturális tartalmak. Ezeket csak azért fogalmaztuk meg így, hogy valamelyest rendszerben lehessen látni. Ennél azért sokkal árnyaltabb a kép, és nem mindig ilyen szigorúan, vonallal elválasztott tartalmakról van szó. Az ismeretterjesztő blokkot időben is megpróbáltuk jól beazonosíthatóvá tenni. Hétköznapiokon kora délután gyönyörű természetfilmeket, dokumentumfilmeket, *magyar alkotók műveit* sugározzuk. De, olyan klasszikusok is láthatók az M5-ön, mint például David Attenborough. Rádásul eredeti nyelven. Most jöjjön az ismeretterjesztő filmekből egy kis ízelítő.

(Bejátszás)

Az M5 műsorán tehát a kora délutáni órákban az ismeretterjesztő, természet- és dokumentumfilmeké a főszerep. Olyan nemzetközi szinten is sikeres magyar alkotók filmjeit láthatjuk itt, melyek közül számos

alkotás nyert fesztiváldíjat az elmúlt években. A magyar alkotások mellett a világ vezető műsorgyártói által készített filmekkel is találkozhatunk az M5 ismeretterjesztő sávjában. A Deutsche Welle és a BBC kínálatából is válogatunk.

Az M5 felvállalta az oktatási műsoroknak a megújítását, ami, hadd legyek egy kicsit flegmatikus, pokolian sok pénz. Ez az egyik probléma. A másik az, hogy ha oktatásról beszélünk, akkor ma már az élet-hosszig tartó tanulásról van szó. Nem vitatjuk azért azt sem, hogy ez elsősorban a fiatalokat érinti, akik viszont jellemzően nem néznek televíziót. Én mégis mindig kiállok ezek mellett a tartalmak, műsorok mellett, mert azt tapasztaltam, vidékiként is, hogy van bennünk egy-fajta nagyvárosi gőg. Hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy az országban nagyon sokan élnek olyan vidékeken, olyan környezetben, ahol nem tudnak elszaladgálni hetente háromszor magántanárhoz, hogy felkészítse őket például érettségire. Esetleg azért nem, mert nincs rá pénzük, vagy azért nem, mert földrajzilag nem tehetik meg. Viszont a közszolgálati csatorna mindenki számára ingyen elérhető. Úgy gondolom, hogy egy ilyen kulturális csatornán ezeknek a műsoroknak helye van, még akkor is, ha pontosan tudjuk készítőként, hogy formailag, tartalmilag van hová fejlődnünk. Jöjjön egy kis ízelítő ebből is.

(Bejátszás)

Minden hétköznap este 7-től verssel indul az M5 kulturális műsorsávja. Az esti vers után fél óráskulturális híradónk jelentkezik. A belföldi hírek és események bemutatása mellett a Kárpát-medence egészére is kitekintünk. Esténként színházi közvetítésekkel, balett, opera és koncertfilmekkel várjuk az M5 nézőit. Késő este a filmművészet szerelmeseinek érdemes fent maradni, hiszen európai és magyar filmklasszikusok kerülnek műsorra. A filmek előtt rövid felvezető gondolatokkal segítjük a befogadást „Előszó” címmel. Hétfégén sem maradunk kultúra nélkül, hiszen minden szombaton és vasárnap délelőtt „Belé-

pő” című magazinunk jelentkezik, melyből biztosan megtaláljuk a nekünk tetsző programot.

Kora délután az M5-ön hat nyelvet lehet nap, mint nap tanulni velünk. Ez azt jelenti, hogy a leghangsúlyosabb az angol, naponta 15 perc jut erre. Aztán ott van a német, a francia, az olasz, az orosz és a spanyol. Anyanyelvi tanárokat kerestünk, hogy ne legyen probléma az akcentussal. Igyekszünk írásban ráerősíteni a tartalmakra. Minden hétnek a tematikája minden nyelvből úgy néz ki, hogy hétfőn van egy témafelvetés, amelyet aztán a hét közbeni adásokban kibontunk, pénteken pedig összegezzük őket. Ezeket a műsorokat csokorban megismételjük mind a két hétfői napon, szombaton is és vasárnap is, időt és helyet adva az elmélyülésnek. Ezzel azokra is gondolunk, akik nem tehetik meg, hogy interneten ezt bármikor elővegyék.

Én kifejezetten szeretem ezeket a karaktereket. Anélkül, hogy megszólalnának, tudjuk, hogy melyik nyelvhez kapcsoljuk őket. Nem gondoljuk, hogy ezekkel a kis epizódokkal mi bármilyen nyelviskola helyébe lépünk. De, azt hisszük, hogy nagyon sokan vagyunk úgy – és szándékosan fogalmazom bele magam is – hogy valamilyen formában tanultunk egy nyelvet, de nem merünk megszólalni. Eltelt néhány év, nem használtuk, nem gyakoroltuk. Pánikba esünk, ha ki kell nyitni a szánkat. Még egész jól megértjük, olvasni is tudjuk, de tördeljük az ujjainkat, amikor interakcióba kéne lépni. Azt gondolom, hogy ez működik: otthon a TV előtt – több ismerőstől hallottam, amióta megy a sorozat – összeülnek barátok, és együtt nézik a nyelvtanfolyamokat, akár az összefoglalókat, majd kikérdezik egymást és megpróbálnak csevegni. Ezt a négy fal között kisebb kockázattal teszik, mint ha kimennének egy idegen nyelvi környezetbe. Ez volt a „Szólalj meg!”

Amire nagyon büszkék vagyunk, az a „Mindenki akadémijára.” Ez szintén késő délután látható az M5-ön. Szeptember 19-e óta ez a műsor hétfőtől-péntekig bemutatja tudományos életünknek egy-egy olyan személyiségét, akire büszkék lehetünk. Gondolom, ha itt a

közönség soraiban mindenki őszintén vállalná, hogy felsorol 10 élvonalbeli magyar kutatót, az bátor vállalkozás lenne. Nagyon keveset ismerünk közülük. Remek emberek, a munkájuk bemutatása remek témát ad: a közvélemények jobbra fogalma sincsen, hogy milyen sok mindenben élen járunk mi, magyarok a világban.

(Bejátszás)

– *A Mindenki akadémiaja színpadán ma este Bödör Csaba molekuláris biológus. Az oroszlánokról szeretett volna filmet forgatni a szavannákon. Legalábbis ezt tervezte gyerekkorában Bödör Csaba, aki mindig is érdeklődött a természettudományok iránt, és gyakran nézte David Attenborough filmjeit. A Felvidéken, Nyitrán született, majd Pozsonyban érettségizett. Magyarországra egyetemistaként érkezett. A molekuláris biológiával pedig másodévesként kezdett foglalkozni.*

– *Tudományos diákköri lehetőséget kerestem. Akkor kerültem ide, az I-es számú Patológiai Intézetbe, ahol épp akkor, jelenlegi mentorom, Matolcsy András professzor New Yorkból tért haza és egy új kutatási irányt honosított meg. Gyakorlatilag ez volt rám nagyon nagy hatással. Az a nagyon buzgó és aktív kutatói közeg, új irányok meghonosítása, gyakorlatilag ez teljesen magával ragadott már azóta. És most már 14 éve annak, hogy idekerültem az intézetbe.*

– *Azt mondja, nagy öröm a számára, hogy itthon egy lelkes, hivatásukért rajongó, fiatalokból álló kutatócsoportot sikerült létrehozniuk.*

– *A csapat nagyszerű. Az egyik legjobb dolog a hazatérésben az, hogy az ember épít egy új csapatot... A mai előadásban a genetikai változások szerepéről a daganatok kialakulásában, valamint a változások nyújtotta új terápiás lehetőségekről fogok beszélni."*

Nagyon lerövidült a figyelem. Ritkán engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy hosszú ideig átadjuk magunkat egy film, vagy egy koncert élvezetének. Viszont sokan tévéznek úgy, hogy megtervezik... Erre az anyukámat szoktam példaként hozni, ő mindig fogja a tévéújságot és aláhúzza pirossal, hogy mit fog megnézni a tévében a következő héten, de sajnos ő a kisebbséghez tartozik. Nagyon sokan tévéznek úgy, hogy reggel van 10 percük, amíg megisszák a kávéjukat, vagy este, amíg nyitva tudják tartani a szemüket, amíg el nem nyomja őket a buzgóság, elkezdnek szőrfőlni, kapcsolgatnak. Gyakorlatilag van kettő másodpercünk, amikor éppen a mi csatornánkra érnek, hogy megfogjuk a figyelmüket. Ezért gondoltunk arra, hogy elindítunk egy olyan sorozatot, amiben rövid epizódok, gyakran ismételve, gyakori témaváltással jelentkeznek. Minél többeket próbálunk így elérni: ez az „M5 Lexikon”. Ebben a sorozatban van „Örökségünk” címmel egy sorozat, ami az évfordulóinkhoz, jeles napjainkhoz kapcsolódik. De, van egy „Illemtan” című is. Szerintem nagyon fontos, hogy minél többekhez eljusson az üzenete. „Édes anyanyelvünk” címmel egy nyelvművelő sorozat indult. „Országjáró” sorozatunk hazánk kevésbé ismert tájaira kalauzol. De van ökotémákkal, zöld témákkal foglalkozó sorozat is. 2017-ben indul a Kodály sorozat, a Kodály emlékévé apropójából. És indítunk még egyet, ami pedig könyveket mutat majd be. Most az egyik kedvencemből szeretnék mutatni önöknek egy nagyon rövid epizódot. Ez a „Bölcsességek” címet viseli. Olyan nagyjaink gondolatait veszi elő a poros könyvtárakból, akikre érdemes odafigyelni akár több száz év távlatából is.

(Bejátszás)

„Tartsd mindig eszedben, hogy minden ember azonos állapotban születik. És hogy semmi sem emel fel, csakis az alázat. Semmi sem taszít le, csakis a gőg és a gyűlölettség.” (Szent István király intelmei)

Egyik kedvencem a minden hétköznapi 7 órakor jelentkező „Vers mindenkinek”. Ez a cím bizonyára ismerős, hiszen a Magyar Televízióban hosszú évtizedekig futott sikerrel ez a sorozat. Mi szándékosan nem választottunk ennek más címet és más formát sem. Az elmúlt években több olyan kísérlettel is találkoztunk, amelynek keretében valóságos versfilmeket csináltak egy-egy alkotásból. Mi viszont a szavak és a szavaló művész előadásmódjának erejében hiszünk. Nagyon egyszerű a képi világa ennek a műsornak, de szerintem éppen ettől hat. Ebből is hoztam önöknek mutatónak.

(Bejátszás)

Babits Mihály: Zsoltár gyermekhangra

*Az Úristen őriz engem
mert az ő zászlóját zengem.
Ő az Áldás, Ő a Béke
nem a harcok istensége.
Ő nem az a véres Isten:
az a véres Isten nincsen.
Kard ha csörren, vér ha csobban,
csak az ember vétkes abban.
Az Úristen örök áldás,
csira, élet és virágzás...*

Ilyen szép versek vannak minden este nálunk. Remélem, hogy minél többen nézik majd este 7-kor.

Fontosnak tartottuk, hogy a filmeket, a színházi előadásokat eredeti nyelven sugározzuk. Féltünk is tőle, mert a publikum kényelmes, nem akar túl sok energiát befektetni a tévézésbe, inkább a kikapcsolódást keresi benne. Aggódtunk, hogy hátha majd ellenérzést szül, hogy egy jó film alatt végig olvasgatnom kell. Szerencsére sokkal kevesebb a kritika, mint a pozitív visszajelzés. Hiszünk abban, hogy mi

sem vagyunk kevésbé fogékonyak, mint a körülöttünk lévő európai országok, ahol évtizedek óta így vetítenek külföldi filmeket a televízióban. Jobban is állnak az idegen nyelvi tudásban, mint mi. Az M5 talán ebből a szempontból is úttörő lehet.

Este fél 8 és 10 között rendszeresen sugárzunk operákat, minden héten egyet. Minden héten van színházi előadás felvételünk. Minden héten van nagy szimfonikus koncertünk. Ebből is hoztam ízelítőt.

(Bejátszás – zene, színdarab részlet)

Örömmel osztom meg önökkel a hírt, hogy 34 magyar nyelvű társulattal – közöttük van jelentős számú vidéki és határon túli is – vettük föl a kapcsolatot már tavaly. Hamarosan kezdjük a Roadshowt a 34 színház között, és rögzítünk reményeink szerint csaknem 40 új színházi előadást, ami az M5 műsorára kerül majd.

Az esti műsorsáv a filmeké, és már hallom is az önök fejében a kérdést, hogy miért kezdődik olyan későn? Igen, tudom, ezt én magam is problémának tartom. Én is egyre kevésbé tudom kívánni a kezdést, csak akkor maradok fent, ha nagyon muszáj. De ma már a televízióban létezik az a funkció, amivel rögzíteni lehet a filmeket. Ráadásul filmek túlnyomó többsége korhatáros, ami bizony minket is keretek közé szorít. Tehát hogyha egy film 16 éven felülieknek ajánlható csak – és ennek szigorú paraméterei vannak, hogy mi alapján kerül karika egy alkotásra –, akkor nem kezdhethjük előbb este 10 óránál, bármennyire is szeretnénk. A filmek elé, mint már utaltam rá, kitaláltunk egy kis műsort, az a címe, hogy „Előszó”. Mégpedig azért, mert bár érdeklődők vagyunk, nem tudhatunk mindent. Többnyire van a filmekkel kapcsolatban egy-egy olyan apró momentum, olyan kis adalék, olyan alkotói információ, ami hozzászól az élményhez. Óvatosan jegyzem meg, hogy az előszókkal az is a célunk, hogy miután ez egy rövid ízelítő, névjegy a következő alkotáshoz, abban bízunk, hogy ezt látva olyanok is megnéznék nálunk egy-egy művészfilmet, akik egyébként nem feltétlenül ezzel töltenék az estéiket.

(Bejátszás)

Sára Sándor és Csoóri Sándor a 70-es években a Madéfalvi vérengzésről szeretett volna filmet forgatni, ám ennek a témának a feldolgozását a politikai vezetés akkor nem engedélyezte. Ennek okán jutott a rendező eszébe, hogy a hatalom és egy kisebb közösség viszonyát az 1848-as forradalom közegébe ágyazza bele. Így született meg a kommunizmus éveiben a 80 huszár...

Voltak elég nyilvánvaló áthallások, például amikor a tábornok kérdezi: arra ön nem gondolt még, hogyha mi kimegyünk innét, ki jön a helyünkre? Ezt nem lehetett félreérteni, és volt még jó pár ilyen mondat a filmben. Erre azt lehetett mondani, hogy nem mi mondtuk, ez a tábornok szövege. Meg hogy ez nem mostani történet, hanem 150 évvel, vagy 100 évvel ezelőtti. Mindenki tudta, hogy miről szól, de ezek azért át tudtak csúszni.

Nem rabolom tovább az idejüket, most csak együttműködést szeretnék kérni önöktől. Bár az MMA mindig mellettünk állt, fontos stratégiai partnere a csatornának. Ezúton is köszönünk minden segítséget, számítunk rá a jövőben is. Kérem, hogy pletykáljanak az M5-ről, lehetőleg minél többet beszélgessenek róla. Egészen biztos, hogy az M5 csatorna nem lesz jelen a bulvárújságok címlapján, sem a bulvár műsorokban. Sem szereplőivel, sem vendégeivel, sem témáival. Bennünket nem fognak harsogni az online és nyomtatott címlapok. Viszont hiszünk abban, hogy ha értéket mutatunk fel mindennap, akkor előbb-utóbb egyre több rajongók lesz. De, legalábbis olyan követőink, akiknek az otthoni távkapcsolóján az első ötben biztosan benne van az M5. Ebben szeretném kérni az önök támogatását, hogy nézzenek minket, és beszéljenek rólunk ott, ahol érdemesnek tartják. És egy utolsó bölcsességet a végére:

(Bejátszás)

„Akiben van tehetség, köteles azt kiművelni a legfelsőbb fokig, hogy embertársainak mennél nagyobb hasznára lehessen. Mert minden ember annyit ér, amennyit embertársainak használni, hazájának szolgálni tud. Az igazi művészet az emberiség emelkedésének egyik leghatalmasabb eszköze, s aki azt minél több embernek hozzáférhetővé teszi, az emberiség jótévője!” (Kodály Zoltán)

SZEKFÜ ANDRÁS

filmtörténész, médiaszociológus, c. egyetemi tanár

A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ ÚJ ÚTJAI

Látnak egy címet, egy olyan szóval, amit ma ritkábban hallunk, „A tömegkommunikáció új útjai.” Hova lett a televízió? A televízió benne van a tömegkommunikációban. Annak egy része, és sok szempontból a legjelentősebb része, bár ezt az utóbbi másfél-két évtized egy kicsit megkérdőjelezi. Miért ezt választottam címnak? Azért, mert ebben a néhány percben, ami a rendelkezésemre áll, a televíziót és a televíziózást egy rendszer részeként, egy körülvevő rendszer összefüggésében szeretném tárgyalni. Ez azt jelenti, hogy a televíziózás nem élvez monopóliumot az emberek tudatában, hanem osztozik sok minden más dologgal. A mi szempontunkból természetesen az az érdekes, hogy milyen más kommunikációs jellegű kínálattal, igénybevétellel kell a televíziónak osztoznia. Ilyen értelemben azt kell föltennünk magunknak kérdésként, hogy mit költhetünk a televízióra.

Itt két nagyon fontos dologról kell beszélnünk: az *időnkőről* és a *pénzünkőről*. Az időről azt kell mondanom, hogy a modern tömegkommunikáció gyakorlatilag az alvás idején kívül minden percünkre igényt tart. Teszi ezt a legkülönbözőbb eszközökkel, különös tekintettel az internet kínálatára. Hogy aztán az időnket átadjuk, vagy nem adjuk át neki, az a mi döntésünk. De ez az igénybejelentés tulajdonképpen megtörtént. A pénzünk tekintetében országonként, gazdasági helyzetként változik, hogy az emberek a saját jövedelmüknek, vagy tágabban az ország nemzeti jövedelmének milyen hányadát költik a különböző kommunikációs eszközökre. Nézzük ennek a rendszernek a másik oldalát is, hogy mit tud adni nekünk a televízió. Itt én hivatkoz-

nék a BBC, a British Broadcasting Corporation 80-90 éves klasszikus felosztására, hogy tud tájékoztatni, tud oktatni, és tud szórakoztatni. Tehát ebben a kínálatban kell versenyeznie azokkal a más kommunikációs lehetőségekkel, amelyek esetleg szintén tájékoztatnak, szintén oktatnak, vagy szintén szórakoztatnak.

A következő szempont, amit fölvetnék, az a televíziózás média-környezete, valamint a fiatalok és a tévé viszonya. Ugyanis napjainkban nagyon nagy változást élünk át. Közhelyszerűen szoktuk emlegetni, hogy a fiatalok másképpen használják a kommunikációs eszközöket. Elhangzik, hogy a fiatalok már nem néznek televíziót. De, ha néznek, akkor is inkább a táblagépen nézik, internetes kapcsolaton keresztül, nem pedig a családi nappaliban a szülőkkel együtt, vagy akárcsak egy külön televíziókészüléken a gyerekszobában. Sok elképzelés van arról, hogy a fiatalok most valami egészen mást csinálnak a kommunikációban, és ez a televíziózásnak a helyzetét is meghatározza. Az internetes kommunikáció a fiatal számára többek között azért rettenetesen vonzó, mert a televízióval mindössze csatornákat váltogathat, esetleg lezárja a készüléket, és csak nagy ritkán van közönségsvavazás SMS-ben, vagy valamilyen más formában. Az internetes kommunikációban lájkolhat tehát véleményt fejezhet ki, továbbadhat egy közleményt, tehát forwardolhatja, posztolhatja, kommenteket, megjegyzéseket fűzhet hozzá, másokkal vitatkozhat és megélheti az adrenalin emelkedését. Sőt, újabban módosíthat is meglévő internetes közleményeket és módosítva, egyfajta „népművészetként” adhatja tovább. Nagyon érdekes, hogy a kommunikációnak induló internethasználat eltoltott ebbe az irányba.

Néhány éves történet, hogy egy kommunikációs szolgáltatás abból csinálhatott magának megkülönböztető jegyet, hogy csak egy bizonyos mennyiségű karaktert továbbít. Ez a Twitter. Fölvállal valamit, ami régebben ténylegesen egy technikai kényszer volt az SMS esetében, de amikor a Twittert bevezették, akkor ilyen kényszer már nem volt. A Twitter ebből műfajképző előnyt, piaci meghatározó előnyt hozott létre magának. Természetesen azóta ezt tovább is fejlesztették.

Napjainkban azt látjuk, hogy egy, még ennél is felszínesebb trükkből lett egy másfélszáz milliós közönséget megfogó szolgáltatás. A Snapchat-ről beszélek. A trükk az volt, hogy itt úgy lehet üzenni a másiknak, hogy az üzenet néhány percen belül eltűnik. Tehát nem lehet visszakeresni. Ez a mulandóság lett egyfajta közönségfogó vonzerő. Ezt fejlesztették tovább abba az irányba, hogy mindenféle grafikai morfolásokat, átalakításokat lehet csinálni és ezáltal játékos kreatív forma lett belőle. Pedig ez is hírközlő, üzenetközvetítő kommunikációként indult.

Egy fiatal nemzedék mindig különbözik az előző nemzedékektől. A kérdés csak az, hogy 10-15-20 év elmúltával is megmarad-e ez a különbözőség, vagy pedig, ahogy mondani szokták, benő a fejük lágya, és besimulnak a szüleik, az idősebb generáció életformájába. Nagyon sok minden szól emellett.

A napi tévénézés átlaga (perc)

Magyarország	14-18	40-49
2005	194	282
2006	183	266
2007	174	260
2008	171	267
2009	166	278
2010	174	288
2011	173	289
2012	168	291
2013	179	296
2014	171	297
2015	158	282
2016	162	265

Amint látják, itt a napi tévénézés átlagát mutatom percben. Ezek magyarországi adatok, és vegyük figyelembe, hogy ezekben az átlagolt adatokban mindenki benne van. Tehát, aki nem nézett aznap tévét, az nulla perccel van benne. Aki viszont nézett tévét, az többet nézett naponta, mint ahány perc itt fel van tüntetve. A 14-18 évesek körében va-

lóban csökkent a tévézés, de még mindig több, mint két és fél óra naponta a 14-18 évesek korosztályában. Tehát szó nincs róla, hogy ez a korosztály elpártolt volna a televíziótól. Még mindig nagyon-nagyon sokat néz televíziót.

Hasonlítsuk össze a fiatalokat a 40-49 évesekkel, tehát egy még nem idős, de már érett, társadalmilag integrálódott korosztállyal, akik körében még nagyobb a televízióval töltött idő naponta. Ebben a korosztályban alig van csökkenés. Lehet, hogy a televíziózás kifelé megy a világból, de elég lassan megy kifelé. Egyelőre még itt van velünk, és még egy jó ideig itt is fog maradni. Tehát 11 év alatt 282 percről 265 percre csökkent a televíziózás ideje ebben a 40-49 éves, tehát aktív korcsoportban.

Nézzék meg a 14-18 éveseknél a legfelső számot. Ez 194 perc 2005-ben. Tehát 11 évvel ezelőtt ez a korosztály 194 percet tévézett naponta. Aki akkor 14 éves volt, az most 35 éves, tehát már majdnem benne van a 40-49-es korosztályban. Az a csoport, amelyikre a 194 perc vonatkozik 2005-ben, az majdnem belelóg már ebbe a csapatba, amelyik ma 265 percet néz. Tehát mi a tanulság? Az a fiatal generáció, amelyik 2005-ben 3 órát televíziózott, az ma 4 óránál is többet televíziózik. Ahogy idősödött, felvette az idősebb generáció jellemző szokását.

Németország: A napi tévézés átlaga (perc)

	2000	2005	2010	2015	2016
14-19	162	161	145	129	114
20-29	153	166	153	139	139
30-39	160	177	162	155	146
40-49	171	187	175	176	164
50-59	192	200	204	198	202
60-69	229	240	238	235	233
70+	239	256	253	248	255

A trendek tehát nagyon izgalmasak. Németországban 50 éve készítenek 5 évenként egy olyan kutatást, amelyből a tévézés, a rádióhallgatás, és újabban természetesen az internethasználat legfontosabb adatai megismerhetők. Nézzük meg, működik-e az az összefüggés, amit az előbb a magyaroknál megfigyeltünk.

A bal felső sarokban azt látjuk, hogy a 14-19 évesek 2000-ben 162 percet nézték a televíziót. 16 év múlva ők 30 évesek. Nézzük meg a 30 évesek sorában! 146 percet találunk. Tehát azoknak, akik 2000-ben 14-19 évesek voltak, 2016-ban csökkent valamennyit a napi tévézési idejük, de még mindig majdnem két és fél óra. Tehát itt is azt kell mondani, hogy a változás viszonylag lassú.

Német adatot tudok mutatni azzal kapcsolatban, hogy hogyan függ ez össze az internet különböző használataival.

Németország:

Internethasználat fajtái, életkori csoportokban (naponta perc)

- **Média-Internet:** tévé, egyéb video, rádió, egyéb audio, napilap, egyéb hírek
- **Egyéb Internet:** kommunikáció, játékok, online vásárlás, keresések

		14-29	30-x
Média-Internet		48	20
Egyéb Internet		139	66

Az internethasználatot ezek a kutatók két nagy csoportra osztották fel: „médiainternetre” és „egyéb internetre”. A médiainterneten a televízió, rádió vagy bármiféle más video- és audio-tartalom interneten keresztül (leginkább természetesen a Youtube-on) való fogyasztását értik. Idesorolták a német kutatók azt is, amikor valaki napilapot olvas

az interneten át, vagy pedig egyéb híreket bármiféle portálról használ. Ezt a médiainternetet tudjuk a televízió közvetlen konkurensének tekinteni.

És mit sorolnak az egyéb internetbe? Egyéb internet a kommunikáció, tehát Facebook-ozás, különböző chatszobák, Snapchat, WhatsApp és egyebek. Nagyon fontosak az online játékok, az online vásárlás, és az online keresések, amikor „gúglizunk”, hogy valamit megtudjunk.

Az egyszerűség kedvéért két csoportra osztottam a német adatokat. Az egyik a 14-29 éves, fiatalnak nevezhető korosztály, a másik pedig a 30 évesek és idősebbek csoportja. Megint arról beszélünk, hogy naponta hány percet töltenek ezzel. A különbség mind a két esetben nagyon nagy, és mind a két esetben több, mint kétszeres. A fiatalok 48 percet töltenek médiajellegű internethasználattal és 139 percet, azaz több, mint két órát egyéb internettel, tehát azzal a fajta internettel, amelyik nem a televízióhoz hasonló, mert nem a televízióhoz hasonló, vagy azzal versenyző szolgáltatást nyújt, hanem egészen új és

különleges dolgokat. Némi egyszerűsítéssel azt mondhatnánk, hogy a médiainternet 48 perce hiányozhat a tévézési szokásokból. Hiszen az egyéb internetet egyébként akár még a TV képernyője előtt is lehet fogyasztani. És azt látjuk, hogy a 30 éven felüliek ez sokkal kevésbé érte még el, a médiainternetnél csak 20 perc az átlag, az egyéb internetnél pedig csak 66 perc. Nem olyan radikális tehát ez a változás, és mindenképpen fokozatosan zajlik le.

Miközben ez történik a televíziót körülvevő tömegkommunikációs térben, aközben a televíziózás is változik. Négy ilyen változási terület emelnék ki. Az egyik, hogy a tematikus csatornák száma nő. A technikai fejlődés lehetővé tette, hogy egy kábelben egyszerre 100 vagy 150 csatornát lehessen továbbítani. Csökkent az egy csatornára jutó költség, olcsóbb lett egy csatornát automatikus lejátszókkal, számítógéppel vezérelve szerkeszteni és továbbítani. Jogilag is olcsóbb lett, tehát a tartalmakat olyan csomagszerződésekben tudják megvásárolni, amelyek például azt biztosítják, hogy nagyon nagy számban le lehet játszani ismétlésben ugyanazt a műsort reggel, délben és este. Korábban még csak egy ismétlés volt, vagy még korábban akár ismétlés nélküliek is voltak ezek a szerződések.

A második ilyen változás a televíziózásban a konkrét csatornák elérése, ami nem feltételek nélküli. Továbbra sem vagyunk abban a kellemes helyzetben, hogy úgy állítsunk össze magunknak egy televíziós étlapot, hogy azon csak a nekünk szükséges csatornák szerepeljenek, és csak azokért a csatornákért fizessünk. A televíziós műsort továbbító ipar fenn tudott tartani egy olyan kartelles és monopolisztikus struktúrát, amivel az Európai Unió és más szervek sem tudnak egyelőre mit kezdeni, és amely lehetővé teszi a nagy csomagokba kapcsolt kínálat fenntartását. Ez a fajta kapcsolt kínálat archaikus része a mai médiavilágunknak. Nem tudni, hogy meddig tudják még így folytatni, de nagyon nagy anyagi érdekek fűződnek a fenntartásához. És miután még mindig nem végtelen a csatornkapacitás a műholdas és a földi sugárzású továbbítóknál, ez mind politikai, mind gazdasági okokból konfliktusokat idézett elő. Előfordul, hogy egy

ellenzéki beállítottságú csatornát egy kormánypárti beállítottságú kábelcég levesz a kínálatból, és az a közönség, amelyik annak a kábelcégnek az ellátottsági területén van, gondolkozhat azon, hogy hogyan tudja a neki hiányzó adást beszerezni. Vagy jelentős többletköltséggel jár, vagy pedig még úgy sem nagyon lehetséges. Persze, ez gazdasági okokból is előfordulhat. Például itt van a „Mezzo” klasszikus zenei, és kisebb részben jazz zenei csatorna, amelyet többször kivettek már különböző csomagokból. A megkérdezésem nélkül és tiltakozásom ellenére kivették az én csomagomból is, és az én szolgáltatómnál egyszerűen nem lehet rá előfizetni. A kicsit más, szintén színvonalas, de egy más ízlésvilágot követő „Classica” nevű csatornára kell előfizetnem, hogyha klasszikus zenét akarok hallgatni-nézni.

A harmadik terület, ahol a változások jelentősek, az ingyenes videóletöltés, amelyik robbanásszerűen tört be ebbe a világba. Nyilván technikai fejlődés kellett hozzá, hogy a szélessávú internet rendelkezésre álljon a lakosság jelentős részénél. Itt viszont tudomásul kell vennünk, hogy egy jópofa cicás videót bárki csinálhat a mobiltelefonjával. És ha egy kicsit ügyes, akkor utána még manipulálhatja is, vághatja, vagy zenét tehet alá. De mondjuk, a „Tízparancsolat” című filmet, vagy a „Ben Hur”-t csak dollár százmilliókból lehet összehozni. Tehát megvannak annak a tartalom-előállításnak a korlátai, amelyik az ingyenes videómegosztókra fel tud kerülni. Most arról nem beszélünk, hogy szerzői jogsértéssel is felkerülhetnek oda anyagok, amiket a hatóságok előbb-utóbb levesznek onnan.

Az ingyenes megosztás egy bizonyos típusú, népművészeti jellegű videózásnak a megosztására alkalmas. De sem a művészileg színvonalas, sem a kereskedelmileg színvonalas videótartalmak előállítása ilyen szinten nincs megoldva. Itt hadd tegyek egy rövid megjegyzést: Karlovy Varyban az „Ernellék Farkaséknál” című Hajdú Szabolcs film megkapta a nagydíjat. Ez a film „földimogyoróból” készült. Egy-két millió forintból, baráti szívességből, az alkotók saját családjukkal, saját lakásukban filmeztek egy kölcsönkapott kamerával, tanítványok közreműködésével. És megnyerte egy A-kategóriás nemzetközi fesztí-

vál nagydíját, és nyilván jelentős pénzeket fog behozni. Nagyon örülök neki. Na de kérem szépen, ezt nem lehet modellnek tekinteni. Az ilyesmi jó arra, hogy a filmipart időnként ráeszméltesse, hogy a tehetség és a kitartás a döntő. De ilyesmitől nem lehet megélni. Nem lehet egy ország filmprodukciónak arra beállítani, hogy nulla költségből is tudjunk filmeket csinálni, és majd a Youtube-on, vagy az Indavideón, vagy a Vimeón forgalmazzuk.

Végül azért azt is jegyezzük meg, hogy a fizetős letöltés lehetőségei is növekszenek. Az amerikai, nagy, fizetős videóletöltő szolgáltatók közül az egyik már Magyarországon is megjelent. Ehhez rengeteg adminisztráció, rengeteg szerzői-jogi és szinkronizálási, feliratozási stb. probléma megoldása szükséges. De, nem kétséges, hogy ez lesz a jövő útja, hogy ők is megjelennek és konkurenciát fognak jelenteni a hagyományos televíziózásnak.

Ezek után egy pillanatra gondoljunk bele, hogy azok a kultúraszerező és művészetszerező emberek, akik közé feltehetőleg mindannyiunkat sorolhatom, akik itt vagyunk ebben a teremben, mi hogyan álljunk hozzá a televízióhoz és ezekhez a különböző, egymással és a televízióval is versenyző internetes kínálatokhoz. Azt tapasztalom, hogy néha humorral megédesítve, de általában egyfajta vereség-helyzetet konstatálunk. És azt mondjuk, hogy lehet, hogy mi magunk igényes nézők vagyunk, de néha mi is azért megbotlunk, és áldozatul esünk ezeknek a kínálatoknak a saját jobb ízlésünk, a saját jobb tudásunk ellenére. Ilyenkor vagy az emberi gyengeségre hivatkozunk, vagy pedig a túlerőre. Hogy a túloldalon azok az erők hatalmasabbak nálunk, sötét erők, de legalábbis profitorientáltak. Ez egy nagyon vereségpárti álláspont, amivel nem tudok egyetérteni. Ezt az álláspontot nagyon sok kiváló értelmiségi osztja, termeli, terjeszti. Pedig van három olyan hatalmas tényező, ami megszabja azt, hogy az emberek hogyan kerülnek kapcsolatba ezekkel a kínálatokkal: az iskola, a család és a munka (a munkahely, a munkahelyi körülmények és a munkánk jellege). Minden művészetszociológiai vizsgálat ennek a három tényezőnek a döntő hatását mutatja ki. És nem azért lesz baj

egy ország kulturális fogyasztásával a televízióban, vagy bármely más fórumon, mert azok a gonosz hatalmak sötét profitérdekeltséggel a nyakunkba sózzák, és mi védtelenek vagyunk, hanem azért van probléma, mert az iskolarendszerben nem tudjuk erre felkészíteni a felnövő lakosságot, mert a családjaink olyanok, amilyenek. Nagyon sok tisztelet a nagyon sok kivételnek. És nem utolsó sorban a munkahelyeink kulturáltsága szintén nem arra kondicionálja a lakosságot, hogy a munka után bármiféle kulturális színvonalat keressen a tömegkommunikációban. Kicsit erre is vonatkozik az a kesernyés mondas, hogy korgó gyomorral nehéz Himnuszt énekelni. Tehát egy rossz iskola-rendszerben felnevelkedve, egy abúzusos családban felnövekedve, egy lélektelen munkahelyen dolgozva nagyon nehéz igényes művésztfogyasztóvá válni.

Mi akkor a jó hír ezzel kapcsolatban?

A jó hír az, hogy az iskolarendszer mégiscsak valahol ennek az egésznek a kulcsa. Meg vagyok róla győződve, hogy aki a tömegkommunikáció befogadásában bármiféle javulást, reformot óhajt elérni, és ezzel a műsorokat magukat is befolyásolni kívánja, az csak az iskola-rendszeren át, az áldozatkész pedagógusok közreműködésével és segítségével tudja ezt elérni. És kérem szépen, tessék szíves lenni rájönni, hogy más megoldás nincsen. Ugyanis az úgynevezett szenny-műsorok elől a lakosságot elzárni csak Észak-Koreában, csak diktatúrában lehetséges. Addig, amíg kimehetünk bármelyik határunkon, és minden további nélkül behozhatunk mindent, amíg dróton és drót nélkül jöhetnek be tartalmak, addig nem lehet olyan szinten bekötni az emberek szemét, fülét és száját, hogy ezek a tartalmak ne ériék el őket. Csak úgy lehet ezzel kapcsolatban bármit elérni, hogyha mi magunk belülről egyfajta kulturáltság révén erre felkészültek leszünk. És ezt az iskola érheti el.

KONFERENCIAZÁRÓ KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

A *Televízió és közízlés* konferencia mindkét napját kerekasztal-beszélgetés zárta. Az első napon Péterffy András, a másodikon Szekfű András moderálta a közönség részvételével zajló fórumot. A következő oldalakon összefoglaljuk az ott elhangzottakat.

SZEKFÜ András Sokat töprengtem, hogy egy apró, derűs mozzanatot megosszak-e önökkel, vagy nem. Végül úgy döntöttem, hogy igen. Családi okból kicsit késve érkeztem délelőtt. Már sötét volt, ezért a terem oldalán kellett állnom és onnan néztem a közönséget. Azt vettem észre, hogy itt is jó néhányan a kis világító okos-telefonjukkal szórakoztak, miközben folytak az előadások. El kellett mosolyodnom rajta, mosolyogjanak önök is!

JANKOVICS Marcell: Megemlíteném minden rendteremtő szándék nélkül, hogy a kultúra nagy időszakaiban azért mindig volt valami rendszer abban a világban, amiben a művek megszülettek. Ez a rendszer hiányzik a mai világból. Nem kívánok én Észak-Koreát, Isten őrizz! De, higgyék el, hogy a nyugati civilizáció hihetetlen mértékben hanyatlik. Majdnem olyan tempóban, mint a muszlim világé. Egyszerűen nem tudom, hogy hol keressem a felemelkedés lehetőségét. És ehhez nem a központi akarat, hanem az iránymutató világkép hiányzik, ez pedig nagy baj.

SZEKFÜ András: Kérdezem a tisztelt jelenlevőket – sok szakmai ember van itt –, hogy van-e kérdésük, reflexiójuk. Mondják el, hogy mit gondolnak a mai napról, vagy milyen hozzáfűznivalójuk van. Sok különböző aspektusú helyzetelemzés hangzott el, és mindegyikben volt jó szándék, törekvés arra, hogy a pedagógia, az önnevelés és az erkölcs segítségével kijöjjünk abból a káoszából, amibe jutottunk.

Marcellal vitába szállnék: persze, hogy hanyatló világban élünk, de rengeteg emberben van ambíció arra, hogy jobba tegyen valamit – legalább a szűkebb környezetében. Nos, ez lehetne maga a televízió is. Utaltam arra, hogy a televízió, mint médium, maga is alkalmas lehetne önmaga kiteljesítésére. Kepes György azt mondta, hogy a mi szintünkön a dolgok rendezetlenek, és a filmkészítő, a rendező, a szerkesztő dolga, hogy rendet tegyen. Aki képet készít, az rendet teremt abban a keretben. Milyen rendet teremtsünk?

JANKOVICS Marcell: Földi Rita tanárnő, aki pszichológusként beszélt nekünk, kicsit „képellenesen” nyilvánult meg. Úgy értelmeztem előadását, hogy szerinte olyan korban élünk, amikor túlságosan eluralkodott a kép. Erről a témáról én is írtam könyvet *A vizuális nevelésről* címmel. Ennek az az apropója, hogy az iskolai oktatásból szinte teljesen hiányzik a kép. A valóságban olyan ellentmondás áll fenn, hogy miközben egy képi civilizációs kultúra kiszolgáltatottjai, vagy élvezői, használói vagyunk, közben az iskolában borzasztóan nehezen fölfogható meghatározásokat tanítanak, amik mögött semmifajta vizualitás nincs, és megtanulhatatlan egy olyan gyerek számára, mint amilyen például én voltam, aki bizonyos tantárgyakban csak a bemagolás útján tudtam eljutni az ötösig, de fogalmam sem volt, hogy mit vágtam be. Nem volt a dologban vizuális logika. Töreksem arra, hogy ne használjak idegen szavakat, mert ha idegen szót használok, nem jelenik meg lelki szemeim előtt semmi. Minden anyanyelv alapvetően vizuális, mert a képből indult ki minden. A környező világot próbálták megragadni szavakkal. Ezek a szavak kifejezők voltak, vagy, mint hangulatfestők, vagy, mint hangutánzók. Tehát, amikor azt hallom, hogy cammog, rögtön látok valamit. De, amikor általánosságokról és elméleti dolgokról beszélek, akkor nem. Ez egy olyan ellentmondás, amit a jelenlegi oktatási, vagy nevelési rendszer egyszerűen nem vesz figyelembe. A jelenlegi oktatási rendszerben a gyerekek nem találhatnak konkrét fogódzót az őket körülvevő kultúrában.

RÉDER Zsuzsa: Szakmán kívüli, egyszerű érdeklődő vagyok. Nem tudom, hogy hol az igazság. Azt mondják, hogy a gyerekeknek, a

kicsiknek pontosan azért kell mesélni, hogy a fantáziájukban saját maguknak lejátsszák azt a történetet, amit hallanak. Hogy ezáltal fejlődjön a kreativitásuk. És most pont az a baj a gyerekeknek, hogy nem anyuka, apuka mesél, hanem nézik a képernyőt, és így a kreativitásuk nem fog kialakulni.

JANKOVICS Marcell: A vizualitás biztosan kevés az oktatásban, még hozzá azért, mert a gyerekek annyira hozzá vannak szokva a nagy ingerekhez, amiket otthon a tévétől, internettől kapnak, hogy az iskola unalmas a számukra. Azt gondolom, hogy nem azért kellene a vizualitást fejleszteni, mivel nekik arra van szükségük, hanem mert sajnos másképp nem tudjuk a figyelmüket fölhívni ebben az izonyatos információrengetegben. Én a képes beszéd híve vagyok. Könyvemben csak és kizárólag irodalmi példákat hozok föl. Tehát nem a képeket hiányolom, hanem a nyelvhasználatból a képes beszédet. Szégyellem magam a magyar népmesékért, mert tudom, hogy milyen bünt követtem el általuk.

RÉDER Zsuzsa: Még egy kérdés a sorozatokkal kapcsolatban. Az itt ülő szakembereknek van-e arról elképzelésük, hogy miért olyan sikeresek a mostani török meg koreai sorozatok? Én ugyan nem láttam egyiket sem, de azt hallom, hogy azért rohan haza mindenki, mert nézi a „Szultánát”, meg „A korona hercegét”.

ROZGONYI Ádám: A „Szulejmánba” néha-néha belenéztem. Három dolgot tudok biztosan állítani annak a kevésnek az alapján, amennyit láttam. Nagyon tiszta és világos a szituáció egy nagyon zárt világban. A történet a szultán háremében játszódik, és alapvetően női, hatalmi intrikákról szól. A szultán szerelmének a megszerzésének és megtartásának kérdésköre is erősen kirajzolódik a sorozatban. Hogy a férfiak ebben az udvari intrikavilágban hogyan vesznek részt, mennyiben vannak rejtett és rejtendő szerelmek, amelyeket másoknak nem szabad látni, és mennyire erősek azok az érzelmek, amelyek összekötik az embereket egymással, legyen az gyűlölet vagy szerelem, aminek a szabályait könnyen meg lehet tanulni, függetlenül attól, hogy milyen ország kultúrájának vagyunk a nézői. Olyan interperszonális kapcsó-

latok vannak, amelyek jóllehet bonyolultak, de nagyon egyszerű rugókra járnak, tehát érthetőek maradnak. Hétről-hétre függőben maradt kérdésekkel zárul egy-egy epizód, hogy a következőkben érdekes legyen a folytatás. Úgy tűnik, a sikerhez olykor elég, ha egy kulturálisan idegen, szokásaiban kevésbé ismert világ elevenedik meg a számunkra, még akkor is, hogyha nagyon színházszerűen van megcsinálva... Nagyon idézőjelesen, nagyon műteremzagúan. Az a bonyolult kapcsolatrendszer, amely a szereplők között feszül, elég ahhoz, hogy a nézők eljuttassanak a gondolattal, hogy mit tennének az adott szereplő helyében. Erre a fajta sorozatra feszes dramaturgia jellemző, és nem kéri rajta számon a néző a kiállítás minőségét, vagy a színészi játék elmélyültségét. Egyikünk sem tudná fölsorolni, hogy hány fontos kritériuma van egy igazán jól sikerült filmalkotásnak, vagy tévésorozatnak. A hasamra ütök, mondjuk nyolc. Ha ebből három jól működik, akkor úgy tűnik, a néző már kíváncsi rájuk. A televízióban a történetmesélés és a karakterek izgalmassága továbbra is fontosabb, mint amit mi, filmesek fontosnak tartunk, nevezetesen a látvány és a képből való mesélés csodája.

PÉTERFFY András: A bevezetőben elhangzott az a kérdés, hogy a televízió mennyiben alakítja és mennyiben szolgálja ki a közízlést. Valamint szó volt a manipulációról is. Mennyiben sorolható az összeesküvés-elmélet kategóriájába a jelenlevők szerint, ha valaki a kettőt úgy kapcsolja össze, hogy a televízió rombolja a közízlést, és aztán erre a közízlésre hivatkozik a műsorkészítésnél? Most természetesen nem az egész televíziózásról beszélek, csak arról, amit bizonyos körökben „kulturálmocskoként” szoktak emlegetni. A televízió lehet az elitkultúra kiszolgálója, de lehet a tömegkultúráé is. És ilyen értelemben a manipuláció eszköze, mert minden hatalomnak terhére van a gondolkodó és az igényes ízlésű ember.

SZEKFÜ András: Én nem vagyok híve az összeesküvés-elméleteknek. Abból az egyszerű okból, hogy az életben azt tapasztalom, hogy az emberi butaság, a tehetetlenség, a lustaság és még hasonló tényezők minden különösebb összeesküvés nélkül is létre tudják

hozni azokat a jelenségeket, amiket sokan az összeesküvés-elméletekkel magyaráznak meg. Azért se vagyok híve az összeesküvés-elméleteknek, mert azok mindig felmentenek engem, téged, őt, minket. Ugyanis nem azért nem mennek jól a dolgok az országban, mert mi rosszul csináljuk, lusták vagyunk, hanem azért, mert egy nálunk hatalmasabb háttérhatalom – most ezek lehetnek a szovjetek, lehetnek a kínaiak, lehetnek a Sorosok, vagy lehetnek az akármik – megakadályoz bennünket abban, hogy ki tudjunk bontakozni, bár mi jók, szorgalmasak és kreatívak vagyunk. Ezzel nem vonom kétségbe, hogy vannak gonosz emberek, nem vonom kétségbe azt, hogy vannak, akik valaminek vagy valakiknek ártani akarnak, de egyszerűen nem szeretném magamat felmenteni az alól, hogy a legjobb erőm szerint megpróbáljam a saját területemen elérni azt, amit el lehet érni. Elnézést, hogy nagy szavakat használok, a haza javára. És mielőtt elmerülünk az önsajnálásban, engedjék meg, hogy erős szavakat használjak. „A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb gyermekek álltak elő az erősebb, jámbor apáktól.” – mondta 1825-ben, tehát 8 év múlva lesz 200 éve, Vörösmarty Mihály a *Zalán futása* előhangjában. És ezek után a tehetetlen korban, a puhaságra serényebb gyermekek megcsinálták a magyar történelem egyik legfényesebb korszakát, a reformkort.

PÉTERFFY András: Azt gondolom, hogy morális kérdésekről beszélgettünk egész nap annak ellenére, hogy néha technikainak, néha szociológiaiainak, néha művészetelméletinek álcáztuk. De, alapvetően morális kérdésekről beszélünk, amikor arról beszélünk, hogy mi a mi dolgunk a magunk helyén a társadalomban. Történetesen médiamunkásokként dolgozunk. Az az alapvető kérdés, hogy mi tudunk-e egyről a kettőre lépni. Vagy valami picit is javítani azon a helyzeten, amiben vagyunk. A pedagógia kulcskérdés, mert valójában a szülő és a pedagógus kezében van rengeteg minden. A média tud sokat rontani, de egyébként – lásd az MS, és most harmadszor adok kifejezést az örömömnem – tud olyan konstruktív erő is lenni, ami példa lesz a magyar kommunikációs technológiában, vagy a televíziózásban. Majd megnézzük a nézettséget egy év múlva. Amikor magyar

felirattal látok spanyol filmet, akkor örülök, hogy végre nem szinkronizáltuk, és nem kezdünk el magyarként tekinteni arra a világra, bármilyen jók is a szinkronszínészeink. Tulajdonképpen eredeti nyelven kellene nézni a filmeket! Nézzék majd meg egyszer Fellini bármelyik filmjét olaszul, más lesz.

KISS Bea: Szinkronrendező vagyok. Semmi baj, egyetértek, mert amúgy meg magyar-angol-orosz szakos tanárként a nyelvek pártján állok. Csak egy közbevetett gondolat, hogy szinkronszínész nincs, és ezt legalább a szakma ne használja. Csak jó színész és rossz színész van, és azok tudnak, vagy nem tudnak szinkronizálni. Nekem van egy 29 éves fiam, ezért tudom, hogy ez a generáció már nem néz tévét. Sajnos, mert megnézhetnék például az M5-ön a Shakespeare-darabokat. Én gyönyörködöm bennük. De ők már elavultnak gondolják a tévét, és azt töltene le innen-onnan, amit akarnak. Talán a tizenéveseket még meg lehetne fogni. Beszéltünk nyelvtanításról, de a történelemtanítás, az valahogy teljesen gazdátlan maradt. A fiam jó budai iskolákba járt, de szerintem fogalmuk sincs a világ- és a magyar történelemről. Pedig ezt filmekkel alá lehetne támasztani, mert ha látnának kapcsolódó filmeket, akkor érdeklődőkké válnának. Most szinkronizáltam egy sorozatot „Uralkodónő” címmel, amelyik Stuart Mária és angliai Erzsébet viszonyát taglalja. A harmadik évfolyam, 18 részben, kitűnő sorozat. Az AXN csatornán megy, de senki sem látja, mert olyan időpontban vetítik, amikor kevesen néznek tévét. Ha ezeket a tartalmas történelmi sorozatokat jobb időben vetítenék, vagy legalább az iskolában mutatnának néha részleteket belőlük, akkor lehet, hogy megkedvelnék őket a gyerekek. A fiam generációja meg vég nélkül stratégiai játékokat játszik, amikben földrészeket foglalnak el.

PÉTERFFY András: Rossz hírem van, ennél sokkal gyilkosabb játékok vannak, amiket nagyon széles körben játszanak gyerekek. Ebben nem is az a probléma, hogy egymást lelövik, hanem hogy több életük van, és értéktelenné válik az, amikor az egyik megszűnik, mert van helyette másik. A stratégiai játékok jók, a logikaiak jók. Ha szellemesek, akkor fognak vele játszani.

SZEKFÜ András: Fontos dolgot szeretnék itt kiemelni. Péterffy András megemlítette az én bemutatásomkor, hogy filmklubokkal foglalkozom most már vagy 50 éve. Együtt voltunk a Filmklub Szövetségben vezetőségi tagok, és a mai napig aktívak vagyunk benne. Ezt azért említem meg, mert nagyon-nagyon fontos a személyes aprómunka, a kiscsoportos aprómunka. Ma egy filmklubban időnként 10-15 ember van csak, de az a 10-15 ember olyan élménnyel megy haza, amit másfajta, televíziós, internetes tartalomtól ilyen formában nem kaphatnak meg. Ha statisztikailag nézzük a dolgot, akkor bárki kinevethet minket amiatt, hogy „különböző tudományos fokozatokkal mit csináltok ti abban a 15 fős filmklubban?” De ha sokan csinálnánk ilyen 15, 50, vagy 150 fős filmklubokat, akkor azért az mindenképpen beépülne ennek az országnak a kulturális életébe.

SZOBOLITS Béla: Fölhívom a figyelmeteket a konferencia meghívóján látható fotóra. Fantasztikus, hogy egy kép mi mindent tud elmondani: ebben az egy fotóban benne van minden, amit a Bea mondott. Egy férfi földöntúli mosollyal az arcán cipel egy Kékes televíziót. Ez az ember tulajdonképpen a rabszolgatartóját viszi, de még nem tudja. Itt hallottuk, hogy manapság 4-5 órát töltenek el az emberek a televízió előtt. Kíváncsi lennék, hogy milyen másik képpel lehetne 50 év után így jellemezni a mostani kort. Az 50-es évek végén, gyerekkoromban tízen-húszan átmentünk a szomszédba, ha jó műsor ment a tévében, mert ott már volt tévé. Még általános iskolás voltam, emlékszem, kis sámlijainkkal megtöltöttük a szomszéd lakását. Időnként meghívnak egy-egy dokumentumfilmmel főiskolákba. A *Kizárt a párt* arról szól, hogy Kádár, utolsó erejével, kirúgott négy reform-kommunistát: Lengyel Lászlót, Bíró Zoltánt, Bihari Mihályt, Király Zoltánt. Meglepő, hogy a főiskolások semmit sem tudnak '88-ról. Én nem is őket hibáztatom. Valami nagy baj van az iskola környékén, hogyha nem tudják fölkelteni a tanulók érdeklődését a magyar történelem, az irodalom és a zene iránt. Szerintem a televízió hatása még mindig nagyon erős, függetlenül attól, hogy az internet most már jó pár éve hódít.

Egyébként nagyon örülök, hogy ez a tanácskozás létrejött, mert mi, dokumentaristák, alapvetően gyakorlati emberek vagyunk. Elgondolkoztam azon, hogy vajon mi határozza meg azt, hogy a néző mit néz: a fogyasztó határozza-e meg, hogy milyen műsort néz, vagy pedig, akik a műsort sugározzák. Néhány évvel ezelőtt az egyik film-fesztivál kapcsán meghívtunk néhány kereskedelmi televíziós igazgatót, és megkérdeztük tőlük, miért nem vetítenek dokumentumfilmeket. Azt mondták, hogy azért nem, mert méri a nézettséget, és ha a néző meglát egy dokumentumfilm főcímet, akkor átkapcsol egy másik adóra. A fő gond az, hogy nincs igazán igény a televízióknál – sajnos még a közszolgálati televízióknál sem – arra, hogy dokumentumfilmeket vetítsenek. Valami nincs rendben nálunk. Nincsenek kapaszkodóink a mai világban. A nagy eszme, a kommunizmus kifűjt. Egyre jobban terjed a szekularizáció, a templomok üresek. Jött a televízió és létrehozta a tömegkultúrát.

JANKOVICS Marcell: Nagyon jó, hogy segítettél ezzel a „nincs kapaszkodó”-val, ugyanis én nem azt mondom, hogy egy központi akaratra, központi világgépre van szükség, az szerintem nem is menne. A mondandóm lényege az, hogy teljesen atomizálódunk. Az a bizonyos „magányos tömeg” fogalom, ami nálunk is divatba jött már a 60-as években, az most ott tart ezekkel a módszerekkel, hogy mindenki egyedül csinálhat bármit és fölrakhatja magát a különböző helyekre, Google-ra, meg You Tube-ra, meg egyébre. Mindenki teljesen elmagányosodik. És itt van szerepe és funkciója az összes olyan nyilvános fórumnak, mint amilyen a televízió. A televízió azért, hál’ Istennek, még egyszerre több emberhez akar szólni, nem teljesen idegenedett el.

PÉTERFFY András: A műsorstruktúra mutatja, hogy a programigazgató mit és mennyire tart fontosnak. Tehát az már maga értékítélet, hogy hová, mely csatornára és mely időpontra teszik be a filmeket. Dér Ágnes említette, hogy sajnos késő este sugározzák a filmeket. Ezzel kapcsolatban egy saját példát említenék. Amikor másfél éven keresztül este 8-kor kerültek adásba a magyar dokumentumfilmek,

akkor rendes nézettséget értünk el. A nézők elhitték nekünk, hogy ha 8 órára kerültek be a filmek, akkor azok értékesek és fontosak. Ezért amit délelőtt 11 órakor vagy éjfél után adnak le, arról úgy gondolják, hogy kevésbé fontos.

BABICZKY László: Arról, hogy mit szeretnék, vagy mi a vágyam, arról nem érdemes hosszan beszélni. Úgy gondolom, hogy az irodalom az, aminek meg kell jelennie a képernyőn, én magam is csináltam több évtizedig. Két dologra szeretnék reagálni. Amikor katasztrófákról: árvízről, földrengésről tudósítanak a híradóban, akkor azt figyelhetjük meg, hogy az emberek menekítik a legfontosabb értékeiket. A legtöbb esetben az értékek között ott van a televízió is. Ezen kívül Szekfű András mondataira szeretnék reagálni a filmklubokkal kapcsolatban. Réges-régen, amikor a filmklub-mozgalom igazán fontos volt, akkor azért jártunk filmklubba, mert olyan filmeket lehetett látni, amiket máshol nem. A mostani filmklubok – és ez személyes tapasztalatom, mert nézőként és előadóként is látogatom őket – azért hívják meg az embert, mert azt gondolják, hogy ez segít eligazodni, mit érdemes megnézni. Tehát megfordult a helyzet. A tévézési szokások is megváltoztak. Az történik, hogy esténként, abban a bizonyos két és fél órában 41 csatornát végiglátogatunk, és ebből összeáll valamilyen mozaik a fejünkben. Tehát ez a fajta mozaikos tévézés furcsán alakítja a gondolkodásunkat. Vannak természetfilmes csatornák. Megkérdeztem a barátaimat, hogy nézitek-e a természetfilmeket. Majdnem mindenki azt mondta, hogy nézi. De kiderül, hogy az a természetkép, ami a természetfilm-csatornából kialakul, az rengeteg apró mozaikból tevődik össze.

B. RÉVÉSZ László: Rendkívül fontos, hogy eszmét cserélhetünk, és elindult egy közös gondolkodás. Az illúzió az egyik összetevője annak a zűrzavarnak, ami mostanában az egész világban velünk van. Az illúzióknak vannak fizikai alapjai, mert egytized másodpercenként képződik újjá a látóbíbor a szemünkben, ezért ha állóképeket vetítenek ennél a frekvenciánál gyorsabban, akkor az már mozgásnak tűnik. Ez volt 1964-ben, mikor én az első 8 mm-es filmemet készítettem. Ahhoz képest szinte beláthatatlan és ésszel felfoghatatlan, hogy

hová fejlődött a mozgókép. A számítógépet próbálom kezelni, de időnként nagyon furcsákat produkál abból, amit én ott összenyomogatok. Ugyanerre a fizikai illúzióra épül az emberi agynak az a csodálatos képessége, hogy végül is különböző dolgokat egymás mellé rakva asszociációkat hoz létre. Ezen alapul az egész montázselmélet. Rozgonyi Ádám a fikciós sorozatok kapcsán többször felhozta a hitelesség kérdését. A hitelesség évszázados története során folyamatosan változott és most is csak egy érzület. A nézőben össze kell állnia egy érzületnek, hogy valamit nagyjából hitelesnek gondoljon. Miközben vagy úgy van, vagy nincs úgy. Ennek az egésznek a relativizálásában sajnos az internet rendkívül nagy károkat okozott, mert minden, és mindennek az ellenkezője is jelen van.

PÉTERFFY András: Ha bizalom van bennünk, akkor a hitelesség létre tud jönni akkor is, ha annak esetleg valamely részlete hiányos. Mert akarunk benne hinni. Azért akarunk benne hinni, mert az jó nekünk, jó a lelkünknek. Magunkkal nem akarunk diszkomfort állapotba kerülni, ezért a bizalmat próbálja az ember magában erősíteni, ameddig ez a bizalom csorbát nem szenved. A televíziók nagyon sokszor eljuttassák ezt a bizalmat. A kontextus az egyik leglényegesebb alkotómotorja, szerkezeti rendje annak, hogy mi, hol, milyen környezetben, milyen közegben, mihez képest mit jelent. Nyilvánvalóan ugyanaz a kép, amit Sanyi hozott, mást jelent itt és most, mást jelent mondjuk egy poros raktárban, és mást jelent, ha véletlenül egy pocsolnyában találjuk meg. A jelentés kontextusfüggő. Döntő annak a felismerése és megtanulása, hogy egy dolog többféleképpen jelenthet, árnyalatnyilag is többet, de akár még az ellenkezőjét is, ha más kontextusba helyezzük. A végső konklúzióm annyi, hogy az emberi jószándék sok mindenben átszűr. Néha a hazugságon is, néha a csúsztatáson is. Nem azt mondom, hogy megbocsátjuk a műsor készítőinek, ha a szemünkbe hazudnak, hanem átlépünk rajtuk és óvakodunk legközelebb megnézni azt a műsort.

SZTANÓ Hédi: Dokumentumfilmes rendező vagyok. Úgy látom, hogy kialakult egy olyan látványvilág, amiben a zöld nagyon zöld, a

kék nagyon kék. A mai fiatalabb generációk egészen más látványvilágot nőnek föl, mint amin mi felcseperedtünk. Ebben a fajta virtuális látványvilágban minden túlszínezett, túlerőltetett, legalábbis az én szememnek biztosan, de szerintem vagyunk még így egy páran. Az új generációk ezen a látványvilágon nőnek fel. Ezen is el kéne gondolkozni: talán azért ilyen magányosak időnként, mert nekik ez a fajta látványvilág sokkal szimpatikusabb, mint mondjuk egy dokumentumfilmnek a kevésbé mesterséges világa.

SZEKFŰ András: Előbb egy rövid megjegyzést fűznék Szobolits Béla barátomhoz, akit nagyra becsülök mint dokumentumfilmeset és mint jazz-zenészt. Elmondtad, hogy azok az undok kereskedelmi televíziósok a felvetéskor azt mondták, hogy a tisztelt néző elkapcsolna, hogyha a dokumentumfilmeket fő műsoridőben sugároznák. Na de könyörgök, egy filmet odatenni valahova azért, hogy a néző onnan elkapcsoljon, annak nincs semmi értelme. Az én elkötelezett dokumentumfilm-párti fejemmel sincsen értelme. Na most, hogy még egyet csavarjak a dolgon, készültek olyan dokumentumfilmek, mint a *Kóla, puska, sültkrumpli* és a *Fahrenheit 9/11*, amelyekről a néző nem kapcsol át a kereskedelmi televízióra. Ez már magának a dokumentumfilmnek a jellegét és a műfaját kérdőjelezi meg. Azért bátorkodtam én ezt kimutatni, mert úgy érzem, itt ellentmondás van. Nem az a probléma, hogy a kereskedelmi tévé nem adja le fő műsoridőben azt a dokumentumfilmet, ami értékes, izgalmas problémát vet föl, amin az embereknek el kell gondolkozniuk. A probléma az, hogyan tudunk olyan nézőket nevelni magunknak, akik ezeket a filmeket érdeklődve végignézik. Nem biztos, hogy a kereskedelmi tévében kell végignézniük, hanem a filmklubban, művészmoziban, találkozón. Ebben az új, állandóan változó kommunikációs szituációban a kulturálisan érdekelt embernek ki kell fejlesztenie magában az eligazodási képességet. Ez soha nem volt magától értetődő. Az igazság, a megtévesztés, a hamis hírek nagyon divatos kulcsfogalom lett az utóbbi időben. Ezek minden korszakban problémát jelentettek, minden korszakban kellett hozzá valamilyen felkészültség, hozzáállás, érdeklődés, tudás, akármi,

hogy elkülönítsük a búzát az ocsútól. Ez most is így van. Az internet, az nem olyan rettenetesen nagy kihívás ebből a szempontból. Tessék megtanulni, hogy az interneten hogyan lehet elkülöníteni, hogy mi az, amire érdemes odafigyelni, és mi az, amire nem.

JANKOVICS Marcell: Lényegében az mindig parancs volt, gyerekkorunk óta azt hallottuk a legkülönbözőbb felnőtt fórumoktól, hogy meg kell tanulni a jót kiválasztani. A televízió meg pláne az internet szélsőséges helyzetben teremti meg ezt a lehetőséget. Az iskolának meg a szülőknek választani kell megtanítani a gyerekeket.

PÉTERFFY András: A gyereket nem lehet megtanítani, a gyereket olyan helyzetbe lehet hozni, hogy megtanulja a dolgokat. És ez Karácsony Sándor gondolata is. Ha már Platónnal kezdtem ma reggel, illik Szókratésszal befejezni. Szókratész azt mondta a tanítványainak, hogy az írás borzalmas dolog, mert nem tanultok meg emlékezni. Aki ír, az lusta megjegyezni azt. És ilyen értelemben egy kicsit a kép is furcsa jelenség. Nem kell mindent lefényképezni. Meg kell nézni és meg kell jegyezni.

LUGOSSY László: Én végigültem ezt a két napot, és köszönettel tartozom azoknak, akik ezeket a kérdéseket körüljárták. Veszem magamnak a bátorságot, hogy összegezzem, illetőleg aláhúzzam azt, amiről a felszólalók beszéltek. Ez arra a kérdésre vonatkozik, amit rögtön a konferencia elején Buglya Sándor tett fel, nevezetesen hogy mi a teendő: a közönség kiszolgálása-e, avagy az alakítása? A többség az alakítás mellett szavazott, amellet érvelt. „A művészetek helye a televízióban” kérdésnek számomra akkor van értelme, illetőleg akkor van igazi tétje, ha arra is válaszolunk, hogy mi a művészet helye az egyes ember életében, tudatában, és annak mi a tétje. Így szól a versor: „Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj, s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály.” Gondoljunk bele, egy olyan időszakban, amikor háborús veszedelem szakadt a hazára, akkor mi jelentősége lehet annak, hogy tudod-e azt, hogy hol lakott itt Vörösmarty Mihály? Nyilvánvaló csak akkor, ha úgy érzed, és a költő ezt úgy érezte, hogy ez egy olyan igazodási pont, olyan közös élmény, ami nélkül a túl-

élésre nincs esélyed. Nem akármilyen pillanatban írta ezeket a sorokat. A költők, a jó költők nem szószátyárok. Ez az az ország, ahol Ady Endrét, akire kétszer is hivatkoztak, nem Érmindszenten, hanem Budapesten temették el az ország halottjaként, aznap a legtöbb közintézmény be volt zárva, iskolába nem mentek a gyerekek. És ezek azok a pillanatok, amikor kiderül, hogy van-e ennek súlya vagy jelentősége. Akit így temetnek, annak nyilvánvalóan van. A nemzedékek, korok tudásának az élményszerű átadása nem helyettesíthető semmi mással.

Hadd mondjak egy személyes példát: egy szilveszteri délután, amikor már kiürültek az utcák, kiléptem a gyógyszerházból és pont előtte elütött a villamos egy embert. Kicsit be volt állítva és nekiment a villamosnak. Ott feküdt a szerencsétlen, mi meg álltunk bámészkodva, megrendülve, mert átérettük, hogy ebben a pillanatban megszűnt egy emberi élet. Mellettem állt egy apuka a 8 éves kisláival, aki másfél méterre a halottól nézte, illet még nem láthatott. A fő kérdése az volt, hogy apuka, ez bent lesz a híradóban? Ahhoz, hogy ő ezt el tudja hinni, az kell, hogy benne legyen a televízióban. Van egy remek magyar film, amelynek *Angi Vera* a címe. Vészi Endre könyvéből készült. Vészi többi könyvét is 100 Ft-os leírással lehet az antikváriumokban kilóra megvenni. Ez a film arról szól, hogy a Rákosi-féle Magyarországon egy fiatal ápolónőt felkarol a párt, beíratják pártiskolába, és ott csupa jó szándék és rejtett félelem között eljut egy kollektív gyónáson keresztül az árulásig. Ezt a történetet lehetetlen átadni anélkül, hogy valakik ezt a filmes élményt ne helyezzék bele egy olyan összefüggésrendszerbe, amely a ma 29-30 éves nemzedéknek az élményvilágából hiányzik. Egy másik remekmű a Déry Tibor két novellájából készített Makk Károly-film, a „Szerelem”. Ennek a különlegessége épp az, hogy egymásra csúsztatja az 1956 előtti viszonyokat az 1956 utániakkal. De olyan finom utalások vannak benne, amelyek érthetetlenek anélkül, hogy ezt az összefüggésrendszert a nézők már valahonnan ismernék. Vajon ismerik-e? Nem. Tanítványokkal, növendékekkel való beszélgetésekben kiderült, hogy azokat a referencia-pontokat, hogy mikor halt meg Sztálin, következőképp mikor lehe-

tett az, amikor ledöntötték a szobrát, következésképp mi lehet az, amiért leültették a hőst, akit Darvas Iván játszik, azt nem tudják fölfogni. Ha ez így megy tovább, akkor a dolognak a tétje már az lesz, hogy ismét csak Radnótira utaljak: „Tudom, hogy merre mennek, kik mennek az úton”. Ha egyszer csak a többség az lesz, aki nem tudja, hogy kivel él együtt, hogy kik a halottai, kik az elődei, akkor nem tudja azt sem, hogy ki ő, következésképp itt most már a tét sokkal nagyobb lesz annál, mint hogy ő művelt-e és ismeri-e a művészettörténetnek az ilyen, vagy olyan szakaszát.

Valóságos időutazásban vettem részt, amikor hallgattam az M5 létrehozásakor fölmerült kérdéseket, egyébként egy kitűnő előadásból. Ugyanezeket a kérdéseket tettük föl mi is magunknak 1993-ban a Sára-féle Duna Televíziót tervezve, hogy van-e, és mi a legkisebb közös nevező, amellyel a legtöbb emberhez eljuthat az, amit értéknak gondolunk? Akkoriban ez egy reális kérdésfeltevés volt. Bizonyos egyensúlyok megtalálását komolyan is vette az akkori csapat, azzal az elhatározással persze, hogy nem tesz vállalhatatlan engedményeket. Ma már, úgy gondolom, hogy túlhaladtuk ezt az időt, vagyis elfogyott az a közönség, amelyik hatásos módon értékeket tudna szabni és közvetíteni a következő generációknak. Kíváncsi vagyok, hogy a köztelevíziók javuljanak, az M5 és még sok minden más is virágozzék, azonban úgy gondolom, hogy felvállalt népművelői dühvel és ambícióval kifejezetten értékorientált elitképzésre van ma már szükség ahhoz, hogy ezeket a referenciapontokat, amelyek nélkül párbeszédet sem tudunk folytatni a következő nemzedékekkel, valamilyen módon megsegítsük. Mik ezek a referenciapontok? A magyar művészet és a magyar történelem. A kettőnek valamilyen értelmes és okos összefüggérendszerre. A velünk élő nemzeteknek a csúcsteljesítményei, és természetesen a világ kultúrájának a kimagasló Mount Everestjei, a zsenik az antikoktól a reneszánszig. A televízió és az internetnek a szimbiózisát elképzelhetőnek tartom. Ugyanis vannak olyan háttér-információk, ismeretek, amelyek, ha ügyesen összekapcsolódnak a televíziós adással, akkor kiegészíthetik egymást. Ezek, ma már így mondanánk:

szinergikusak. Száz szónak is egy a vége, én abban látom az idők változását, hogy elmúlt az ilyen értelmű mérlegeléseknek és kompromisszumoknak az ideje abban a keretben, amely keret ma létezik.

Amíg zsákmány van, addig zsákmányszerzők is lesznek. Az a televízió, amelynek műsorideje és felülete van és emellett népszerű, az azonnal előhívja a politikai erőknek az ilyen-olyan beszivárgási, majd pedig kisajátítási ösztönét, mert ezen a felületen tud és akar választókat szerezni magának. Nem véletlen, hogy a politikusok pillanatok alatt felfedezték azt a Facebookot, amit egyébként valószínű nyomogatni sem tudnak, mert tudják, hogy ezen a felületen szaladgál az a választó, akit rá kell beszélni erre, meg arra. A másik ilyen zsákmány pedig a pénz. Ahol pénzhez lehet jutni, ott lesz rá magyarázat, hogy miért nem azokra a műhelyekre van szükség, amikre a Szemadán Gyuri utalt, hanem ezeket a műsorokat külső gyártásba kell adni, ezeket meg kell rendelni, és a beszállítóknak ezt ki lehet fizetni. Vagyis a kompromisszumnélküliség arra is vonatkozik, hogy ennek olyan felületnek, olyan csapatnak és természetesen olyan programnak is kell lennie, ahol zsákmány nincs.

BABICZKY László: A rendszerváltás előtti és az azt követő időszak közszolgálati televíziója valameddig, majd a Duna Televízió fontosnak tartotta, hogy az irodalom megjelenjen a képernyőn. Esti főműsoridőben volt vers, író-, költőportré, Tóth Árpád, Vörösmarty, Pilinszky, sokan... Mód volt arra, hogy sokrészes sorozatban meg lehessen szólaltatni olyan írókat, akik még csak 50 évesek, amikor még teljes erőben voltak. Akkoriban sokan úgy gondoltuk, hogy az irodalom a lélek környezetvédelme. Hogy az esti vers, a megnézhető irodalmi műsor fontos, éppen annyira, mint a népzene, mint a képzőművészet, mint a dokumentumfilm, mint a magyar játékfilm. És úgy gondoltuk, hogy olyan műsoridőben kell adunk az értékes tartalmakat, ami egy átlagembernek elfogadható, tehát aki másnap reggel dolgozni megy, és nem álmatlanságban szenved, az is meg tudja nézni. A mai helyzet nemcsak az, hogy kevesebb ilyen műsor készülhet, hanem a legnagyobb baj az, hogy ami elkészült, az sem jut el azokhoz, akik szívesen megnéznék.

Ma zúdul ránk az értéktelen tartalom, és hatalmas erőfeszítés szükséges ahhoz, hogy valaki Hamupipőke módjára kiválogassa az értéket. Szerintem ezen feltétlenül változtatni kellene, és ez bizony még a mi generációnk feladata, mert aztán már késő lesz.

DÁRDAY István: Számomra nem úgy merül fel a kérdés, hogy a művészet esélyei a 21. századi televíziózásban, hanem úgy, hogy a művészet esélyei a 21. században. Ennek az elemzése nélkül a kulturális életünk működése, felépítése, a cselekvési lehetőségeink, hogy mit és hogyan kell tennünk, egyszerűen lehetetlen. Ezt a kérdést általában olyan véleményekkel intézzük el, hogy a kereskedelmi tévék értéktelen műsorokat adnak. Viszont a közszolgálati TV is versenyben akar velük maradni a nézőszám tekintetében. Nagyon egyetértek azzal, hogy a nézőszám mennyiségi, a tartalom pedig minőségi kérdés. Éppen ezért a közszolgálati televíziónál a minőségnek kell számítani. A televízió az ország legnagyobb mozgókép-forgalmazó cége. És ez ezelőtt 10-20 évvel is így volt. Ugyanakkor a legnagyobb gyártója is, még a Magyar Nemzeti Filmalpnál is nagyobb. Bizonyos nézetek szerint a média a harmadik legnagyobb hatalom a politikai kormányzat és a fegyveres hatalom után. Fontos kérdés, hogy a televízió mennyire önálló hatalom és mennyiben függő, teljesítő intézmény. A közízlés és az igazság két lényeges dolog, de a közízlés nem tartalmazza az igazságot. Tudjuk, hogy a televízió képernyőjére úgy tekint az ország népe, mint magára a valóságra. Ez a képernyő-valóság nagyon sok ponton elfedi az igazi valóságot. Tehát itt óriási ellentmondás van. Erről az ellentmondásról ezen a konferencián bőven esett szó, de úgy érzem, hogy mégsem kapott elég nagy hangsúlyt. Az emberi civilizációnak kezdetektől fogva van egy öngerjesztő tendenciája a dolgok meghamisítására. Jól tudjuk mától visszafelé vezetve, hogy a történelem bármelyik összefüggésrendszere tele van hamisításokkal. A televízióknak egy olyan funkcióval is kellene rendelkeznie, hogy ezeket a kérdéseket láthatóvá tegye. Az értelmiség picire zsugorodott össze, mert az értelmiség nagy része kénytelen volt vagy belső emigrációba vonulni, vagy eladni magát. De azért az értelmiség gócpontja az továbbra is életképes és működik.

SZEMADÁM György: A televízió nem életképes. Ez egy virtuális világ. Természetesen a gyerekeink ebbe szoktak bele, természetesen kábítószert, természetesen hamis információk áradnak belőle, de a hatalma már megszűnt valamikor a 80-as és 90-es években, amíg még mindenható korszakát élte. Most ott állunk a halottas ágyánál, és az ember nem is tudja, hogy sajnálja-e. Egy elmúlt világ, amiről beszélünk, ennek ma már szinte nincs is aktualitása. Tudom, hogy sokan szeretnék újragondolni, újraéleszteni, újra elkezdni valamit, de ez már nem megy. Átcsapott a fejünk fölött a hullám. A televízió haldoklik. Megkérdeztek egyszer tőlem, hogy miket tartok a magyar kultúra szempontjából a legfontosabb tényezőknél. Mivel képzőművész vagyok, elvárták volna, hogy szakmai sovinizmussal azt feleljem, hogy a magyar képzőművészet. De én nem azt mondtam. Számomra az első helyen a magyar nyelv, a magyar nyelv védelme áll. A magyar nyelv lenne az első, amit mentenünk, tanítanunk kellene, és ebben igenis Vörösmarty Mihálynak, Ady Endrének nagyon nagy szerepe lenne. Ez még talán menthető. Kérdezték, hogy mi a második? Szerintem a magyar zene: Bartók Bélától Kodályon keresztül a magyar népzeneig... Itt kezdődik a saját kultúránk megmentése. Ehhez képest a televízió elenyésző fontosságú. Hallgassuk csak meg, hogyan beszélnek a televíziós műsorvezetők vagy a rádióbemondók például. Szörnyű, hogyan fogalmaznak. Lehet még a haldokló televízió mellett széplelkű értelmiségieknek nyammogni egy kicsit, hogy milyen szép lenne, ha adnánk neki valamilyen gyógyszert, hogy kicsit erőre kapjon. Nem. Én úgy érzem, hogy a magyar televíziók nem meghatározó tényezői a magyar kultúrának.

FEHÉR Anikó: Balázs Géza azt mondta, hogy ma nincsen már semmiféle szűrő a Magyar Rádióban, az beszél, aki akar. Én 2015 végéig dolgoztam a Rádióban, hogy 2016-ban változott-e valami, azt nem tudom. De működik a Mikrofonbizottság, nagyon komoly szűrő-kön megy át, aki beszél, és csak az beszélhet, aki megfelel különféle, nem is egyszerű kritériumoknak. Ezt 2 évente meg kell újítani, csak egy bizonyos idő után kap az ember végleges mikrofonengedélyt.

A közszolgálati rádión – a Petőfi Rádiót vegyük ki, mert az egy más korosztályhoz, más módon, más hangszínen szól, de a másik két csatornán – beszélők nyelvezetével, hanghordozásával, beszédtechnikájával nem gondolom, hogy bármi baj lenne. És a televízióban is nagyon sok szépen beszélő ember van. Az persze kérdés, hogy a belső szűrőkön átment, képzett szakember beszél-e, vagy megvásárolt csomagban, külső gyártásban készült műsorban egy esetleges nyilatkozó. De minden egyes rögzített műsort mi, szakemberek hallgattunk meg, és engedtünk tovább. Ez volt 2015 végéig, hogy azóta mi történt, nem tudom.

TÓTH Klára: Kosztolányi a '30 -as években azt mondta, milyen felháborító, hogy egy politikus mindössze 2000 szót használ. Mutassanak ma nekem egy politikust, aki legalább 500 szót használ. Ugyanez vonatkozik a televízióban szót kapó emberekre, műsorvezetőkre is. Ők szerintem, 300 szónál megálltak, a kiejtés már egy másik kérdés.

Ha engem kérdeznének, hogy mi az a művészetből, amit menteni szeretnék, akkor az a vers lenne. Most pontatlanul fogok idézni, de József Attila egy kevésbé ismert versében valahogy úgy fogalmaz, hogy „Hallgatom a híreket magamból”. És éppen ez a lényege a költészetnek, hogy az ember hallgatja a híreket magából, és nem a televízióból, és nem a rádióból. Persze ahhoz kell egy képesség, hogy az ember eljusson erre az önismeretre. Ha haldoklik a televízió, ha nem, egy komoly erőfeszítést még kellene tennünk, hogy legyenek versműsorok a televízióban. Az én időmben még voltak „Ki, mit, tud?”-ok, ahol szavaltak verseket, lehet, hogy meg kéne próbálkozni egy versmondó versennyel. Szemadám Gyurival nem értek egyet abban, hogy a televízió halott. Ha annyira halott lenne, nem vásárolnák a pártok a televízió csatornákat, amelyek így hétről-hétre, újra és újra gazdát cserélnék. Tehát van még ebben azért potenciál, politikai szempontból mindenképpen. Lehet, hogy csak az idősebb szavazókat fogja megnyerni, akik több televíziót néznek, de ez még egy darabig élni fog akkor is, hogyha a kultúrának különösebb haszna nem lesz belőle.

SZEKFÜ András: Köszönöm szépen Tóth Klárának, hogy a József Attila idézetet beemelte a diskurzusba. Az internet és a nyomogató kütyü segítségével megtaláltam, az „Irgalom” című versnek az utolsó négy soráról van szó. 1936. októberében írta. Így hangzik:

*És hallgatom a híreket,
miket mélyemből énszavam hoz.
Amíg a világ ily veszett,
én irgalmas leszek magamhoz.*

GULYÁS Gyula: Nem kell mindenben egyetértenünk. Lehet, hogy van Mikrofonbizottság a Rádióban, de kapásból föl tudok sorolni több olyan riportert, aki úgy hadovál, hogy az embernek meg kell ismételni a mondottakat, hogy az állítmányt megtalálja. Közbevágna, okoskodna, fél órás felkészüléssel a szívgyógyásztól a tehénpásztorig mindenkit kioktatna. A kérdés sokkal hosszabb, mint a válasz és ezek mennek adásba.

Szerintem a televízió még nem teljesen halott, csak a klinikai halál állapotában van. Egy kis rummal életre kelthető. Tudunk egy-két olyan nyugati adásról, amelyek Magyarországra jelenleg már kódoltan is csak nehezen jutnak el. Például az Arte, a Channel 4, a ZDF-nek a dokumentarista adása. Miért nem lehetséges az Európai Unióban ezeket kötelezően ingyenessé tenni? Terjedne magától is a kultúra, ráadásul a más kultúráknak a megismerése. Egyszer Miskolcon szerveztem egy speciál-kollégiumot, amelynek keretében azt vizsgáltuk, hogy a televíziókban, a magyar és a nemzetközi hírforrásokban hogyan jelenik meg a velünk élő történelem. Történetesen az Öbölháborút, a román forradalmat és a moszkvai puccsot lehetett elemezni. Ugyanis ezek az események a kvintesszenciáját nyújtják annak, hogy mit jelent valamiről tudósítani, tájékoztatni, netán valamit elhallgatni. Ebben a sorrendben a román puccs volt a létező legteljesebb, még a karácsonyi vacsora közben is azt néztünk. A moszkvai puccsot jószerivel egy szállodából közvetítették, torokszorítóra sike-

rült csak attól, hogy nem avatkoztak közbe. A legfurcsább éppenséggel az Öbölháború volt, ahol mindent elhallgattak. Ott örökösen egy kacsát láttunk totyogni az olajban, és hozzá különböző kommentárokat hallhattunk. Messze nem a technikától függ, hogy ki, hol, mikor, mire képes, hanem nagyjából a szellemiség az, ami döntő. Ezt kellene valami módon pótolni, cserélni, vagy radikálisan változtatni rajta. Hinni és bízni lehet abban, hogy az M5 ezt pótolni fogja, de kicsit későn érkezett. Nem kételkedem benne, de várjuk ki, hogy az évek sodrában, amikor mégiscsak fontos lesz ott is a nézőszám és egyéb mutatók, hogyan fogják bírni azt a versenyt.

SZEKFÜ András: Azért kérek szót, mint tegnapi előadó, mert meg kell ismételnem egy nagyon egyszerű tényanyagot. Úgy tűnik, mintha ez nem hangsúlyoztam volna eléggé. A nézőszámot ma már minden országban mérik. Nagyon szigorú követelmények szerint igyekeznek kiküszöbölni minden lehetséges hibaforrást. Az nem igaz, hogy a fiatalok nem néznek televíziót. A magyar fiatalok, a 14-19 évesek több mint 2 óra televíziót néznek minden áldott nap. A magyar felnőttek 3, a nyugdíjasok és munkanélküliek több mint 4 órát néznek televíziót. Ezekkel a tényekkel szembe kell nézni. Magyarországon nincs részletes vizsgálat arról, hogy mit csinálnak ugyanezek az emberek az internettel kapcsolatban. Egy német vizsgálat szerint a fiatalok körülbelül 48 percet töltenek olyan internethasználattal, ami médiajellegű. Tehát akár interneten át néznek televíziót, interneten át hallgatnak rádiót, fájlokat töltenek le. És ehhez járul több mint másfél óra olyan internethasználat, ami nem médiajellegű. Tehát keresés, csevegés, bármiféle szörfölés, és persze az online játékok. Ez a helyzet, amiben élnünk kell, és nem az, hogy az emberek a televíziót nem nézik.

Muszáj viszont egy kritikai megjegyzést tennem Babiczky Laci barátom felszólalásával kapcsolatban. Megértem, hogy gyönyörű képet tudtok fölrajzolni arról, hogy a 60-as, 70-es, 80-as években a Magyar Televízió milyen erőfeszítéseket tett az irodalmi értékek népszerűsítése érdekében. Ez tényleg így volt, és dicséret azoknak a

televíziós munkatársaknak, akik ezt annak idején kiharcolták. De! Az egy pártállami televízió volt, ahol az összes irodalmi és egyéb műsor a legkülönbözőbb cenzurális, ideológiai, politikai ízlés-diktatúra jellegű beavatkozások árnyékában született meg. Volt, amikor ennek ellenére kiváló alkotások születtek, volt, amikor ennek következtében szürke, jellegtelen, vagy éppenséggel káros műsorok jöttek létre. Fel tudnám itt sorolni a korszak hivatalos költőit, akiket ugyanilyen módon népszerűsítettetek sok alkalommal. Nem azért, mintha nem lenne jó ízlések, hanem azért, mert muszáj volt, előírták nektek. Kompromisszumos helyzetben kellett dolgoznotok. A múlt héten rendeztek a szomszéd teremben egy kiváló Csoóri-konferenciát. Ebből az alkalomból elő kellett vennem a Magyar Televízió filmográfiai füzetait, amiket a 60-as évektől a 80-as évekig rendszeresen, évente kiadtak, és megnéztem, hogy Csoóri Sándor neve milyen műsoroknál szerepelt. Elég szép számú műsorban szerepelt, de volt, amikor hirtelen eltűnt. Ezek voltak azok az idők, amikor letiltották, szilenciumot kapott. De voltak olyan műsorok is, ahol hiányzott az adás időpontja. Mi történhetett? Az, hogy a műsorkészítők elkészítették, majd engedélyeztették a műsort, de azok mégsem kerülhettek adásba. Ezzel arra szeretnék utalni, hogy ne fessük rózsaszínre ezt a korszakot, ez vörös korszak volt, nem rózsaszín.

SÓTONYI József: Jelentős szerepet vállaltam az ún. keleti blokk első tévéállomásának, a Nap TV-nek a megalakításában, majd pedig a Duna TV létrehozásában. A Duna TV volt az ún. médiaháború egyetlen győztes csatája, hála Istennek, megnyertük. Azon csodálkozom, hogy a Magyar Művészeti Akadémia először rendezte meg ezt a konferenciát. Egy kicsit elkésett vele. Az elmúlt 25 évben a magyar televíziózásban olyan elképesztő értékrombolás ment végbe, amelynek a destruktív hatását már nagyon nehezen lehet kompenzálni. De talán még nincs késő. Az ún. Montesquieu-struktúrában a törvényhozó, végrehajtó hatalom és a bírói hatalom mellett a negyedik hatalmi ágga vált a televízió. Sőt, a tömegmanipuláció egyik legfon-

tosabb eszköze lett, pedig egy polgári demokráciában az lenne a szerepe, hogy a vélemény-nyilvánítás szabadságához tág teret adjon, és biztosítsa a különböző társadalmi csoportok közötti esélyegyenlőséget. Ez most nincs meg. Az az óriási probléma, hogy a magyar média-rendszer nem felel meg az Alaptörvényben és a Média törvényben kifejeződő jogalkotói akaratnak. Ennek elsődleges oka az, hogy nem közvetíti megfelelő színvonalon a magyar és egyetemes kultúra értékeit. Az Európai Unió direktíváit is sérti, hiszen az Unió minden tag-államában feladat a kulturális értékek közvetítése. Az alapvető problémák közül hármat emelek ki. Nincs esélyegyenlőség a tömegkommunikáció használatában a különböző társadalmi csoportok között, mert a médiát birtoklók meghatározzák azt a szűk kört, amely a közvéleményt formálja. Manipulálja a közvéleményt és a közízlést is. Többen említették a magyar nyelv védelmét. A rendszerváltás előtti időkből azt azért figyelembe kell venni, hogy akkoriban a szakmai színvonal magasabb volt, mint manapság. Abban az időben a mai szerkesztők, műsorvezetők jó része nemhogy a mikrofonig, de a Rádió portájáig sem jutott volna el. A másik óriási probléma, hogy a televíziózásban nem kommunikáció zajlik, a kommunikáció kétirányú információáramlást jelent. Ezzel szemben a televízióban egyirányú az információáramlás. Az adó aktív, és a vevő, a néző passzív. Nem jön létre párbeszéd. Ez a rendszertechnika tökéletes eszköz a közvélemény, a közízlés manipulálására. Az határozza meg a műsort, aki a kereskedelmi televízió működését finanszírozza. Mondjuk, a Coca Cola bejön, azt mondja: Gyerekek! Azért fizetünk benneteket, hogy fogyasztókat neveljete a fogyasztói társadalomnak. A fogyasztó ne gondolkodjon, majd mi gondolkodunk helyette, megmondjuk, hogy mit csináljon, és hogyan csinálja. Vegyen meg mindenféle szemetet, amire az ég adta világon semmilyen szüksége nincs. Kereskedelmi csatornán elkezdtek Makk Károly, Lugossy László és Szabó István filmjeit vetíteni. A nézettség lecsökkent 0,2 százalékra. Ekkor jöttek a reklámozók, és azt mondták: *ezt nem csinálhatjátok, mert elzárjuk a csapatot és nincs reklám*. Mindenki ponto-

san tudja, hogy mit mondhat, és hogyan kell mondanía, mindenféle cenzúra nélkül. Mert különben megismerkedhet a munkanélküliek széles táborával, úgy rúgják ki, hogy a lába sem éri a földet. Alapvető probléma, hogy a televíziózás függetlensége nincs biztosítva. Az alkotói szabadság különböző hatalmi körök elvárásainak függvénye. A magyar kulturális értékek közvetítése helyett idegen nemzetek szubkultúrájának a legócskább szemetével vannak tele a magyar televíziós csatornák. Ez elfogadhatatlan. Alaptörvény ellenes és média törvény ellenes helyzet. De látom bizonyos jeleit annak, hogy sokan felismerték a helyzet súlyosságát és kultúrapusztító hatását.

GULYÁS Gyula: Elhangzott, hogy jó lenne ilyen összejöveleket, konferenciákat tartani, és sajnos ez is későn született. Én nem nagyon tudok más nyilvánosságról eleddig, ahol ennyi is megtörtént volna. De, lehet, hogy én vagyok tájékozatlan.

SZEKFŰ András: Köszönjük szépen! Úgy látom nincs több hozzászóló. Megkérem Buglya Sándort, hogy zárja be a konferenciát.

BUGLYA Sándor: Mit is mondhatnék zárszóként a rendező MMA nevében, hiszen annyi minden elhangzott pro és kontra ezen a két napon. Abból indultunk ki, hogy vizsgáljuk meg, milyen szerep juthat a 21. század elején a művészeteknek a televíziózásban. Aztán kiderült, hogy alapkérdések sincsenek tisztázva a média működésében. Pontosabban szólva, érzékeljük, látjuk a problémákat, de a világ másfelé halad. A kulturális értékek nem csak a televíziókban kerülnek háttérbe, hanem az egyre atomizálódó társadalom mindennapi életében is. A képernyők vibráló túlkínálata elemészti a figyelmet, a mozgóképfogyasztás manapság aligha történik közösségekben. A tévézés ma már nem közösségteremtő erő. A televíziók alakítják, ha úgy tetszik, manipulálják, másrészt szolgálják, mondhatnánk, kiszolgálják a közízlést. Az alkotó műhelymunkát, értékek létrehozását, közvetítését, megőrzését egyre kevésbé tekinti feladatának a nemzeti televíziózás. A nézettség hajszolása fontossá vált, a reklámok harsogó törtétese pedig lehetetlenné teszi az elmélyült műélvezetet. Pedig a televízió informálhatná a tájékozatlanokat, taníthatná

a tudatlanokat, nevelhetné az új generációkat és katartikus élményekben részesíthetné a kultúrára éhezőket, a szórakozni vágyókat. Sok televíziós szakember gondolja ezt hasonlóképpen ezen a termen kívül is.

Köszönöm az előadóknak, hogy gondolataikat megosztották velünk. Teszek egy ígéretet, hogy ha megkésve is, de tovább folytatjuk a megkezdett párbeszédet.

Köszönöm a közönség aktív részvételét!

A SZOROZAT MEGJELENT KÖTETEI

Páskándi Géza-émlékkonferencia

2011. november 28.

II. Czuczor–Fogarasi-konferencia

2012. január 6.

Nagy Gáspár Emlékkonferencia

2012. május 17.

Tormay Cécile-émlékkonferencia

2012. október 5.

Hubay Miklós-émlékkonferencia

2013. május 3.

Paradigmák a művészetben

2013. november 18–19.

Jókai Anna-konferencia

2012. november 23.

Kós Károly-émlékkonferencia

2013. december 13.

Bánffy Miklós-émlékkonferencia

2013. december 18.

Falumitológiák, faluvalóságok

félszáz év magyar irodalmában

2014. március 24.

Erdélyi János-émlékkonferencia

2014. november 6.

Tanácskozás a pásztorművészetről

2015. augusztus 28–29.

Jégtörő írók

Tamási Áron- és Sütő András-émlékkonferencia

2016. szeptember 20.

A 2017. február 20–21-én
a Pesti Vigadóban megrendezett
Televízió és közízlés című konferenciára
a Magyar Művészeti Akadémia Fotó- és Filmművészeti Tagozata
rendezvényeként került sor.

Kiadja a Magyar Művészet Akadémia, 2017-ben
www.mma.hu
Felelős kiadó: prof. emeritus Fekete György, az MMA elnöke
Felelős szerkesztő: Pécsi Györgyi
Sorozatterv: Bornemissza Ádám
Tördelés: Kovács Nóra
Készült a László András és Társa Bt. nyomdájában